

ORSZÁG ÉPÍTŐ

2012/4

ÉPÍTÉSZET – KÖRNYEZET – TÁRSADALOM • A Kós Károly Egyesülés folyóirata • ára 800 Ft

Makovecz Imre: ikerház, Debrecen, 1989

ORSZÁG ÉPÍTŐ

2012/4

KÓS KÁROLY
EGYE
SÜLÉS

MAKOVECZ IMRE EMLÉKÜLÉS

Péterfi Ferenc: Építészetről és társadalomról való

szerves gondolkodás	2
Sáros László: Mi maradt?	5
Mezei Gábor: Kedves Imre	6
Péterfy László: Emlék	7
Németh Zsolt: Körtemplom a mágorhalmi kolostorkertben	8
Köszöntjük a 75 éves CSETE GYÖRGY építészt	12
NAGYPANEL ÉS TULIPÁN • Az 1975-ben, az <i>Élet és Irodalom</i> hasábjain folytatott vita felidézése	14

Az Újjászületés Kápolnája

A szentelés ünnepén elhangzott beszédek	36
HÉTTORONY FESZTIVÁL • a zárőnnepség	42

Hayde Tibor Ervin: Kisújszállás • Kumánia Gyógy- és Strandfürdő, Kumánia Szálló • ifjúsági szállásépületek	46
Kui János: Szerves építészet Kisújszálláson	48

VÁNDORISKOLA

Az Építészet Világnapja (Csernyus Lőrinc)	50
Murga	52
Vándorélet – breton-érzet (Hayde Réka)	54
Félév Kambodzsában (Szász István)	57
Új vándorok	64
Vándordiploma	65
Búcsú Gerle Jánostól (Sáros László)	67

A címlapon: Makovecz Imre devecseri kápolnája (Csernyus Lőrinc felvétele)

A hátsó borítón: bretagne-i sziklák (Hayde Réka felvétele)

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM
A Kós Károly Egyesülés folyóirata • 23. évfolyam • ára 800 Ft

MAKOVECZ IMRE EMLÉKÜLÉS

MÉSZ Székház, Kós Károly terem, 2012. szeptember

Építészetről és társadalomról való szerves gondolkodás

Péterfi Ferenc

Elődök nevében is ülök és szólok most itt. Beke Pál és Varga Tamás kollégáim, barátaim nevében, akik lehet, hogy valahol fönt borozgatnak most Imrével egy asztal körül.

Pali emlékeiben – amiket igen színesen tudott szóban és írásban is elmondani – többször felmerül a kép, amikor a Corvin téri Budai Vigadó – az akkori Népművelési Intézet – második emeleti saroktraktusában megjelent egy különös ember, kiterítette a tervrajzait és kérte: gondolkodjanak együtt valamelyik készülő művelődési ház tervéről. Varga – azt hiszem – hamarabb tudott az ideák világából a racionális világba, struktúrákba, szerkezetekbe, rendszerekbe asszociálni, helyezkedni; Beke terepe és eszköze inkább a szavak: a párbeszéd, a lamentálás, a dumálás volt. (Persze messze nem céltalan és parttalan szövegelés.)

Szóval Makovecz Imre volt, aki egy váratlan napon – úgy negyvenvalahány éve – beállított a Népművelési Intézet Művelődési Otthon Osztályára. Aztán megfelelő méretű asztal híján, a földre terítették a tervpapírokat, és itt térdelve – *organikus* helyzetben – köttetett a szakmai és baráti kapcsolat.

A művelődési otthonok épületéből, azok társadalmi, építészeti, környeze-

ti beágyazottságát kutatva és megteremtve indult el egy nagyon korszerű gondolkodási – eszmélési folyamat.

Egy funkcionális gondolkodás, hogy a megrendelő által elhatározott szándék szerint kért feladat – sok szempontból már meghatározott-körülhatárolt feltételekkel építendő új kultúrház-épületek – hogyan igazíthatók a feltételezett szükségletekhez, hogyan tudnak majd funkcionálisan leginkább a helyi közösség szolgálatára javára épülni és működni.

Néhány év után valójában megfordult az irány a tervezésnek, gondolkodásnak, és az került a napirendre, hogy kulturális szempontból egyáltalán mire van szüksége a településnek, egy adott szomszédságnak? A szükségletekből mi az, amihez valamilyen épületi környezet kell, s mi az, ami az épületen kívül, de a településen belül valamilyen formában meg ahhoz szükséges, hogy a helyi közösség az otthonának érezze a helyet, s hogy a közérzete javuljon, a részvétele – s talán titokban még az autonómiája is – megerősödjön. És ha ez végiggondolódott, ha erre valami helyi szintű párbeszéd kialakult, akkor és azután merült fel a kérdés, hogy ezt az egészet milyen épület, mesterségesen létrehozott tér tudja a legjobban szolgálni.

Ám ebben a táguló fókuszú folyamatban megjelent egy még szélesebb perspektíva: egyáltalán hogyan működik a helyi közösség: a városrész vagy falu. Hogyan szerveződik – vagy éppen hogyan szerveződhetne – a település és annak társadalmi, gazdasági élete, milyen funkciók, milyen társadalmi viszonyok, milyen helyi nyilvánosság kiépülése teremthető meg ezeken az élőhelyeken? Vagy éppen hogyan támogatható azoknak a civil megteremtődése? Mit tehet a társadalomtervezés – fejlesztés érdekében az építész, a város- vagy településtervező, a közösségi szakember, a tájépítész? Mit tehet a közösségben és nem feltétlenül csak hatalomban gondolkodó helyi döntéshozó? És ennek vált részévé, hogy milyen épületek illeszkedhetnek egy a szükségletekre reflektáló rendszerbe?

Tehát itt három lépcsőfokot igyekszem egymásra építeni.

Volt eredetileg egy szűk mozgásterű, sok paraméterrel behatárolt feladat – egy konkrét funkciójú épület megtervezésére szóló megbízás. Ennek egy korszerű megoldására irányult az eredeti szakmai összetalálkozás. Ezt követte a konkrét és kívülről feltételezett funkció – hogy valamilyen kultúrházat építsenek – kimondása helyett a település valódi helyi szükségleteinek kibontása – azaz, hogy az adott helyen egyáltalán milyen közösségi intézmény(ek)re van szükség (ami nyilvánvalóan kulturális funkciókat is ellát). Majd legvégül annak a sokkal tágabb horizontú tervezői-fejlesztői gondolkodásnak a megjelenése, hogy milyen is legyen egy működő település. Szer-

Péterfi Ferenc

sok; ebben benne van képletesen legalábbis a születés és a halál is. Az igazi nagy és közös alkotások a katarzist is tartalmazzák.

A személyes találkozásból nemcsak Makovecz, Varga Tamás és Beke Pali hármasa lett ennek a több évtizedes folyamatnak a részese, hanem a körülöttük dolgozó szakmai műhelyek is. Egy egész építészeti iskola és a közösségfejlesztés 80-as évektől kiépülő hazai szakmai műhelyei.

Épületek, falvak, városrészek átalakulásában – megújításának tervezésében – dolgozott együtt, s persze néha külön-külön is a két szakterület. De legalább ennyire fontos, hogy megnyit tanult – s tanul talán ma is – az egyik iskola a másiktól. Nyilván ez már más intenzitással zajlik, mintha közösen dolgoznának egy adott településen, de igen jelentős hatással voltunk egymásra – így gondolom. És mindkét kör a saját szakterületére is.

E munkásságnak és követőinek eredményeként az ország számos helyén átalakultak, fizikailag megújultak falvak, városrészek, intézmények. Ezekbe a fizikai átalakításokba többnyire „beleépültek” a működtetés, fenntartás szemléleti és gyakorlati megváltoztatásának, megújításának a potenciális lehetőségei is. Ez utóbbiak megvalósulása már sokak felelőssége.

Hasonlóan értékelhetőek közösségfejlesztői munkáink. Azok eredményeként is sokfelé valódi szükségletek kerültek feltárásra, valódi belső erőforrások kerültek felszínre és sokan megízlelték a helyi cselekvésekben való részvétel konfliktusai mellett annak valódi örömeit és tétjeit. Elindultak, és olykor megrekedtek a közösségi folyamatok. A civil társadalom szereplői, az intézmények működtetői és a hatalmi szereplők változatos felkészültsége, talentuma és tisztessége szerint.

Fontos látnunk, hogy ezekben az utakban és küzdelmekben nem alkalmi beavatkozásokról, egyedi aktusokról van szó, hanem tartós folyamatokról, amelyekben mi hozzájáruló szakmák vagyunk. S amelyekre rajtunk

kívül a külvilág sokféle más jelensége – a politika is ilyen – hatással van.

Makovecz Imre nagyon erős karakter, markáns személyiség volt. Talán ez alkalommal sem bántó azt is hozzátenni, hogy sok hasonló kaliberű személyiséghez hasonlóan néha nehéz embernek, alkalmanként megosztó személyiségnek tartják. (Tudjuk, hogy kis és közepes akaratokkal nemigen lehet jelentős áttöréseket sehol sem elérni.) Imre értékelésekor gyakran hallom, hogy egy jellemvonását emelik – néha eltorzítva – ki: a tradíciók, a hagyományos értékek esetleg misztikus, eltúlzó keresését, értelmezését és követését.

Én nem tudom az épületeiben megvalósuló munkásságát ezügyben elég objektíven megítélni. Ám az életút páratlan érdeméért szeretném kiemelni, hogy vitathatatlan megalapozó szerepe és hozzájárulása volt abban, hogy Magyarországon az építészetről való szerves gondolkodás mellett a társadalomról való szerves gondolkodás újra fontossá és gyakorlattá vált. S hogy ez a két terület találkozott.

Munkásságában így egyszerre volt jelen az organikus és a legtágabban értelmezett korszerűség: ahogy ma a demokráciákban közösségről, településről, részvételről, méltóságról beszélünk. De a korszerűség másik – ma különösen sokat emlegetett – elemének, a szakmaköziségnek, a különféle tudások együttélésének és együttműködésének a jelentősége is kiemelkedő fontosságú ebben az életműben.

Mikor Menyus megkeresett, azt kérte, beszéljek arról, ahogyan hajdan a településeken együtt dolgoztunk. Dombóvártól Zalaszentgróton át Debrecen Csapókertig és Újpalotáig; de a faluházak kapcsán, majd aztán Csengerben, Baktalórántházán és számtalan más településen. Hogy mit gondolok erről, értelmes dolog és metódus volt-e ez? Érdemes-e így dolgozni?

Akkor rávágtam, s ezt tartom ma is: csak így érdemes. Kevés ennél érdekesebb, érdekesebb munkát tudok elképzelni – főként a magunkfajtának.

Csernyus Lőrinc

Sáros László György

Szecsődi Ferenc

Mi maradt?

Sáros László György

Mi maradt? Mi maradt itt? Mit kaptunk? Minden és mindent. Nem lehet szavunk se. Aki erre közülünk nem tud válaszolni, az nem értett meg semmit. Nem ez ugyanis a kérdés. A kérdés az, hogy képesek vagyunk-e a folytatásra? És ha ezt is végiggondolom, akkor erre csak egy válasz van. Igen. Nem tehetünk másként. Ezt tanultuk tőle. Ezt *is* tanultuk tőle. A kitartást. Aminek a hit az alapja. Hitet is kaphattunk tőle. Mit csinálunk most? Rá emlékezünk. És ezzel is kell, hogy megerősödjünk. Ugye észrevehető a többes szám? Igen, mert nekünk ez is lételemünk. Az együttlét. Nekünk együtt kell maradnunk. Kaptott vagy választott feladatainkkal együtt. Vállalásainkkal együtt.

Annyi a feladat, hogy ki sem látunk belőle. Ja, hogy közben munka is kéne? Igen, az nagyon kéne, mert a munkáért pénz is jár, mert élni meg kell, de az is megjön. Reméljük, megjön. S ha most visszagondolok arra, amikor ez még így volt, döbbenek rá, hogy ezt is ő tanította. Akkor. Mert nem a pénz az első. Meg még csak a második se.

Makovecz Imre köztünk járó fényes emléke megmarad. Erre született a Makovecz Imre Közhasznú Alapítvány. Aminek mára sok támogatója van. Ez azonban csak az egyik, bár nagyon fontos tevékeny-

ség. Itt az újság, az *Országépítő*. Gondoljuk végig. Mióta is van? 1989 óta. 23 éve. Elképesztő idő.

És itt a Vándoriskola. Az oktatás. Ami a legfontosabb. A folytatás. Magunk folytatása. (Ki)nevelni utódainkat. Ahol idén is volt felvételi. Lehet persze ókmókolni, meg széplelkűsködni a tematikán. De az is rajtunk múlik. Csak rajtunk.

De ott vagyunk a Műegyeten is. Meg máshol is. Mondjuk Pécsen, meg Debrecenben. De lehet, hogy hamarosan Kassán is. És a külhoni, nálunk végzett társaink, barátaink révén az egész Kárpát-medencében. Csíkszeredától Kassáig.

A Főépítészség. Jelenlétünk a hazában. A napjainkra ebből a szempontból is szinte lehetetlenné tett hazában. Itt is rendet kell tenni. Tennünk. A főépítészség nem egy íróasztal. Amivé egyre inkább formálni akarják. Nem. A főépítész a település élő lelkiismerete. Ja, és nem csak építési ügyekben. Na, ez fáj még most is, sokaknak.

És jönnek a vállalások. Végre van Országos főépítészünk. Jelenlétünk a katasztrófák idején megkérdőjelezhetetlen. Kell, hogy az Országos Főépítész Kollégiumban is ott legyünk. Tetszik hallani? Itt is kell a többes szám.

De ott vagyunk a Magyar Művészeti Akadémián is. Mert végre

köztestületté lett egyik nagy, és ugyancsak megteremtett álma. Ahol gyönyörűséges hivatásunkat még inkább megerősítenünk lehet és kell! Mert ez is feladat.

Persze lehet mindezen hűvösen felülemelkedni. Mert van, akinek mindez már dohos. Mert van, aki – véli – ebből már minden kinyerhetőhöz hozzájutott. Mert ez már nem trendi. Kétségtelen, igazuk van.

Mert a hit, a tisztesség, a becsület, a küldetéstudat, a kitartás, a segíteni akarás, a hazaszeretet, meg a magyarnak lenni parancsa, tudása és akarása soha ne legyen trendi. Mert ez az élet. Ami nem trendi.

Az élet ajándék, amit minden nap ki kell bontani.

Budapesten,
2012. szeptember 29-én,
367 nappal Makovecz Imre
eltávozta után.

A Makovecz Imre Közhasznú Alapítvány Kuratóriuma legutóbbi ülésén elfogadta a Makovecz Imre díj alapítását indítványozó előterjesztést. A díj részletes szabályozásán a Kuratórium még dolgozik. Ennek eredményéről, és a díjat bejelentő sajtóközlésről a közeljövőben intézkedik.

Kedves Imre

Mezei Gábor

Kedves Imre, tekintettel arra, hogy én még átmenetileg itt vagyok, csak levelet írni tudok neked (szerepek egyébként levelezni), mert hiába megyek be hozzád a Kecse utcába, nem vagy ott. Holott jókat beszélgettünk, és ha visszagondolok – bár a memóriám pocskék – ismét az az érzésem, a mi kapcsolatunk legalább annyira volt baráti, mint szakmai, vagyis, hogy ne kerüljem az érzelmeket, valamiféle komoly szeretet és összetartozás ott lebegett abban a kis szobában. Ezt akkor kimondani értelmetlen lett volna, hiszen mindketten ott voltunk és ez természetesen szintén ott volt, mint a tárgyak és a fák a kertben... sose mentünk ki az erkélyre.

Azóta, hogy elmentél, egyre több barátod születik – érdekes –, és az ellenségeid egy cseppet sem lettek toleránsabbak. A templomod kiviteli terve lassacskán készül, Nagy Ervin komolyan próbálkozik. Sok a dolog támogatója, csak épp a két legszükségesebb, a város hallgat és az egyház ellenzi. Ez számomra józan ésszel felfoghatatlan. Habár lassan kezdem megszokni, hogy a józan ész ritkán írja felül az elfogultságot, kisszerűséget, személyes érzelmeket és ellentéteket. Mert ugyebár azt egy pillanatig sem gondolhatjuk komolyan, hogy ki-

Mezei Gábor

Emlék

Péterfy László

zárólag pénzügyi megfontolások vannak a háttérben. A város számára szerintem egymillió turistát jelentene évente ez az épület (a Sagrada Familia sokkal-sokkal többet hoz Barcelonának!) és ez igen jelentős bevétel lehetne. Az egyház szempontjait nem értem, nem vagyok járatos a katolikus elméletekben. De mégiscsak megfordul a fejemben az a gondolat, hogy a döntés mögött Erdő Péter személyes ellenszenvé is szerepet játszhat, hiszen úgy tudom, hogy már a piliscsabai egyetem építése idején is volt köztetek némi konfliktus – holott meggyőződésem, hogy annak az egyetemenek a létrejöttében neked döntő szereped volt, és nagy kár, hogy nem fejezhetted be a tervezést.

Abban reménykedem, hogy lesz még időm a templomod berendezését megtervezni, és hogy azután mit hoz a jövő, nem tudhatjuk.

A Sagrada Familia sok évtizede épül – azt szerencsére maga Gaudí elkezdhette – a kölni dóm évszázadokig épült – vajon a tervezője mit szólna a mai állapothoz – és a te katedrálisod sorsa miként alakul? Nem vagyok optimista, Spanyolország tele van remekművekkel, Németország is, mi igen messze vagyunk tőlük, és nem sok jelét látom annak, hogy megjönne az eszünk.

Az értelmiség (?) kettéosztottsága nem csökken. Ez szerintem katasztrofális.

No és a színvonal? A mai napig is azt hallom, hogy Makovecz antiszemita (volt). Már régen nem vitatkozom erről, mert az idiotizmus olyan szilárd alapokon áll, hogy mozdíthatatlan. De hogy egy friss szösszenettel színezzem a képet, épp ma hallom, hogy egy jeles (?) kolléga azt mondja, nem olvas Nádast, mert az zsidó. Vagyis az idiotizmus él és virul.

A Magyar Művészeti Akadémia és a Széchenyi Művészeti Akadémia közeledésének semmi jele. A te próbálkozásod Kosáryval épp olyan sikertelen volt, mint nemrég Feketéé – akit nem is könnyen tudtam rábeszélteni, hogy próbálkozzék ismét. Pedig ideje volna észrevenni, hogy az értelmiség súlya, hogy komolyan befolyásolni tudja az ország jövőjét, összefogás nélkül reménytelen.

No de minek is írom meg neked ezeket most, hiszen annyiszor megbeszéltük. Pihenj jól és ne törődj ezzel többé. Persze tudom, hogy nem vagy képes rá, mert ha képes lettél volna, akkor még mindig itt volnál közöttünk.

Öllemek, ősrégi barátsággal,
híved, Gábor
Budapest, 2012. szeptember hó

Amikor utoljára találkoztunk, nem tudhattam, hogy Imrének már nincs sok hátra a kiszabott időből.

– Hogy vagy? – tettem fel a szokásos ostoba kérdést.

– Szarul! – válaszolta. – És te mit csinálsz?

Eltűnődtem. Az utóbbi években ritkábban találkoztunk. Sok mindenről beszélhetnék, kezdem sorolni a történeteket? Mondjam: jól vagyok, élek, dolgozom?

– Már-már elfelejtett, gyerekkoromban tanult énekeket dúdolgatok magamban – válaszoltam.

– Én is azt csinálom - mondta felélénkülve Imre – te mit dúdolsz?

– Legutóbb ezt:

Esik eső, szép csendesen esik, tavasz akar lenni.

Deszeretnék az anyám udvarában rózsá bokor lenni.

Nem lehetek én rózsá...

Bár egyikünk sem valami híres énekes, elénekeltük, ahogy tudtuk, ott a Kecse utcai iroda rajzasztala mellett.

Nem sok idő múlva aztán már csak a koporsóját láthattam a Farkasréti temető ravatalozójában. Vajon aztán dúdolta-e még azt a dalt?

Visegrád, 2012. szeptember 13.

Körtemplom a mágorhalmi kolostorkertben

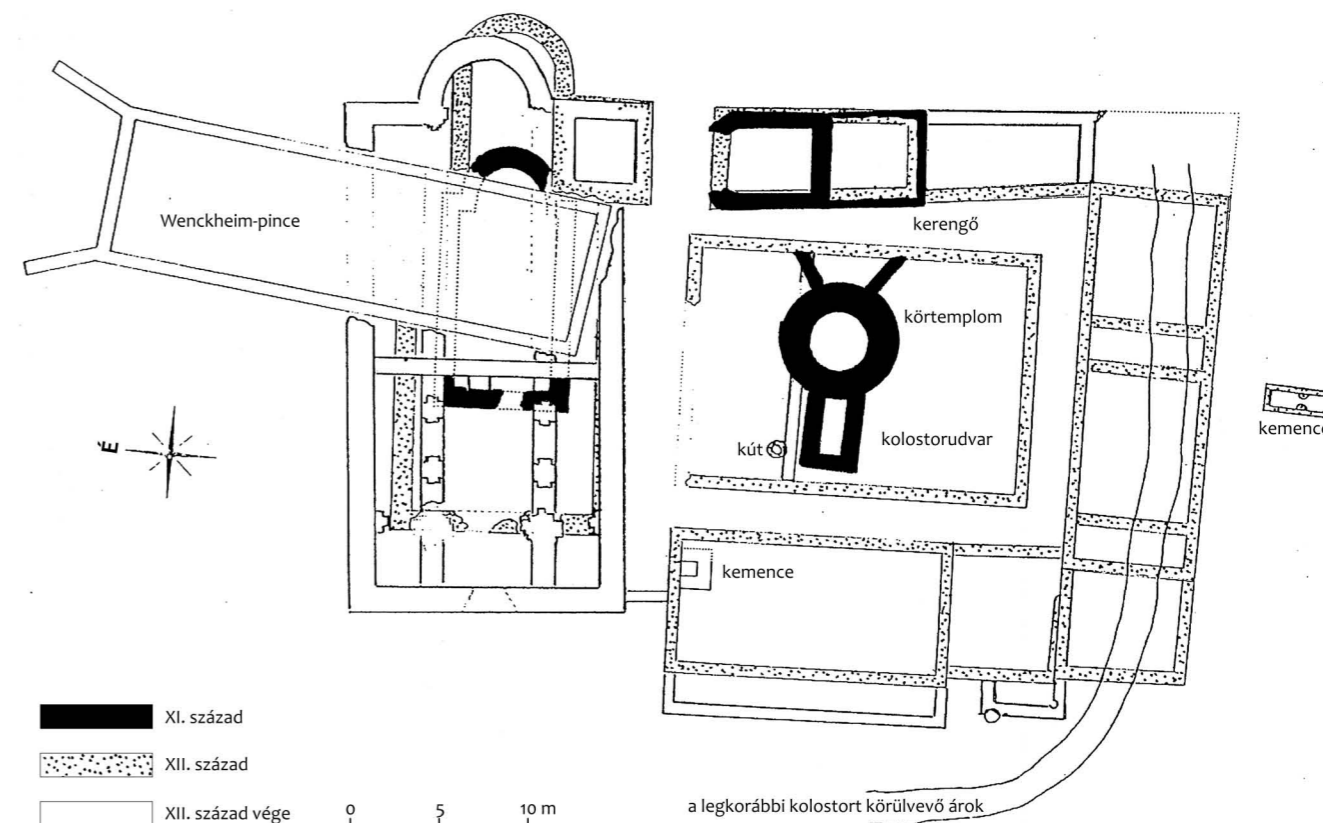
Németh Zsolt

A Békés megyei Vésztőtől 4 km-re nyugatra a Sebes-Körös egyik holtága öleli körbe a Mágorhalmot, ahonnan az 1968 és 1978 között folytatott ásások során Magyarország egyik legizgalmasabb szakrális épületegyüttese került elő. Az ásató régész, Juhász Irén egy körtemplom, körülötte egy monostorépület, valamint három egymásra épült hosszúházias templom romjait hozta felszínre.

A mai Békés megye területét a honvisszafoglaláskor, de legkésőbb a X. században a Csolt nemzetség vette birtokába. Legismertebb tagja az a

Vata volt, aki 1046-ban „pogányládást” robbantott ki Szent István utóda, a magyarellenes, minden fontos hivatalt idegeneknek adó, a római rítusú papság önkényeskedését támogató Orseolo Péter király ellen (Képes, 71. és 82. fej.). Mindez még delikátabbá teszi a leletegyüttes értelmezését, mely a történettudomány-régészet-művészettörténet-jelenlegi dogmarendszerében nem végezhető el. Juhász Irén ezt nem is erőltette: az ásatásról szóló beszámolójában mindössze négy mondatot szentelt a pártját ritkító alakú körtemplomnak (Juhász 98-99. o.).

A Csolt-monostorról származó leg-
használhatóbb közlemény nem is az ő műve, hanem a helyreállító építészé, Istvánfi Gyuláé, aki sokkal több lényeges dologra világít rá, mint a régész. Tőle tudjuk meg, hogy a Mágorhalm „nem természetes képződmény, hanem őskori, egy helyen élő és több ezer éven keresztül rendre megújuló földművesfalvak hulladékaiból és omladékaiból magasra rétegződő településhalom, [...] mely Közép-Európa legnagyobb ismert településhalma. [...] Az első földművelő telepek az újkőkor korai szakaszában je-

1. ábra • A Vésztő-Mágorhalmon talált középkori szakrális épületek alaprajza. Juhász, 95. o. nyomán.

lentek meg a helyszínen, i.e. 3500 körül. Településük csaknem ezer éven keresztül folyamatosan fennállott, [...] amely az alföldi vonaldíszes kerámia kultúráiba sorolható. [...] A település két ízben vált lakhatatlanná, majd mindkét esetben újraéledt, a legfelső, legutolsó réteg kora i. e. 1000 körüli, s a fejlett bronzkor település- és tárgymaradványait tartalmazta” (Istvánfi 70-72. o.). Ha a kedves Olvasó nem hallott ezekről a szenzációs leletekről, ne magának tegyen szemrehányást: a „szakma” nem nagyon törekedett az egyébként szépen helyreállított romterület ismertté tételére.

Alaprajza az 1. ábrán látható, melyen a hosszúházias templomokba benyúló téglalap alaprajzú épület Wenckheim Ferenc gróf 1810-12-ben épített borospincéje, mely jócskán rendet vágott a romok között. A rajz három építési korszakot sugall, Istvánfi Gyula azonban egyértelműen kimondja: „A középkori Csolt-monostor négy fő periódusa különíthető el” (Istvánfi, 72. o.).

Legkorábban a körtemplom épült: „A XI. század elejére helyezett – publi-

kált – dátuma egyelőre óvatosság eredménye. Az alapfalak ugyanis bronzkori rétegekben vannak, kor meghatározó lelet nem került elő” (Istvánfi, 73. o.). Az építész-mérnök később még határozottabban fogalmaz: a körtemplom felépülése „már a X. század második felében elképzelhető”, vélekedése szerint bizánci hatásra (Istvánfi, 75. o.). Rámutat, hogy Magyarország délkeleti részén a bizánci egyházi hatás jól dokumentálható – 953-ban a gyula méltóság viselője, a XI. század elején pedig Délkelet-Magyarország ura, Ajtony vette fel a bizánci rítusú kereszténységet –, s ha a római kereszténység hazánkban történő megjelenése előtt templom épült, akkor az vélemezése szerint csak bizánci lehetett. További érvként sorakoztatja föl a rotunda bizánci templom volta mellett, hogy a Mágorhalmon épült következő – immár hosszúházias – templom szentélyfalában „másodlagosan befalazott köveket találtak bizánci stílusú falfestménytörödékekkel” (Istvánfi, 73. o.), amelyek szerinte a körtemplom alkotórészei

lehetnek. Egy mindössze 3,8 m belső átmérőjű (Juhász, 99. o.), azaz alig 12 m² alapterületű körtemplom azonban teljesen alkalmatlan a nagyméretű ikonosztázzal szentélyt rekesztő, háromszögletű teret használó bizánci liturgiájú szertartások számára, melynek „gondolkodásmódja” sem centrális! Az sem képzelhető el, hogy a rotunda csak a szentélye lett volna egy bizánci templomnak, hiszen a keskeny előtér nem tölthette be a másik két téregységet: a prothesis és a diakonion szerepét.

Juhász Irén azonban utal rá, hogy a XI. század elején a dombon állhatott egy hosszúházias templom, melynek „nem ismerjük hiteles falmaradványait, csak a falait díszítő freskók töredékeit”, amelyek „az anyag- és stílusvizsgálat szerint a XI. század elején készültek bizánci stílusban” (Juhász, 98. o.). Logikus feltételezés, hogy miután Ajtony a XI. század elején felvette a bizánci kereszténységet, fő embereinek egy része is követte ebben, és a Szent Gellért-legendában említett, jól dokumentált marosvárián kívül más bizánci

templomok is épültek a Tiszántúl keleti-délkeleti részén, köztük a Csolt nemzetség szakrális központjában, Mágorhalmon is. Ennek az 1. ábrán meg sem jelenő, minden bizonnyal a Wenckheim-pince építésekor még alapjaiban is „eltakarított” épületnek a faldarabjai kerülhettek a már a kereszténység római irányzatát követő első templom szentélyfalába.

A körtemplom szerepét illetően az egyetlen lehetséges megoldás, ami egyébként tökéletes összhangban áll a (közvélemény elől gondosan elhallgatott) tényekkel, hogy a rotunda a kereszténység egy harmadik, a bizánci és a római rítusúétól különböző ágának szent helye volt. A Vata-féle „pogánylázadás” krónikáink feljegyzései szerint (pl. Képes, 82. fejezet) nem a bizánci liturgia gyakorlóinak megmozdulása volt az egymást követő királyaink döntései nyomán egyre erőteljesebben terjedő római rítusú kereszténység követői, elsősorban papsága ellen, hanem egy másfajta, nem feltétlenül a kereszténységen kívül lévő vallásalakulat híveinek hitvédelmi harca.

Istvánfi Gyulától megtudjuk, hogy a körtemplom „tégla alapozáson kő vagy zömmel kőanyagú falakkal épült, és sokkal inkább a mívség jellemezte, mint a hevenyészetség” (Istvánfi, 75. o.). A távoli Bihar-hegységéből ide szállított építőanyag (Juhász, 105. o.) és a mívség egyértelművé teszi, hogy legalább törzsfői rangú volt az építető, és a rotunda a vallási irányzat jelentős presztízsű szent helye lehetett.

Juhász és Istvánfi elmennek amellett a szembeötlő tény mellett, hogy a XII. század első harmadában emelt monostor (Juhász, 99. o.), nem feltétlenül álló épületként, de „befogadta” a körtemplomot, sőt, az pontosan az udvar közepére került, ahol más rendházakban a kút található. (A vizet szolgálta kút is a kerengőn belül, közvetlenül a rotunda mellől került elő.) Ha hajlandóak vagyunk arra, hogy az épület-együttes értelmezését ne csupán az

öt érzékszerv engedte észlelések kezei között kíséreljük meg, ami egy szent helyen amúgy sem lenne kielégítő próbálkozás, akkor le kell vonnunk azt a következtetést, hogy a rotunda szellemi kútként szolgált a monostor szerzetesei számára! Egyértelmű az is, hogy, ha akkor még állt, nem a monostor lakói számára tartott római rítusú miséknek volt a háza, hiszen annak a XII. század első harmadában épült, nyújtott szentélyű, tehát jelentős létszámú szerzetesi kör számára épült templom adott otthont.

A Mágorhalom szerzeteseit titokzatoság lengi körül: nem igazítanak el források abban, hogy melyik rendhez tartoztak, és azt sem, hogy mikor hagyták el a területet.

Az Árpád-korba érkezve Juhász Irén már biztos talajt érez a lába alatt, és pontos megfigyelések soráról tudósít. Szakszerűen elkülöníti a három még azonosítható maradványokkal rendelkező hosszúházas templom építési sorrendjét. A legrégebbinek a legkisebb, egyhajós templomot találta, mellyel egyidejűleg, szerinte a XI. század második felében, két helyiséget is emeltek a templomtól délre. A következő építési fázisban, a XII. század első harmadában, lebontották az egyhajós templomot, amelynek helyére annál nagyobb, nyújtott szentélyű, tehát egyértelműen szerzetesi használatra készült háromhajós épületet emeltek. Ebben a fázisban készült a monostor épületegyüttese is. Az utolsó építkezés szerinte a XII. század végén kezdődött, melynek eredménye, a szerzetesi templom lebontása után, nagyméretű, váltott falazásos technikával készült háromhajós, kéttornyú bazilika lett (Juhász, 98-101. o.).

Juhász Irén több köemlék fényképét is közli publikációjában. A díszítmények, még a legkésőbbi építési fázishoz tartozni véltek is, honfoglalás kori mintákkal tartanak rokonságot, és nem illeszthetők bele a római rítusú keresztényegyház jelképrendszerébe.

Az alig háromszáz esztendő alatt

épült legalább négy, de – Juhász Irénnel egyetértve inkább öt – szakrális épület, amely három különböző vallási irányzatot szolgált, a Sárret urainak gazdagságáról tanúskodik. Ilyen rövid idő alatt ennyi templomot, s különösen ilyen műveseket emeltetni csak hatalmas jövedelmek birtokában lehet. Az első két római rítusú templomot a régésznek szerint lebontották – tehát nem elpusztultak – és újat építettek a helyükre, még ez a luxus is belefért. A gazdagság kora azonban a középkor végére elmúlt. A XIV. század végén a bazilika már csak Mágor falu plébániatemploma, ami a XVI. század közepén, a törökidőszak következtében már pusztá. A tornyok 1786-ban dőltek le.

A helyreállító építész a két bazilika hosszúság-szélesség arányát 2,5 körüli értéknél látja (Istvánfi, 77. o.). Ez azonban csak első közelítésként fogadható el, hiszen a régésznek által közölt méretadatok – a nyújtott szentélyes monostortemplom esetében 30 m és 12,8 m (Juhász, 100. o.), a háromhajós bazilika esetében pedig 36,2 m és 16 m (Juhász, 101. o.) – felismerhetővé teszik, hogy 7:3 aránnyal van dolgunk, ami egyértelműen jelzi, hogy e két épület a szakrális geometria szerkesztési elvei szerint készült. Az egyhajós templom 14,8 m-es hosszúsága és 7,6 m-es szélessége (Juhász, 99. o.) mérési hibán belül 2:1-es arányt mutat.

A körtemplom 6,6 m-es külső és 3,8 m-es belső átmérőjének aránya $\sqrt{3}$. Az épület kis alapterülete és 140 cm-es falvastagsága okán egyértelműen rokonságot tart a középkori templomokkal foglalkozó cikksorozatomban elsőként tárgyalt szentmártonföldi rotundával (Németh 2011, 47-48. o.), bár eltér ott nem ismert.

Sem az ásató régész, sem a helyreállító építész nem tér ki közleményében arra, hogy a templomok tájolása különböző. A bizánci ismeretlen, az alaprajzon szereplő első (legkisebb) hosszúházas nem állapítható meg, mert a Wenckheim-pince nem hagyott

meg belőle értékelhető hosszúságú faldarabot. Az azonban jól látható, hogy a körtemplom, a nyújtott szentélyű, második hosszúházas templom, illetve a háromhajós bazilika egyre kisebb azimutszögekre van tájolva, azaz a keleti iránytól egyre inkább észak felé térnek el. Keszthelyi Sándor és Keszthelyiné Sragner Márta csillagászok iránytűegyüttes segítségével kimérték a kerektemplom és a bazilika tájolását, és azokat a földrajzi irányokra korrigálva 82,2, illetve 77,8 fokos azimutokat kaptak (Keszthelyi, 12. o.). Ezeket az értékeket az alaprajzzal összevetve a nyújtott szentélyű hosszúházas templom tájolására 80 fok körüli azimut következtethető, továbbá megállapítható, hogy az ott megadott északi irány meglehetősen pontatlan, ahogy az Istvánfi által közölt rajzon is (Istvánfi, 70. o.).

Olyan szakrális helyek, melyek tájolása az egymást követő, többszöri átépítések vagy bővítések során fokozatosan változik, a világ számos helyén léteznek. Közülük a legismertebbek az ókori egyiptomi templomok, kiváltképp a luxori. A fővonalbeli egyiptológiai irányzat szerint templomokat többnyire valamelyik fényes csillag kelési vagy nyugvási irányára tájolták. Mivel a csillagkelések és -nyugvási irányja a földtengely precessziója miatt fokozatosan módosul (Németh, 2012, 66-68. o.), a változó tájolások a precesszió miatti új kelési-nyugvási irányokat követik.

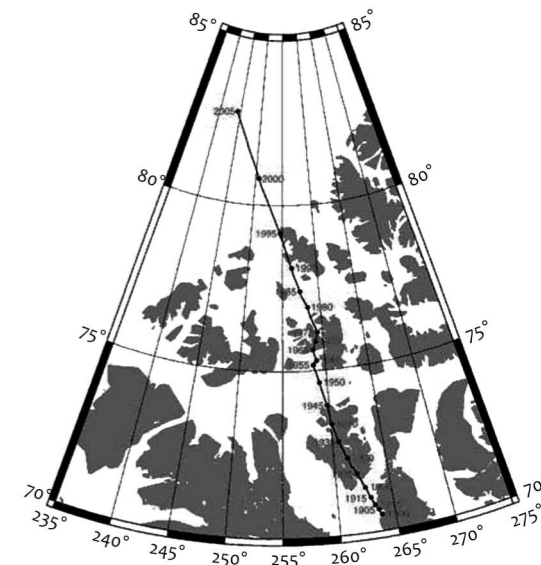
Újabban más nézetek is napvilágot láttak: az *Országépítő* előző számában Kőszeghy Attila építész-mérnök vetette föl, hogy a templomok legalább egy részét a földi mágneses tér szerint tájolták. Bolygónk mágneses tere meglehetősen gyorsan változik, és korántsem csak az erőssége. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy – szemben a földfelszínhez első közelítésben rögzítettnek tekinthető forgástengellyel – a mágneses pólusok évszázados időléptékben gyorsan vándorolnak a földrajzi északi, illetve déli sarkhoz képest. Az északi mágneses pólus

mozgása például nagyon felgyorsult az elmúlt 50 évben, várhatóan hamarosan elhagyja Kanada területét, és Szibériába tart (2. ábra). A rendelkezésre álló földmágnesességi adatok igazolják, hogy ez a múltban sem volt másképpen: a mágneses pólusok és a mágneses tér egyéb komponensei hol viszonylagos nyugalomban voltak, hol igen gyorsan változtak (Kőszeghy, 6. és 8. o.). Ennek a változásnak a legismertebb jelzője a mágneses deklináció, ami a földrajzi és a mágneses északi irány eltérése fokokban kifejezve, ami értelemeszerűen függvénye a megfigyelő földrajzi helyzetének.

Amennyiben feltételezzük, hogy a mágorhalmi szent helyeket azonos elvek szerint tájolták, a három jól azonosítható tájolású és (a rotunda kivételével) régészeti eszközökkel fél évszázadnál pontosabban becsülhető építési idejű templom kitűnő lehetőséget nyújt a szóba jöhető hipotézisek ellenőrzésére. Nap- vagy holdkelte irányára nem lehetnek tájolva az épületek, hiszen e két égitest kelési irányai egy feltételezett, hozzájuk kötődő nevezetes nap esetében nem változtak ilyen mértékben a szóba jöhető fél évezrednél rövidebb időperiódusban. Amennyiben egy fényes csillag kelésére történő tájolást tételezünk föl, a 77,8 fokról 82,2 fokra történő azimutváltozás számításaim szerint 3,0 foknyi deklinációváltozásnak felel meg, ami szintén nem következhetett be a körtemplom és a bazilika vélemezett építési ideje között eltelt kevesebb, mint fél évszázad alatt. Így a négy épület egyetlen égitestre történő tájolásának lehetősége kizárható.

Kőszeghy Attila említett cikkében nem adott számítási kulcsot ahhoz, hogy a tájolásokból miként határozható meg az elméletrendszerében egy épület kora. A mágorhalmi lelet-együttes valószínűleg a legjobb Kárpát-medencei lehetőségét adja hipotézise ellenőrzésének.

Az elmúlt öt és félezer év során hol prosperáló, hol elnéptelenedő, majd újra virágzásnak induló dombocsa

2. ábra • Az északi mágneses pólus mozgása a XX. században. Forrás: a National Resources of Canada Geofizikai Szolgálat.

arra int minket, hogy a régebbi korok embere még pontosan tudta, melyik hely szent, hol emelje szakrális építményeit. Modern, a technikai fejlődéstől megittasodott korunkban már nem rendelkezünk ezzel a képességgel, ahogy a szent helyek, tárgyak és emberek tisztelete is elhalványult. Valódi történelmünk megismerése, tárgyi és szellemi örökségünk birtokba vétele vezethet minket vissza arra az útra, amelyen járva eleink a világ működésének lényegét nálunk sokkal jobban felfogták, és azzal harmóniában éltek életüket.

Hivatkozások

- Istvánfi Gyula: *Vészttő-Mágorhalom, Csolt-monostor helyreállítása, 1978-82.* Műemlékvédelem XXIX (1985) 70-79.
- Juhász Irén: *A Csolt nemzetség monostora.* Műemlékvédelem XXXVI (1992) 95-106.
- Képes Krónika. Helikon, 1987.
- Keszthelyi Sándor – Keszthelyiné Sragner Márta: *Magyarországi középkori templomok tájolása.* Az *Országépítő* 2012/1 számának melléklete.
- Kőszeghy Attila: *Földmágnesességre tájolás iránytű nélkül ezer kora középkori magyar templom alapján.* *Országépítő* 2012. 1., 2-19.
- Németh Zsolt: *Szentmártonföldi körtemploma.* *Országépítő* 2011. 1., 44-47.
- Németh Zsolt: *Fénytemplom a Kis-Somlyón. A csíksomlyói Saluator-kápolna titka.* B. K. L. Kiadó, Szombathely, 2012.

Köszöntjük a 75 éves **CSETE GYÖRGY** építészt!

Több évtizedes munkássága során építészek nemzedékeinek tanította az építészet ismereteit, nevelte őket emberségre és a magyar kultúra szeretetére.

Építészettörténeti szempontból meghatározó jelentőségű, emblematikus épületeivel, hazai és külföldi előadásaival jelentősen hozzájárult sajátos kultúránk közkinccsé tételéhez, széles körű elismertetéséhez. Munkásságát, Ybl-díjjal, Prima Primissima-díjjal és Kossuth-díjjal, s még számos rangos kitüntetéssel ismerték el. A hazai szellemi közélet jelentős személyiségeként tisztelik.

Tíz éven át a *Pécs Csoport* szellemi irányítója volt. Ez időből való a *Paksi Kísérlet*, amely az *Élet és Irodalom* 1975 szeptember-decemberi számaiban több héten át zajló *tulipános vita* – építészeti-ideológiai polemizálás – által vált ismertté. Megítélésünk szerint a vita során taglalt kérdések máig sem vesztek aktualitásukból, ezért azt teljes terjedelemben közöljük lapunkban.

Az *Országépítő* 2013. évi első számában részletesen ismertetjük Csete György életművét és gondolatait.

Csete György: Orfű forrásház

Nagypanel és tulipán

Az 1975-ben az *Élet és Irodalom* hasábjain folytatott vita felidézése

Major Máté

Nagypanel és tulipán

Becsülöm és szeretem az ifjúságot. Ebben – különösen a szeretetben – van egy kis irigység és nem kis nosztalgia is a fiatalság iránt. Nem csoda, hiszen a mindenkori fiatalságot a tapasztalatok és a megismerés szélessége, mélysége még nem akadályozza abban, hogy fenntartás nélkül higgyen vélt vagy valódi igazában, hogy véleményét, ítéletét elfogulatlanul kimondja, hogy ideáljai védelmében szembeszálljon a „bölc” – és kevésbé bölc – „öregség” fékező vagy éppen megállító szándékai-val és tetteivel. És ez nagyon szimpatikus vonás. Meg vagyok győződve arról, hogy a fiatalságnak ez a szembenállása egészséges a fejlődés szempontjából, a haladás egyik hajtóereje. Ezért becsülöm és szeretem az ifjúságot, és ezért nem vagyok híve a túlzott komformizálásának, mert e hajtóerő fékezése vagy kikapcsolása kényelmessé, ha nem tunyává tenne bennünket, az „öregség” hordozóit, a folytonos megújulás kategorikus parancsával szemben. Becsülöm és szeretem azokat az építész fiatalokat is, akik gazdasági, ipari, de leginkább kényelmi okokból – főleg a lakóházépítés terén – túlnyomó részben merev, színtelen, monoton és üres építészetünket – hacsak formáiban is – meg akarják változtatni. Ez is helyes törekvés, támogatnunk kell. Támogatnunk, föltéve, ha magának a formamegújításnak ideológiája és gyakorlata helyes úton jár.

Először véletlenül, moziban, másodsor autóval átutaztomban, röptében láttam a Pakson épülő atomerőmű la-

kótelepének házait. Megdöbbsentem. Az öt lakószintes tubusépületek – a szokásosan merevek, szürkék, üresek – itt valósággal kivirágoztak. Homlokzatukat – minden oldalon – talptól tetőig lendületes, növényyszerű, festett, fehér síkornamensek díszítik, bejárataikat pedig egy-egy kagylószerű plasztikus elem hangsúlyozza.

Miért döbbsentett meg ez a látvány? Van Pécsen egy fiatal építészekből rekrutálódott csoport, csupa tehetséges fiatalember, aki ennek az építészeti megújulásnak hitvallója és – íme – megvalósítója.

Egy kiállítási meghívójukban olvasható ez a hitvallás.

Kiindulása az, hogy miként Bartók és Kodály a zenében, vagy József Attila a költészetben, az építészetben is meg kell teremteni „a hagyomány és korszerűség harmóniáját”, példájukra olyan műveket kell építeni, melyekben a „lényeg sértése nélkül”, a „nemzeti” és a „nemzetközi”, „szétválaszthatatlanul” együtt van.

„Valljuk – vallják továbbá a fiatalok –, hogy korszerű szocialista kultúránknak haladó népművészeti hagyományai-ban kell gyökereznie. Abban a népművészetben, amely közösséget teremteni és megtartani tudott...”

Ez a három, tartalma, illetőleg szava szerint idézett mondat pontosan rávilágít e fiatalok ideológiájának es gyakorlatának téves voltára.

Az első tévedés abban jelentkezik, hogy a zene és a költészet analógiájára, az építészetben is meg lehet, sőt kell a hagyomány és korszerűség harmóniáját teremteni, holott tudnivaló, hogy az

építészet sajátosságai meghatározó módon különbözik a zenétől és a költészetétől. Népzenei formákat – dallamokat stb. – fel lehet dolgozni az új zene elveivel, módszerével, a népköltészeti formákat is lehet hasonlóképpen adaptálni az új költészetben, de a népi építészet formáit az új építészetben nem, mert – összefüggésben az építészet sajátosságával – az új elvek és módszerek alapvetően másként határozzák meg az új építészet alkotásainak formáit. A „hagyomány és a korszerűség harmóniája” sem általánosságban, sem az építészetben nem jelenthet formai követést, hiszen a formák, mint a kifejezés eszközei, korunkhoz, társadalmunkhoz, az építészetben még saját termelőerőikhez is kötöttek. Ugyanakkor egy pillanatra sem szabad megfedkezni arról, hogy hagyomány nélkül nincs semmiféle új dolog, még akkor sem, ha ez az új tagadja is (főleg formáiban) a régit. A szecesszió tagadja az előd historizáló-eklektizáló stílusokat, de ha nem lettek volna, nem lenne mit tagadnia, nem lenne szecesszió sem.

Breuer Marcell, a kiváló magyar-amerikai építész 1934-ben tartott híres zürichi előadásában ezt mondja a népi (a hagyományos) és az új építészet kapcsolatáról: „... azt az emberfajtát...”, melyet az új építészet hívei képviselnek, „... őszinte csodálattal és szeretettel töltik el a hamisítatlan népművészet, a valódi parasztház... remekművei”. Csodálattal töltöttek el bennünket és tanulunk belőlük, „... de eszünkbe sem jutna, hogy hasonló műveket alkossunk”. Mert az egykori paraszti életforma és a mi mai életformánk, s a két életformát keretezni és befogadni hivatott építészet anya-

gi és szellemi feltételei között alapvető különbségek vannak. Csupán két közös tulajdonsága van a „népi és az új építészetnek”. Az egyik tulajdonsága, az elemek és formák személytelen jellege”, a másik „a tipikusra, a divattalanra és a szükségszerűen fejleszttre való törekvés. Vagyis nem a népi építészet formáiban, hanem a népi építészetet produkáló magatartásában keresendő a két építészet rokonsága, mely rokonságnak azonban semmi formai jele nem lehet.

Az előbbi kérdéshez kapcsolódik a „nemzeti” és „nemzetközi” kapcsolatának viszonyának kérdése. Erről viszont Breuernek is mestere, Walter Gropius az alábbiakat állítja ugyancsak 1934-ben, Budapesten tartott, sokat idézett előadásában:

„Tökéletesen hamis lenne, ha a nemzeti és a nemzetközi építészet között ellentétet konstruálnánk. Az építészet mindig nemzeti és mindig individuális. De a három koncentrikus kör: én, nép és emberiség közül a harmadik, a legnagyobb átfogja a másik kettőt.” Vagyis a nemzeti építészet csak a nemzet építészeteinek egyedi munkáiban létezik, a nemzetközi építészet pedig csak a nemzetek összességében. Gropius e gondolatot még egyszerűbben is megfogalmazza: „azt állítom, hogy minden építész, aki országában minden problémáját becsülettel és alaposan fogja meg és a szociális technikai és éghajlati adottságokkal számol, olyan művet fog alkotni, amely népének jellemző vonásait mutatja. Csak az epigonok arca torz és az utánzók... hatnak hátrahatóan a fejlődésre...”

Breuer és Gropius előadásai – és állításai – több mint negyven esztendeje hangzottak el. Most megpróbálom ugyanezt a problémát mai szemléletünk alapján, saját szavaimmal megvilágítani.

Nem egyébről, mint a tartalom és forma összefüggéseiről és kölcsönhatásáról, tehát dialektikájának helyes építészeti értelmezéséről van szó. Bármikor, akár a történelmi múlt hosszabb időszakain, akár a jelen – mondhatni – pillanataiban, az építészeti forma két alap-

vető tényező egyesüléséből alakul. Az egyik, az elsődleges, a tartalom anyagi része, de nemcsak az épületigénynek a rendeltetésre, a használatra vonatkozó iniciáló tényezője, hanem az ennek megvalósítását lehetővé tevő anyagok, szerkezetek, technikák tényezői is. Ezek együtt alapvetően meghatározzák az épület nyers, nagy- és részformáit. A másik tényező a tartalom szellemi része, az adott időszak vagy pillanat általános építészeti szemléletének vagy legalábbis ízlésének visszahatása. A kettőnek, az anyaginak és a szelleminek harcából kölcsönhatásosan születik meg az az egység, melyben a tartalom és forma szervesen, valóban „szétválaszthatatlanul” együtt van.

A paksi lakóházak „nemzetközi” nagypaneles anyagának, szerkezetének, technikájának mechanikus párosítása a népművészet tovább-stilizált, egy kissé szecesszionált „nemzeti” tulipánjaival, soha nem szervülhet egységes, egész művé, hogy a magyarság mai építészetét reprezentálja. Az ellentmondás tartalom és forma között annyira üvöltő, hogy előbb-utóbb az „irányzat” fiatal ideológusainak is észre kell venniük, és előbb-utóbb meg kell szívlelniük Gropius „recept”-jét a nemzeti építészet megteremtésének egyetlen lehetőségéről.

Fel kell ismerniük szemléletük egy másik alapvető tévedését is, mely nyilván a meghívóban deklarált gondolattal kezdődött, s íme, ide vezetett. Szocialista kultúránk nem gyökerezhetik, haladó népművészeti hagyományainkban”, mert nincsenek haladó népművészeti hagyományaink, csak hagyományaink vannak. Becsülnünk, szeretnünk, gyűjtenünk és megőriznünk kell e hagyományok gyönyörű tárgyi és szellemi emlékeit, de isten ments, hogy „felhasználjuk” és „továbbfejlesszük”. Annál inkább, mert nem igaz, hogy a népművészet „közösséget teremteni és megtartani tudott”. Az igazság éppen fordítottja ennek: a feudalizmus nyomására a magas kultúrától és minden mástól elzárt paraszti közösségek teremtették meg a népművészetet. S hogy mennyire nem a népművészet tartotta meg ezt

a közösséget, mutatja, hogy nincsenek már ilyen elzárt paraszti közösségek, és a feudalizmus nyomása alól felszabadult parasztság maga veri szét, kőtyavetyélt el igazi népművészetét. Nagypanelből és tulipánból sosem lesz Bartók, Kodály vagy József Attila mű, csupán tévedés. A tévedést pedig korrigálni lehet – és kell. (szeptember 27.)

Nagy László

Hol a tulipán?

Meghökkenve olvastam Major Máté *Nagypanel és tulipán* című írását: *Élet és Irodalom*, szeptember 27., első oldal. Szól az új építészeti törekvésekről általában, konkrétumok nélkül. Meghatóan és hihetően kezdi el, hogy szereti a fiatalokat. Egyetlen példát említ, a paksi erőmű lakóházait. Gépkocsival „röppenve” közelíti meg a terepet, s megdöbben a nagypanelen kivirágzó „tulipántól”. Én csupán meghökkenek a fejtegetésétől, hamarosan elmondom okát is.

Nem hittem soha, hogy Major Mátéval vitába keveredhetek, mert egyaránt igen becsülöm mint embert s teoretikust. Egyebek közt írásainak is köszönöm, hogy szereztem némi fogalmat az építészetről, annak égető kérdéseiről. Tudok az anyagi gondokról, lakáséhségről, a lehetőségek korlátozottságáról stb. Így hát nem én írom le először, hogy új építményeink, lakásaink ridegek, embertelenek, főleg azért, mert művészi megformálás híján valók. Mintha tizedrangú zord és üzleties Bauhaus-betonbanya tojta volna tele ivadékaival hazánkat. Ezekhez képest Gropius házai s a mondriáni ihletből származó művek valóban a lángész csodái, kecsesek, poétikusak. Gropius egyébként nem is a legnagyobb építész. Ismerem néhány mondatát, idéz közülük Major is. Ismerem Breuer Marcel 1934-es zürichi előadását, iránymutató lehet, de csak egyfajta építészethez, a Bauhaushoz. Régi istenek ök, s nem biztos, hogy igazuk van. Breuernak egyetlen dologban biztosan: 1967-ben meglátogatta hazánkat, s látva a sok építészeti szörnyűséget, megdöbbsent s

elkeseredett, mi lett az ő hittel fűtött forradalmukból: a sivatagi sivár ház meg az üresen fityegő eszme. Megdőbbenünk és meghökkenünk. Vajon lesz-e emberi, korszerű építészetünk, ha a megújító törekvéseket nem becsüljük, nem segítjük, sőt röhej tárgyának lealacsonyítjuk.

Szívesen vettem volna, ha Major említ jó példát is, nem csak rosszat. A pécs-orfíui hétszintes forráskutatói építményt. Én meghatódok szépségétől, mert nemcsak a tájjal, hanem a kozmoszszal is harmonizál.

A pécsi csoportból tervezte egy fiatal építész, az, aki a paksi lakótelepet is.

Magam is megkaptam a csoport kiállításának meghívóját. Ebből idézi Major „hitvallásukat”, amit nem ők írtak, hanem a Hajdúszoboszlói Művelődési Központ. Ez tipográfiai is érzékelhető. Mégis, lássuk, mi a tévedés ebben a *hitvallásban*.

Hagyomány és korszerűség harmóniáját kívánják megvalósítani, mint Bartók a zenében, József Attila a költészetben. Major kijelenti, hogy ez az építészetben lehetetlen. Nem hiszek az ilyen kinyilatkoztatásban. Mert az építészet nem független a többi művészetektől. Ezek örökös kölcsönhatásban léteznek, fejlődnek, segítik egymást, sőt egyetlen nagy egységet képeznek. Gropius figyelmeztet, hogy emberség fogja át a népit, nemzetit egyaránt. Helyes. De nálunk se emberséges, se nemzeti, se népi stílus. S ha akad fehér hollóként, az is egyedi megvalósulás. Minek nevezzük hát a japán, a finn építészetet? A taskenti Művészeti Szövetségek Központja micsoda? Major kijelenti, hogy nincs haladó népművészeti hagyományunk, csak hagyományaink vannak. Erre is csaknem bólintok, ha nem folytatná úgy, hogy a népi művészet nem megtartó erő. Nem szükséges említenem az ellenérvek sokaságát. Ha a török világban nem szólt volna az anyanyelvi dal nálunk és déli szomszédainknál, bizonyára ma nem léteznénk. Nem a feudalizmustól, nem a kapitalizmustól védte meg a népet, de megtartotta az életnek, a jövőnek. Ilyen értelemben megtartó erő és haladó hagyomány. Miért nem lehetne az egyik út a népművészet csiszolt for-

máinak gyümölcsöztetése? Igaz, versben, kottában nem olyan vérré és pénzre menő, mint az építészetben. Bartók Bélának inkább hiszek, mint Breuer Marcelnak. József Attilának is, aki szerint a nemzet közös ihlet. Breuer 1934-ben a népművészeti formák hasztalanságát bizonyította. Így akaratlanul is malmára hajtotta a vizet a Horthy-éra historizáló stílusának, amit a kezdeti szocreál folytatott, amit ő is szívóly utált.

De hol a tulipán? Nézem az épületek fotóját nagyítóval is, de nem találok semmilyen virágot. Hát csak engem vert volna a sors, hogy nincs bennem képzelet, asszociatív képesség? Én emberi figurákat látok, erősen stilizált, hatalmas emberi alakokat. Frontális szerkesztésben a homlokzaton. Oldalnézétekből pedig emberi profilokat. A magasfejszültségű vezeték tartócsigáit inkább, mint bármilyen virágot. Mende-monda híreli, hogy ezek az alakzatok mázolja vannak a vakolatra. Én úgy tudom, hogy a panelek öntésekor acélsablon határozza le a formát, s vízzel veretik ki a cement felső részét a kavics közül. Tapintható plasztikai lelemény tehát és nem mázolás. A költségtöbblet csekély, és ez igen megfontolandó szempont. Első lépésnek ez az építészet elfogadható, becsülendő. Ha más elmulasztotta, elmondom én, hogy az újabb paksi lakóházak alaprajza igyekszik a külső képzéssel szerves harmóniára törekedni. Vizsgálók két házcsoportot, az egyik sivatagian kopár, a másik ornamentikát visel. Az utóbbiban laknék szívesen.

Kiderült, s érezhető, hogy a művészetekben általában, mostanában a filmben, színháztársaságban, de másutt is, sportban s egyéb területeken bajok vannak. Szerintem minden összefügg.

Az építészeti kritikusnak a tájékozottság totálisan szükséges. És a megcsontosodás mindig konzervatív és retrográd. Major Máté lelkesülten szereti a fiatal építészeket. Lelkesedése azonban összeférhetetlen a tövises vesszővel, amellyel atyáink fenyegeti, sőt képen veri őket az ártatlan és nem látható „tulipán” miatt is.

(október 4.)

Major Máté Itt a tulipán!

Én nem meghökkenem, inkább kissé elszomorodtam Nagy László ellenírásán, mellyel *Nagypanel és tulipán* című cikkemre vélt méltó feleletet adni. Általában nem szoktam az ilyenféle támadásokra reflektálni, abból a meggondolásból, hogy én is rögzítettem álláspontomat, ellenfelemnek is joga van ehhez; az olvasó döntse el, melyikünknek van igaza. Ebben az esetben azonban nem térhetek ki a válaszadás kötelessége alól – az új építészet jó ügye nem engedi.

Több mint ötven esztendeje foglalkoztat építészetrel és több mint negyven esztendeje törekszem arra, hogy az új építészet lényegét többé-kevésbé magam is megértvén, másokkal is megértessem, és verekszem azért, hogy eme igyekezetem sikerrel járjon. (Közül vagy tizenöt esztendeig én is voltam gyakorló építész.) Amint a pécsi fiatalok – tanítványaim – és Nagy László – olvasóm (?) – példája mutatja, e téren eddig nem sok eredményt értem el. Ez azonban csak elszomoríthat, de nem veheti el verekedő kedvemem. Továbbra is megfogom tehát tenni, hogy bele-beleszólok építészetünk aktuális kérdéseibe, hiszen ezt kellő öntudattal és igazambavetett teljes meggyőződéssel tehetem. Ez az öntudat és meggyőződés íratja le velem most is határozottan: *Nagypanel és tulipán* című cikkem minden állítását fenntartom, és pedig egyáltalán nem valamiféle öregkori megmerevedés, elmeszesedés okán – ahogyan ezt írásának befejező mondataiban Nagy László gyanítja –, hanem mert félttem építészetünket az újabb tévedésektől.

Nincs igaza Nagy Lászlónak, ha azt hiszi, én csak azért írtam cikkem bevezetőjében „meghatóan”, hogy szerettem a fiatalokat, mert így fájdalommentesen döfhetem le az újító szándékaikat. Szó sincs róla! Én éppen azért szerettem őket, mert bátrak az újításra, mert harcolnak a stagnálás vagy a retrográd visszafordulás ellen. Persze jól tudjuk, hogy ezek az újítások gyakran csak valami réginek az újrafelfedezését jelentik – az új

avantgarde törekvések jó része a régiének valamiféle replikája –, de ez jó dolog, mert a nem korlátozott „újítómozgalom” az egyedüli lehetőség arra, hogy a valóban új egyszer megszülessék.

A pécsi fiatalok is „újít”-anak, ezt nem lehet tagadni. Újító jószándékuk kísérletei során felfedezik a magyar népművészetének díszítő motívumait – a szűr- és hímzésmintákat, a parasztszékek támláinak faragványait stb., szóval, metaforikusan, a „tulipán”-t – s ezeknek, felületi, külsőleges applikálásában vélik megtalálni azt a csodálatos arkánomot, mellyel mai építészetünket megújítani, jobbá, sőt nemzetibbé lehet tenni.

Ilyenféle tulipániáda volt már a múltban is. A klasszicizmus idején kreáltak egy magyar oszloprendet, mely itt-ott megjelenik a kor épületein. Szülővárosom, Baja szép műemlékén, a klasszicista Vojnics-kúrián, külsőleg, a homlokzatot tagoló lapos falpillérek fejezetein a magyar címer látható. A nagy Lechner – az Ödön – a magyar szecesszió első évtizedében tervezett épületein (például az Iparművészeti Múzeumon) a Huszka József rajztanár gyűjtötte magyar népi – és a „rokon” indiai! – motívumok keverésével vélte nemzetivé tenni az építészetet. (A Postatakarék pártázatának díszítésénél Erzsébet királyné koronázási csipkezebkendőjének magyaros motívumait használta fel ugyanerre a célra.) A két világháború között a reakció erősödésével, majd a faszálódással, a nacionalista magyar építészek a magyar falu építészetét idézték műveikben és – állították szembe a „kommunista” építészek új építészeti törekvéseivel. Ők nem annyira a népi díszítéseket, mint inkább magát az épületet idézik műveikben és – mitagadás – ez még mindig magasabbrendű építészeti törekvés, mint díszítmények fölkenése (pardon, rápréselése) a homlokzatra. Mint ahogy a klasszicista és szecessziós példa esetében is jobb a helyzet, mint az általam vitatottban, mert ezekben az építészet és a díszítés egy gondolatból fakad, lehetősége van tehát a kettő egyéforrásának. Csak az említett harmadik példa nevezhető tehát retrográdnak, építésze-

ti konzervativizmusa és reakciós politikai szándéka miatt.

A mi esetünkben – a paksi épületek esetében – azonban nem érhető és nem magyarázható a kísérlet újító, jobbitó, magyarító szándéka. Az építészetnek újra és újra belülről, tartalmában kell előbb megújulnia, jobbá, nemzetibbé lennie, hogy formáinak alakulásában is megtehesse a fejlődésnek ezt az útját. Hogy képzelik el a pécsiek és Nagy László, hogy – az ő szavaival – egy bús „Bauhaus-vasbeton banya”, „emberre emlékeztető” tulipánokkal teljesen szervesen felcicomázva egyszeriben vidám magyar menyecskevé válik? Merő naivitás!

De veszedelmes naivitás. Nagy László – költői tekintélyével alátámasztott – patronussága csak felbátorítja a fiatalokat arra, hogy az igazi problémák megkerülésével továbbra is ezzel a sokszorta könnyebb móddal, ezekkel a külsőleges eszközökkel csinálják a jobb és magyarább építészetet. Nagy László elismerő állásfoglalása nyomán mintegy felmentve érezhetik magukat a nehezebb út megtételének kötelezettsége alól, és megrögződnek abban a hiedelmükben, hogy ilyen olcsón megfelelhetnek hivatásuknak. Ugyanekkor az építőiparnak is – stílusosan – nagy kő esik le a szívről, mert íme ez az „olcsóság” neki sem drága, s ha ilyen mintáknak a panelfelületbe préselésével kielégítheti az építész alkotó ambícióit – melyek egyébként sok gondot okoznak neki – vivát! ő is mentesül a műszaki fejlesztés kötelezettsége alól, ami pedig a legfontosabb feltétele lenne a továbbjutásnak.

Még legalább egy tévedést kell helyreigazítanom, ami nemcsak Nagy László, hanem az építészek egy részének tisztánlátását is zavarja.

A történelem törvényeinek alávetve az új építészet gyakorlatának minden produkciója is napról napra avul. A grapiusi elfogulatlanság elve ezeket is kizárja az utánpótlás, a formai követés, a „felhasználás” lehetőségeiből. Az új építészet bármely alkotásának megteremtéséhez segítséget nyújtani hivatott elmélet és módszer azonban nem avul,

hiszen a materialista dialektikus szemlélet és módszer törvényeinek az építészetre alkalmazását jelenti. Vagyis azt, hogy mai építészeti feladatainkat nem valami séma, nem valami stílusrecept vagy esztétikai spekuláció (pláne ötlet) alapján kell megoldanunk – hiszen ennek lehetősége az idő állandó gyorsulásával és az építészet anyagi és szellemi feltételeinek szaporodásával már kicsúszott kezünk közül –, hanem minden egyes feladatot az adott idő összes lényeges anyagi és szellemi feltételeinek, e feltételek hierarchiájának és kölcsönhatásának ismeretében és figyelembevételével. Ez persze jóval bonyolultabb és nehezebb feladat, mint belenyugodva az ipari adottságok kényszerébe, dekorációval újítani, s e hamis módszerrel elhítenni, hogy megjobbítottuk és megmagyarítottuk építészetünket.

Itt kell említést tennem a sajtószerepesség elvéről is. Ez az elv azt jelenti, hogy bizonyos nagyon általános közös vonások (inkább hasonlóságok) mellett minden dolog csak annyiban létezik, amennyiben különbözik minden más dologtól. Ez vonatkozik a művészet ágaira is. Építészetről csak akkor beszélhetünk, ha az lényeges tulajdonságaiban különbözik a szobrászattól, a festésztől, az irodalomtól is. Azt is mondhatjuk, hogy az építészet autonóm művészet, mely a maga lábán is meg tud állni, nincs szüksége támogató társakra. Ha a történelmi építészet nagy korszakainak produkcióját, stílusát, például az ókori görög klasszikus, vagy a középkori francia gótikus építészetet vizsgáljuk, nagyjában-egészében azt tapasztalhatjuk, hogy az architektónika (a szerkezeti rendszer) kialakulásáig nem, vagy alig díszítettek. Amikor az architektónika megállapodik fejlődésében, a díszítés valóban a kiteljesedés eszköze lesz, de ez a díszítés általában oda kerül, ahol az architektónika elemei között szabad helyek, felületek maradnak (kvázi alárendelődik az architektónikának). A görög építészetben például a timpanon mezejébe vagy a gerendázat metopáira, a gótikában a kapuzat bélletébe, az ablakok kőrácsaira stb. Amikor pedig – e

stílusok kései szakaszában – a díszítés elburjánzik és átterjed az architektonika elemeire is, elfedve annak struktív eredetét, bizony már hanyatlási tünettel állunk szemben.

A nagypaneles építkezésben a homlokzatnak teljes felülete az architektonika, az erőjátékok hordozója, akárminek – tulipánnak vagy „ember”-nek – ráfestése (belepréslése) megtevesztő az épület konstrukciós jellegét illetően. Mindenképpen meg vagyok tehát győződve arról, hogy nem így, nern ilyen primitív módon kell kezdeni építészetünk megújítását, jobbítását, magyarítását.

A sajtószerűség törvénye egyébként rávilágít arra is, hogy a zene, az irodalom, vagy az építészet nagyjai és alkotásaik mennyire mérhetők össze egymással. Az analógiák – tudjuk – veszedelmesek, rengeteg hamis következtetésre, félreértésre adhatnak és adnak alkalmat. Hogy Bartók nagyobb művész volt-e, mint Breuer, vagy József Attila tehetségesebb-e, mint Molnár Farkas, csak egészen szubjektíven dönthető el, miként az is, hogy a *Mikrokozmosz* remekei magasabb rendű művészetet képviselnek-e, mint Breuer családi házai, vagy *A Dunánál* remeke többet ér-e Molnár Lotz utcai házáénál. Az azonban éppen a sajtószerűség törvénye alapján határozottan kimondható, hogy a népi dalok, népzenei szerkesztési módok, sőt tematikák sokoldalúan felhasználhatók az új zenében, miként a népköltészet nyelve, szerkesztési módja, tematikája is az új költészetben, anélkül, hogy archaizáló torzulástól kellene félni. Ugyanakkor, az építészet sajtószerűségéből kifolyólag, ez az új építészetben lehetetlen. A finn vagy a japán új építészet példája csupán. Gropiusnak a nemzeti építészetre vonatkozó – idézett – megállapítását igazolja, méghozzá kiválóan.

Még több tévedésre lehetne reflektálnom. Arra például, (amit nem állítottam), hogy Gropius legnagyobb alkotója-e az új építészetnek, vagy kisebb valamivel a legnagyobbnál; hogy Breuer „akaratlanul” is provokálja-e a Horthy-idők építészeti historizálásának, vagy pedig ez a XIX. századnak természetes

folytatásra; hogy a „szoc-reál” archaizálása is a Horthyékéhez kapcsolódik-e, vagy lényege szerint merőben más eredetű stb. – de ez már nagyon meszszire vezetne.

Függetlenül az elmondottaktól, én a pécsi fiatalokat továbbra is tehetséges építésznek tartom, akik képesek lesznek túllépni mostani tévedésükön, és Nagy Lászlót továbbra is korunk egyik jelentős költőjének becsülöm, aki be fogja látni, hogy ríposztjával nem segítette a magyar új építészet jó ügyén.

(október 11.)

Nagy László

Hol az építőművészet?

Major Máté most is a tulipánról beszél. Ugyanazt mondja, amit legelső írásában, de igen hosszan. Megjegyz, hogy a virágot képletesen használja. Attól félek, csak azért tulipánoz, hogy hatásosabban érvelhessen.

Nekem még 15 évecske építészeti gyakorlatom sincs, mint neki, költőként mondom véleményemet. De a műfaji különbözőség nem számít most: esztétikumról is szó van. Az ember legyőzte a követ, pedig nem ő hozta létre. Megteremtve a vasbetont, euforikus örömeiben megszárdult, rabja és balekja lett. Néha akadnak lángeszű építészek, akik humanizálják ezt a rideg és hasznos teremtményt. A küzdelem tart. Feleletet vártam arra, miért nincs emberi és modern építészetünk. Sóvárgom a bátor tájékoztatást, mert néhány év csak, s már négy millió ember lakótelepen él. Eddig az derült ki, hogy Major mégis csak a sivatagos falak apostola. Írásomból bárki láthatja, hogy nem a szerkezet ellen szólok. Nem óhajtom a cafrangokat, tán 30 éves költői gyakorlatom is bizonyítja. Miért nincs nagy mércével mérhető építészetünk? Fejletlen építőipari technikánk miatt csupán? Kényes a kérdés, ha annak szögezzük, aki több évtizede teoretikus, tanszéket vezet, és az Építőművészek Szövetségének elnöke volt sokáig. Szereti a tanítványait, ők viszont nem szeretik, mert tévutakra lépnek.

Furcsa viszony. Sok itt a miért. Remélem, akadnak, akik meggyőzően válaszolnak. Az egyik miéltre magam is felelhetek. Unják a tanítványok a Bauhaus-nosztalgiát. Unják a babák a Keler „alkotta” háromszögletes bölcsőt, mert abban az agyvelő is szögletesessé válik. Hiszen ma már a Bauhaust a hívei is más-más módon értelmezik. Ha Major még most is a Breuer-utánzatú csőbútor-széken ringatózik, nem jó a Mesternek sem. Eltörölve immár az ország építészeti arculata. Jellegtelenségben egyedüliek vagyunk a föld kerekén. Kijelenti, hogy a társ művészeteknek fittyet hányva, az építészet megáll a saját lábán is. Úgy látom, nálunk nem áll meg. A Bartók-párhuzam dolgában a szubjektív ítéletet, a „tetszik-nem tetszik”-et avatja perdöntőnek. Ez már túl sok egy tudóstól. Vártam nagyon, hogy legalább imádott stílusából említ követendő példát, hazait, mait. De nem teszi. Ugyan miért? A Bauhaus-eszme és megvalósítása közt egyre nagyobb a szakadék. Nem a közösségi világ kincsévé lett: a kapitalizmus kisajátította. Emberközponúsága elveszett, Moholy-Nagy mondta, hogy számukra nem a tárgy a cél, hanem az ember. Ilyen értelemben az emlegetett nagy eszmétől nem idegen a paksi kísérlet.

Major válasza számomra nem meggyőző. Ha meggyőzne: az Egyedüli Üdvözítő Bauhaus-Egyház domini-canusa lennék. Így hát bátran elszenvendem, ha a paksi atommáglyára küld is.

(október 11.)

Vadas József

Ellenség-e a panel?

Én is csak azzal kezdhetem, amivel Nagy László: kár, hogy Major Máté nem sorolta fel érveit az új építészet és a népi hagyomány védelmében. Mulasztását, ha ugyan annak lehet nevezni, egy dolog menti: az ő tollából hivalkodó és – talán hiábavaló – gesztus lett volna korábbi írásaira utalni. Így hát most én mondom el: *Népi építészetünk helyzetéről* című cikkében (Újírás, 1969. szeptem-

ber) már elpanaszolja a pusztuló emlékek sorsát, a panelházak esztétikai fogyatékoságát – ha nem csalódom – egyedül ő tette szóvá, az *Újírás* ez év júniusi számában; nemrég pedig éppen az *Élet és Irodalom* hasábjain rajzolt portrét egy olyan építészről, Le Corbusier-ről, aki merész, mondhatni romantikus formalakító képzeletével lett szövetségese a racionális Bauhaus építészeti vállalkozásának. De említhetnék más példát is: a *Kritikában* (1972. március) szocialista városépítészetünket értékelve, a pálmát Salgótarján új városközpontjának ítélte, amely – szerencsére – jelképes és valódi tulipán nélkül is emberléptékű.

De a vita tárgya: az építészet. Egészen pontosan: a tömegépítészet, immár csaknem száz esztendeje. Azóta, hogy felbomlott, vagy legalábbis véglegesen bomlásnak indult a feudális magyar társadalom, s benne a paraszti kultúra eredeti létalapja. Amióta a munkásság is hallatja szavát, hogy megteremthesse a maga új kultúráját. Öntudatlanul, de ennek a sürgető igénynek a tudatában írta le Lyka Károly meglepő éleslátással még a századforduló előtt: a munkásember „egy idegen osztály milliójébe szorul”.

Hogyan lehetne új építészetet csinálni?

A kérdést – műveivel és írásban – meghatározottabban Lechner Ödön tette fel. Új osztályról és új kultúráról nem beszélt. Annál többet stílusról. *Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz* című írásának fő tétele az, hogy minden népnek megvan a maga formanyelve, csak nekünk nincs; szerinte a formanyelv kimunkálása az építészekre vár. Idáig még szellemtörténeti megközelítést sugall a fogalmazás; Lechner tanítványai – főként pedig epigonjai – ezt a szellemtörténeti, a korai Fülep Lajosnál is fellelhető neohegelianus megközelítést hallják ki a szövegből. A folytatás azonban váratlan kanyart vesz. Kiderül belőle, hogy a magyar stílust a nem-magyar stílusok – eklektika, historizmus – ellenében követeli. Lechner szemében nemzeti és modern szorosan összetartozó, egymást feltételező fogalmak: a magyar forma-

nyelvel a modernséget kéri számon. Nálunk az a jelszó – mondja –: használjuk a régit, a másét. Holott ez a módszer nem vezet eredményre; sőt, minden törekvést meddővé tesz: „Csak azok a népek fejleszthették a reneszánszt, a gótikát, a barokkot, amelyeknek művészi érettsége már akkor olyan volt, hogy idejekorán belevitték sajátosságait a nagy stílusok termőföldjébe.”

Lechner tehát a huszadik század szószólója volt; a követőjének tekintett Kós Károly viszont a középporral vállalt közösséget. Számára így a magyar formanyelv archaizáló stílus kategóriává szűkült. Bár nosztalgiával ír arról, hogy a fatornyos templomokat előbb-utóbb téglapületek váltják fel, reménytelenül néz a jövőbe. Amitől a múlttól alkotott képe is statikus lesz: „Amiképpen a magyar nép konstruktív művészete a középkornak egyenes leszármazottja, úgy az én szerény véleményem szerint, születendő nemzeti stílusunknak is csak a középkor lehet: egyik szülője...”

Kós Károly szilárd elviségét és értékmentő következetességét tisztelnünk kell: az uralkodó osztályok restaurációs középkortudatával szemben az ő népi középkorszemlélete haladó volt. De az már aligha valószínű, hogy „népünk stílusa alapjául a középkort választotta” volna. Mondhatnánk: az illúziót a történelmi valóság táplálta. Csakhogy az elmaradott Magyarország láttán a népi kultúráért rajongó Lechner épp ellenkező következtetést vont le. Nem a múltba, hanem a jövőhöz fordult; egyrészt megoldást, másrészt szövetségest látott a modern technikában: „Ha valaha, úgy éppen mostanság kedvező az alkalom, hogy a magyar formanyelv megkeresésére komolyan törekedjünk: a technika szédületes fejlődése, bámulatos vívmányai, a cement és vaskonstrukciók előtérbe nyomulása természetesen forrongást idéztek elő az építészetben. Az új szerkezetek lehetősége új formákat fejleszt, így ebben az új evolúcióban idő és alkalom kínálkozik, hogy nemzeti egyéniségünket belevigyük az új formanyelv megalkotásába, elsősorban az építészetbe.” Sikerült-e a kísérlet?

Hetven év távlatából szomorúan kell válaszolnunk a kérdésre: sajnos nem. Pedig a legtudatosabb kortársakból nem hiányzott a megértés. Fülep Lajos éppen Lechner állította példának az új – még csak készülő – magyar építészet elé; hiába érvelt Diener-Dénes József is, a Népszava publicistája, a magyar marxista kritika egyik úttörője. Lechner kiáltványát nyílt levélben köszönti; Modern művészet, szociális művészet és *Tulipánia* című cikksorozatában pedig a konstruktív törekvések szószólójaként tiszteli. (Miközben, finoman ugyan, a kritikáját is kimondja: „Lechner műveinek, amelyek egész konstrukciójukban ... modernnek, magyar jellege tehát abból áll, hogy a fal díszítésének motívumait, a vonalat és a színt a magyar népművészetből veszi.”) Málnai Béla építész, a Lechner kör egy másik tagja is lelkesedik a vasbetonért. Egy előadás kapcsán azt fejtegeti, hogy „éppen ez a nagy alakíthatósága a vasbetonnak lesz az, mely a formanyelv egységes kifejlődését megnehezíti, mely majdnem lehetetlenné teszi, hogy a vasbeton architektúra oly egységes stílussá fejlődhesen, mint a történelmi stílusok voltak”. Hogy rossz jónak bizonyult, az mit sem változtat azon a tényen, hogy a vasbeton – elvben – képlékenyebb anyag, mint bármi más volt korábban, a fát is ideértve. Málnai – mögötte pedig: a szecesszió – igazi szándékára fényt derít egy másik cikke; ebben fogalmazódik meg, még embrionális formában, Magyarországon először a lakótelep gondolata. *A családi ház telepek* című tanulmány 1909-ben olyan kertváros eszméjét önti szavakba, ahol közös konyha, mosóhelyiség, vasalóintézet, fűtésrendszer, házfelügyelő kapcsolja össze a típusházak lakóit.

De hiába: a századeleji Magyarországnak nem kellett ez a modern technikára figyelő, konstruktív szemléletű közösségi orientációjú építészet. Ami – a történelem ismeretében – érthető. Anál kevésbé az: miért nem a haladó Lechner népszerű, aki nem sokkal halála előtt írt önéletrajzában így fakadt ki legismertebb művéről: „Ma, ha úgy néha az Iparművészeti Múzeum kapuját

nézem, igazán haragszom rá. Egy kissé nagyon is »indus« nekem.” Lechner megállapításából a következő nemzedék vonta le magának a tanulságot.

A konstruktivisták vették észre, bár nem példálózta vele: a Lechner által tervezett Iparművészeti Múzeum, hatalmas, kihasználhatatlan belső terével, mint használati tárgy, nem jobb, mint az ugyanebből az időből származó, eredetileg nem is múzeumnak szánt Kúria épülete a Kossuth Lajos téren. A Lechner által szorgalmazott modern technika révén ők kapcsolták össze a funkciót és a formát, miközben a tömegépítéssel programját is továbbfejlesztették. Málnai még a polgári középosztály (hivatalnokok, kereskedők) gondjain próbált segíteni; az új építések már a munkáslakást állították munkájuk középpontjába. A Bauhaus tehát, hogy nevével nevezük a gyereket, nem fordult el a múlttól, nem csinált tabula rasát, A századforduló legfontosabb vívmányait elsajátítva alakította ki felfogását.

Ami a mai fiataloknak újdonság, azt a kortársak valóságként élték át. A kolozsvári *Korunk* legalábbis tudatában volt a magyar szecesszió és a magyar konstruktivizmus kapcsolatának. Tehát –holmi kozmopolitizmus hangoztatása helyett – nagy teret adott a Bauhausról szóló írásoknak és a Bauhaus tanárainak. A cikkek nem csak dokumentumok, de bizonyítékok is. Gropius *Új házépítő technika* című írása az előregyártott elemes építkezéssel és a szinte alkatrészeiben megvásárolható lakásokról beszél, vagyis új fogalmakat dob a köztudatba, mégis, szinte Málnai próféciáit ismétli meg. A Bauhaus vezetője úgy látja: a típustárgyaikkal és a nagy sorozatban gyártható típuselemekkel korábban elképzelhetetlen variációs gazdagság alakítható ki. Ami azért nagy dolog, mert Gropius szerint, »építeni annyi, mint életfolyamatokat alakítani.«

A népi építéssel a paraszti életforma elemeként részt vett a közösségi élet szabályozásában. Ezt a feladatot a modern építésznek is el kell látnia. Mégpedig úgy, hogy a városzerkezettől a lakásalaprajzig minden tárgy követi a

szükséges élet- és munkaritmusokat; az épületek –esztétikai minőségükkel – racionális szemléletre nevelnek; a külső és belső környezet – mindezeket túl – figyelembe veszi az ember biológiai és lelki alkatát. A lakáskérdés alapvető – szocialista – megoldására kizárólag a nagyipar vállalkozhat, házgyárakkal (a *Gyárszerű házépítés* szerzője, Durus írta le először ezt a bűvös szót) – ez volt a *Korunk* látens építészeti koncepciójának egyik tétele; a másikat Moholy-Nagy fogalmazta meg, amikor a technicizmust bírálta: »A lakás építését ... nemcsak a célszerűség ... kell hogy megszabja, hanem elsősorban a térélmény, amely a házban lakók lelki, testi jóérzésének alapja.« Sajnos, e bölcs dialektikáról hajlamosak vagyunk megfeledkezni.

A feledékenyek egyik típusa gyönyörködve néz a parasztházakra, miközben a tulajdonosok mindenáron újat akarnak helyette építeni. Mert nincs fürdőszoba, mert nedves; mert, amiről kevesen tudnak: a népi műemlékeket még a mai konzerválási technikák mellett is időről időre szinte teljesen újra kell építeni.

A feledékenyek másik típusa beéri a korszerű összkomforttal. Nem veszi észre, hogy az Óbudai lakótelep – például az Árpád-hídról nézve – hatalmas bérkaszánya, amely végzetesen eltakarja a budai hegyeket. A falusi házak, ha lehet, még egyformábbak voltak, mégsem monotonok; szerves együttesként illeszkedtek a tájba.

Mi következik mindebből?

Nem a lázadás – a házgyár és a lakótelep ellen. Hanem a munka. A paneles építkezés millióknak ad kulturált otthont (a mi esztétikumfogalmunkba ez a tartalom is beletartozik), a lakótelepeken valósul meg társadalmunk szociális programja. Hogy ez nem Bauhaus? Így igaz. Ezért aktuális az új építéssel – eredeti – törekvése. A tipizált elemek használata ma már valóság, nálunk is, de hiányzik még mellőle a variabilitás, amely a lakástulajdonos számára lehetőség, hogy a szükségleteihez igazodjon (akora és olyan beosztású otthona legyen, amelyet életkora, foglalkozása, családja igényel); az építész számára viszont

térformálási feladat; ugyanakkor a ház szemlélőjének élményt nyújtó, érdekes látvány forrása.

Egy vidéki városépítész-kollektívájának vezetője azt kérdezte egyik kollégájának munkája láttán, miközben elismerését fejezte ki: – Jó, jó, de mitől magyar ez a design? Ez a kérdés vezet vissza a lechneri formanyelv eszméjéhez. A paksi házak talán szebbek az ő díszítésükkel, mint anélkül, bár olyanok is akadhatnak, akiknek az jut eszükbe: a ruha szabása a hímzéstől nem lesz jobb. De az bizonyos, hogy ez így nem magyar karakterű építéssel. Aminthogy az sem volna megoldás, ha az otromba külalakú, új falusi villákra mégoly szép díszítványokat vakolnának. Ha azonban az építész egy napon majd teret formál és alakít (felületdekorálás helyett); ha a formaalakítás – elvont esztétikai sémák, például fatornyos templomok sziluettjéből nyert szép grafikák térbe állítása mellett – elsősorban tényleges társadalmi szükségleteken alapszik, akkor ez az új építéssel sikerre viszi a nemzeti formanyelv ügyét. A magyarországi lakótelepek már most sem azonosak az NDK-beliekkel vagy az olaszországiakkal, hiszen mindenütt mások a szükségletek és az életforma elemei. Hát még, ha a variálhatósággal jobban élhetne a többszere – kényszerűen – sémákba szorított tömegépítéssel.

Az a világ, amikor mindenki a maga igényei szerint vásárolja meg és alakítja ki lakását; amikor a várost a lakók formálják szükségleteikkel, ez az organikus fejlődés csak a távolabbi jövőben valósulhat meg, a termelőerők magasabb szintjén. Tennivaló persze addig is van bőven. Arra, úgy érzem, már most van lehetőségünk, hogy többet törődjünk az épületek tájolásával és természeti környezetbe illesztésével; a házak térélményt nyújtó csoportosításával (talán az sem fontos, hogy minden épület ugyanolyan hosszú és magas legyen). A gyárakat senki sem zárja be, amiért füstölnek. A panel mai formája kezdeti állapot: hibáit és hiányosságait elhallgatni baj volna. De az is, ha a jövőjében kételkednénk.

(október 18.)

Szeptember 27-i számunkban közöltük Major Máté Nagypanel és tulipán című cikkét. A következő számban Hol a tulipán? címmel Nagy László szállt vitába a cikk megállapításaival. Itt a tulipán! címmel Major Máté az október 11-i számban válaszolt, Nagy László pedig ugyanebben a számban azt kérdezte: Hol az építőművészet? A vitához elmúlt heti számunkban Vadas József szól hozzá Ellenség-e a nagypanel? címmel; mostani számunkban –és a következőkben– folytatjuk a hozzászólások közlését, remélve, hogy hozzájárultunk mind a tények, mint az elvek tisztázásához.

Kerényi József

Kísérlet a változtatásra

Korunk építészete egyre jobban izgatja az embereket, sokan elkeserednek a sokasodó lakótelepek vagy a történelmi városaink belterületén megjelenő házgyári épületek láttán. Meggyőződésem, hogy Nagy László alapvető és általános kérdésére („Miért nincs emberi és modern építészettünk?”) legalább húsz éve folyamatosan válaszolnunk kellene. Ennek ellenére nincsen az összefüggéseket feltáró, rendszeres építészeti tömegtájékoztató.

A jelenlegi vitát elindító cikk fiatal pécsi építésszerzők kísérletét kritizálja.

Nagy László utal arra, hogy a homlokzati díszítés mellett a tervezők az alaprajz fejlesztésével is foglalkoznak. (Feltehetően a beépítés is hozzátartozik a paksi kísérlethez.) Ebben az összefüggésben komplex kísérletről beszélhetünk, amely lehet jó vagy rossz, de alapjában nem tudunk róla semmit. Nem szeretnék arra gondolni, hogy ennek a vitának egyetlen „eredménye” esetleg a kísérlet meghíúsulása volna. A vitatott épületdíszítést kísérletnek tartom. és nem újításnak. Hiszen végfaldíszítések sora készült korábban is. A pécsi épületvégfalakon az ablak körüli látszatperspektíva-festés, a csíkos „pizsama” házak, újabban a tévéházaknak nevezett épületek íves kivá-

gású erkélydobozai azt hiszem, ismert elődök. (Ezeket tudomásom szerint nem a pécsi fiatalok tervezték.)

A paksi kísérlet előképe (vagy analóg példája, a megvalósulási időpontokat nem ismerem) a taskenti földrengés utáni nagypaneles újjáépítés gyakorlata is. Ezzel kapcsolatban olvastam a *Művészet* folyóirat júniusi számának *Kitekintés* rovatában: „A végromlokzat tematikus rajzokkal történő (applikációs) díszítése nem szerencsés városképi megoldás. Városépítészeti léptékben ezek a megoldások nem bírják el a kritikát. ... A legfőbb kompozíciós témát nagyobb léptékben kell megoldani, mint ahogy azt az egyes elemek lehetővé teszik. Az egyes paneleket nem önmagukban kell fölhasználni, mint díszítő elemeket, hanem az egész részeként. ... Előnyös a 'díszítés' olyan alkalmazása, amikor a panelek nem különülnek el egymástól, hanem a szemlélőben szerves egységként jelennek meg. Létrejön egy nagyobb léptékű ritmus, amelyben a díszítés városépítési nagyságrendű.” (A. Szuzdalceva – *Architektúra SZSZSZR* 3/1974. sz.)

Major Máténak igaza van abban, hogy minden újításnak az épület tartalmából kell kiindulnia. De ennek a helyes elvnek az alkalmazása a jelenlegi gyakorlatban nemcsak anyagi, hanem szellemi akadályokba is ütközik. A tartalmi változások lehetőségét félttem Pakson.

Általánosságban igaz lehet, hogy a díszítés öncélú, de hadd idézzem Preisch Gábor cikkét, aki a tömeges lakásépítés esztétikai kérdéseivel foglalkozik a *Magyar Építőművészet* 1975/3. számában: „Sivár, építészetileg megoldatlan épületekből a legkiválóbb városrendező se tud szép és vonzó együttest létrehozni.”

A vita tárgya éppen erre a megoldatlanságra vezethető vissza. Az egyes sivár épületekből tömegméretű építészeti megoldatlanság következik.

Azt tudomásul kell vennünk, hogy a tömeges lakásépítés csak házgyárakkal, nagypaneles építési móddal oldható meg. Nem mindegy azonban, hogy ezek a telepek hol, milyen beépítéssel, milyen épületegységekből jönnek létre.

Tudjuk, hogy a jelenlegi gyakorlat nem jó. Összefüggéseiben a paksi kísérlet törekvése a változtatásra. (Remélhetőleg komplexen meg is valósul.) Ennek a kísérletnek az a legnagyobb eredménye, hogy felhívta a figyelmet az emberi környezetteremtés jelenlegi ellentmondásaira, a leküzdésére irányuló küzdelemre, és arra, hogy alapvető változás csak a társadalom összefogásával valósulhat meg.

Kecskeméten ebben az évben kezdett termelni az új házgyár. Problémáink azonosak.

Tudom és hiszem: Major Máté ugyanazt az emberi környezetet akarja megvalósulva látni, amit Nagy László és millióan hiányolnak.

Kecskemét, »területenkívüli“ a vitában. Ezért hívom Kecskemétre a vita résztvevőit, az *ÉS* szerkesztőségét és a „pécsi fiatalokat”. – A lap hasábjain elindult vita esetleg hasznos személyes eszmecserevel zárulhatna.

Ez volna a kecskeméti kísérlet.

(október 25.)

Ilosvai Ferenc

Az anyagszerűség elve

A tulipános ládák korszaka leáldozóban van. Már nincs igazi rendeltetésük. A tulipán azonban makacs. Nem engedi, hogy eltemessék poros néprajzi raktárak. Lemászik a ládáról, s a szabad levegőn nőni kezd, mint a bolhából csinált elefánt. Hatalmas szirmaival ellepi egyik lakótelepünk nagypaneljeit.

Igen. A paksi erőmű lakóházairól van szó. Már nem először. Annak idején a filmhíradó mutatta be egy fiatal építész kollektíva új ötletét. Elgondolásként. Azt akarják, hogy ne épüljön több szürke, betonbarakszerű lakótelep. Ezek monotóniáját szeretnék megtörni a nagy épületfelületek színes díszítésével.

Kiváló az ötlet, de a kivitelezés félresikerült. Milyen is ez a paksi lakótelep?

Utait járva úgy érzi az ember, hogy mesebeli óriások asztalára tévedt, amely tele van hatalmas desszertes dobozokkal. A teljesen sima panelházak falán

ezek az óriási színes formák még kiáltóbbá teszik az épületek külső építészeti sivárságát, sematikuságát.

Ez a díszítés nem „tapintható” plasztikai lelemény”. Ezek nem reliefek, csupán a beton eltérő színezése (nem külső mázolás!) adja ezt a hatást.

Miről feledkeztek el az ötlet „szülői”? Egy igen fontos dologról, nevezetesen az anyagszerűség elvéről. A házakat építészeti, formai bravúrokkal kell izgalmassá tenni, nem holmi gigantikus méretű – az épületek formájától idegen, a természeti környezetből is kirívó – ábrákkal.

Vannak esetek, amikor indokolt ez a megoldás is. Kivételek szép számmal akadnak, például Siqueiros monumentális épületfreskói. Csak hogy ő egy bizonyos épület főfalát festette tele a belső funkciót is jól tükröző sokszínű képeivel.

Ha minden ház összes fala mintás, már nem szemet gyönyörködtető színfolt, hanem vibráló, nyugtalanságot keltő közeg. Ha egy pszichológus is állt volna a tervezők asztalánál, talán nem virítana ma a „tulipán”.

Lehetne szólni itt minden művészet legbenső rendjéről, a ritmusról, amely az építészetben a vízszintes és függőleges síkok, elemek, tömbök meghatározott rendjét jelenti. A belső funkcióknak megfelelő külső tagolás, az arányok helyes megszerkesztése mind-mind építészeti alapkérdés. Ezeknél az alapoknál lehetne s kellene forradalmi újításokat bevezetni paneles építkezéseinknél. Meg kell keresni jelen korunk önálló építészeti arculatát!

Aki a festészetben keresi a megoldást – jóllehet a művészetek összefüggnek –, az rossz úton jár. Hogyan használhatnánk föl a népi díszítő művészet motívumait vasbeton-üveg házgyári házaiknál?! Ez képtelenség.

Egy kertváros kialakításánál még segítségül hívhatjuk régi korok névtelen építőmestereit. Egy modern falu tervezésénél is alapozhatunk a praktikumot szolgáló ősi házszerkezetekre, de többemeletes házak fölhúzásakor az óriási lépték, a merőben más alapanyag, a megváltozott funkció mellett az lig

egy-két évtizedes technológia vajon mit tanulhatna a népi építészettől?

Szép dolog a hagyománytisztelet, de népiességet erőltetni ott, ahol valami egészen új kezdődik, olyan új, amely még hajszálgökökkel sem kötődik a régihez, hiábavaló.

(október 25.)

Berey Katalin

Nemzeti ihletésű építészetet!

Nem akarom védelmembe venni a pécsi tervezők körét, mert nincs is erre szükségük. Szándékaik tisztasága vitathatatlan és rokonszenves. Nem hinném, hogy egy irodalmi lap hasábjain lezajló vita útját állná törekvéseiknek. Talán még hozzá is járul népszerűségükhöz. De vajon ez-e a cél, amit akár a pécsi tervezők köre, akár Major professzor el akart érni?

Gyakran vetődik fel a kérdés építetők és építészeink előtt: hogyan tükröződik a mi sajátos közösségünk városaink, épületeink, külső és belső tereink arculatában. Felelt erre a maga módján Feszly Frigyes, Lechner Ödön, Medgyaszay István, Kós Károly és körük. Építészetünk népi, vagy helyesebben nemzeti ihletésű korszakai sok tekintetben nagyon hasonlóak egymáshoz. Csaknem mind egy-egy ellentmondásos korszak eredményei ellen tiltakoztak. Közös bennük, hogy néhány nagy hatású egyéniségre épültek, majd folytatás nélkül enyésztek el, és a következő nemzeti romantikus korszak mindig előlről kényszerült kezdeni, a népművészet alapelemeinél, a történelmi emlékek formakincsénél.

Miért követte Lechner törekvéseit egy hatalmas eklektikus hullám? Miért toroklott a század eleji fellángolás a neobarokk formakultuszba? Miért vált Kós Károly íróvá? Vajon törvényszerű-e, hogy ezek a mozgalmak az irodalom kebelébe térjenek vissza, ahonnan vétettek? Miért nem tudta népi ihletésű energiával feltölteni építészetünk a szocialista realizmus formai kereteit? Talán népművészetünk nem alkalmas társadalmi

megtartó, összefogó szerepre és egyre kevésbé lesz az – vagy mi használjuk rosszul? Nincs már elég átütő ereje vagy elveszítettük vele a kapcsolatot és úgy használjuk az elemeit, mint egy nyelv szavait, amit alig értünk? Valószínűbb az utóbbi, úgy hiszem.

Nem védeni szeretném a pécsi tervezők körének alkotásait, a végeredmény nem minden esetben győz meg az igazukról. Néha ellentmondásos, amit csinálnak. De ellentmondásos a helyzet is, amelyben alkotnak. Tudjuk, hogy egy nagyobb létesítmény, például lakótelep építésénél és tervezésénél nem az építész-tervező az utolsó szó. A beruházó sok tekintetben kész helyzet elé állíthatja a tervezőt. Alig marad több lehetőség, mint esetleg az épületelemek felületének variációja. De épülhetnek lakótelepek tulajdonképpen az építész-tervező érdemleges beleszólása nélkül is. Érvényesíteni lehet az alkotói ambíciókat egyedi tervfeladatokban, pályázatokban is. Viselje a feladatok megoldásának vagy megoldatlanságának erkölcsi következményeit más! Kényelmes és hálás álláspont. Ezt utasították el a pécsi tervezőiroda fiatal szakemberei, és ez az, ami a legrokonszenvesebb bennük. A népművészet és az építészet valóságos kapcsolatát keresik. Lehet, hogy nem az az egyetlen út, amit ők választottak; lehet, hogy másfelé is el lehet indulni, de egy bizonyos: valamerre kell. Eddigi törekvéseik eredményeit látva nem kevesebbet, hanem többet kérnek tőlük számon. Nem szavakat, hanem mondatokat szeretnénk hallani ezen a nyelven. Nem olyan biztos, hogy elfelejtettük.

(október 25.)

Dr. Szűcs István

Minél több lakást

A paksi lakóházak kapcsán kibontakozott vita fergeteges gyorsasággal szélesedett ki és építészetünk egészének esztétikai színvonalát kérdőjelezte meg. Úgy vélem, hogy építészetünk megítélése – ideértve az esztétikai összefüggéseket is – nem vonatkoztatható el azok

tól a társadalmi méretű feladatoktól, melyek megvalósítása sürgető állami érdek.

Az utóbbi két évtizedben a tudati viszonyok alapvetően megváltoztak. Ennek során a társadalom egészében, minden rétegben megfogalmazódott a korunk színvonalát tükröző lakásigény, és az igény kielégítése, legalábbis a kielégítés lehetősége reális közelségbe került. A lakásellátás megoldása állami feladattá vált. Egy olyan társadalomban, amely korábban rendkívül elmaradott viszonyok között élt, családok százazainak nem volt önálló lakása, és néhány éve még városaink lakásállományának több mint fele szoba-konyha, komfort nélküli lakásból állt.

A rendkívül súlyos mennyiségi feszültség minél több lakás minél gyorsabb felépítésével oldható fel. Lényegében ez a követelmény hozta létre a nagypaneles építési technológiát. Ennek lényege, hogy segítségével egy építőipari munkás többször annyi lakást tud építeni, mint a hagyományos technológiával. A régi korok igényes építési alkotásaira az volt jellemző, hogy sokan építettek kevesek számára, most viszont fordított a helyzet. Kevesen építenek sokak számára és ez megfelelő építési technológiát igényel. Az építmények, tehát a lakóházak és a lakóházak együttese, a lakótelepek külső megjelenése, építészeti színvonala mindezekből következik, és abból is, hogy a „minél több lakást” egy nyersanyagban szegény és eléggé korlátozott gazdasági lehetőségű országban kell megvalósítanunk.

Nyilvánvaló, hogy a tervezés és megvalósítás gyakorlatában jobban, ötletebben, színvonalasabban járhattunk volna el, de a kérdés lényegét illetően nem hiszem, hogy más megoldás adott volna.

A probléma a jövőben, mégpedig a közeljövőben fog kibontakozni. Az e tárgyban végzett kutatómunka a legutóbbi időben feltárta, hogy a lakáshelyzetünkben meglévő és korábbiakban említett mennyiségi feszültségek viszonylag rövid időn belül feloldódnak. Ezt a rövid időt mintegy tíz évre lehet

tenni. Ebben az időszakban már nem azok számára kell tervezni és építeni, akiknek egyáltalán nincs önálló lakásuk, hanem olyanoknak, akiknek lakása a reális egyéni igényeket nem elégíti ki, és így társadalmi méretekben jobb lakásokra lesz szükség. A „minél több és minél gyorsabban” követelmény kiegészül azzal, hogy „minél jobb” lakásokat kell építenünk. Ez a „minél jobb” követelmény, mely lényegében ma is megvan, a múltban is megvolt, de csupán a harmadik helyen, fokozatosan az első helyre lép. A minőségi követelmények előtérbe kerülése az építmények együttesének külső megjelenésében és belső tartalmában egyaránt jelentkezik, igényli az építészet színvonalának növekedését és mindez az esztétika szintjén is jelentkezik.

Ez a folyamat megköveteli, hogy épületeinket, lakóépületeinket a jelenlegi feltételek között is magasabb színvonalon tervezzük és építsük meg. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy ezt a problémát a tartalmában és formájában ma adottnak tekinthető épülettípusaink díszítésével nem lehet megoldani, mert ezáltal – a mesterkéltségekkel – további ellentmondásokat hozunk létre. Az ominózus paksi épületek láttán az embernek nem az az érzése támad, hogy problémáink megoldásában előreléptünk, ezek az épületek inkább a „cifra nyomorúság” látszatát keltik. A tartalom és a forma összhangjával juthatunk el a léptékében emberközponthú, megjelenésében és elrendezésében esztétikus építmények létrehozásához. Az építész mindig társadalmilag-gazdaságilag meghatározott, adott feltételrendszerben fejti ki tevékenységét, és ennek kereteit nem lépheti át. Ennek a feltételrendszernek kell megváltoznia és szükségszerűen meg is fog változni. Ezek után majd az építészet művelőin múlik, hogy mennyire tudnak élni a lehetőségekkel.

(október 25.)

Szilágyi István

A paksi kísérlet

A pécsi fiatalok kísérletének egy-egy állomását láthatjuk Paks új házain. Lépcsőről lépésre követhető a felületről a mélyebb formáláson át a tartalom bizonyos fokú átalakításáig terjedő törekvés. A kísérlet azonban még nem kész.

Lehet, hogy a tervezett „végső kifejtés” nem hozza majd meg a szó legáltalánosabb értelmében elvárható építészeti többletet. De akkor is, baj-e, vagy miért baj, hogy ennyi is megvalósult? Hiszen ezzel sikerült arculatot adni a paksi lakótelepnek, amely enélkül – a beépítés koncepciótlansága miatt – a többenél is sivárabb lett volna. Egy újító szándékú gondolat, terv csupán kisebb szakmai közösségek birtoka. Fontos, hogy megvalósuljon, épületté váljék, hogy alkotók, kritikusok és használók következtetésüket vonhassanak le belőle. Eddig tehát semmi hiba sem történt. A tanulságok rendszerezését pedig most már a vita egyes megállapításai is segíthetik.

És most nézzük közelebbről a tulipánt! Az elmúlt évtizedekben Keleten és Nyugaton egyaránt előtérbe került az épületek díszítése, ami talán annak a jele, hogy korunk építészeti stílusának kései korszakát éljük. A díszítés különféle lehet. Egyre gyakrabban függetleníti magát a rendszerint világosan kirajzolódó szerkezeti elemek adta tektonikus rendtől, ahogyan a hagyományos, klasszikus terek tércsuklói is egyre jobban elmosódnak a kábel- és pneumatikus szerkezetek világában. Két példát említek csak, bár számuk könnyen növelhető: Új-Ulm szabadon festett házait és a párizsi metró alagútjainak mozaikburkolatát. Az egyetemes építészet elveinek szemzőgéből nem döntő, hogy a díszítés kreatív kompozíciót ad-e, és az sem, hogy milyen hagyomány arányrendjéből kölcsönzött. Sokkal fontosabb az alkalmazásban megnyilvánuló érzék és művészi ízlés. Ami az architektonikus hatást illeti: a paksi házak díszítő motívumainak nagysága elem méretű, és az én szememben nem nyomja el a panelek ritmusát. Inkább olyannak látom

őket, mint a geodéták szintezőlécét, ami nagy távolságból is könnyíti a leolvasást. És mert szinte kivétel nélkül mindegyik síkdíszítés, nem csalja meg a szemlélőt, mint például Pécs modern városrészének néhány épületén a bútűfal ablakai körüli rajz perspektivikus – térbeni alakzatot érzékeltető – hatása. Egy panelház egész külső felülete, már csak teljesen homogén voltából adódóan is architektonikus kifejezés hordozója, nincsenek „szabad helyek”, amelyekre a díszek úgy volnának elhelyezhetők, mint a történeti építészet tulajdonképpen vázas (oszlopgerendás vagy oszlopíves) alkotásain. A díszítésnek ebben a módjában olyan lehetőségek keresését érzem, amelyhez az építészettörténet konkrét tanulságai nagyon kevés támpontot nyújtanak. És hadd említsem meg azt is, hogy a lakótelep későbbi épületein – a kísérlet második lépcsőjében – újabb analóg vonalú kiegészítő elemekkel is találkozunk a loggiák oldalfalain, a lehetőségek között hadat üzenve a „skatulyák” jellegtelenységének. A harmadik lépcső alapja egy térszervezési elv keresztülvitele lesz, amelynek formai követelményei már nem díszítések.

Az építészetnek valóban belülről, tartalmában kell megújulnia, hogy aztán formáiban is kövesse ezt a változást.

Én nem féltém a pécsi fiatalokat, hogy megrekednek a paksi házak, „olcsó fogásán”. Kár, hogy ez a kisarkított vita éppen a „tulipánok” körül folyik. Hiszen azokon az épületeiken, ahol megfelelőbb adottságaik voltak a belső tartalomból kibontható szerkezeti és formai megoldásokhoz, a díszítést szinte már csak észrevétlenül, mint az ember alkotó kezének szimbolikus lenyomatát alkalmazzák (az orfíui ház), vagy teljesen el is hagyták (siklósi ravatalozó). Puritánok és minden különlegességük ellenére is tisztán szerkesztettek ezek az épületek, meggyőzően sorolhatók építészetünk utolsó öt évének legjava terméséhez. Meggyőznek arról is, hogy a paksi házak csak egy kísérletet, egy utat jelentettek számukra és nem az egyedül üdvözítő utat mai építészetünk „magyarításához”.

(november 1.)

Melocco Miklós

Öt kérdés és egy kijelentés

Nagyon jó volt olvasni Major Máté és Nagy László vitáját az építészetről. Mint Fisher és Szpasszkij a sakkot, ők is érdekessé tették ezt a könnyű műfajnak nem nevezhető munkaterületet.

A vitát olvasva viszont axiómákat kellett tudomásul vennem. Olyanokat, amelyekről még senki sem bizonyította be, hogy valóban igazságok-e.

1. A dísz, ha nem szervesen illeszkedik az épület szerkezetéhez, miért okvetlenül rossz? A kőszegi sgraffitós ház, vagy a Sixtus kápolna hogy mer szép lenni, ha ennek a tételnek nem felel meg?

2. Teoretikusokon kívül kiknek okozott gondot, sívár-e a Bauhaus? Fényképeket kellene közölni az eredeti weimari házakról, és mindenki látni fogja, hogy sívárak, és semmi csodálatos és érthetetlen nincsen abban, hogy ami ebből született, szintén sívár.

3. Miért hasznos Lechner Ödön Iparművészeti Múzeumát összehasonlítani a paksi házakkal? A Múzeum pazar palota – a paksi házak rokona a Nagykörút mellékutcainak rossz bérházsora.

4. Miért kell a paksi kísérletet összetéveszteni az építészet megújulásával? Nem ezt a feladatot akarta a kísérlet elvégezni, hanem egy rossz megoldást úgy-ahogy kijavítani.

5. Miért kell Gropiustól annyit idézni, hogy legyünk elfogulatlanok? Elfogultnak lenni bűn? Juhász Gyula tévedett, hogy megírta a *Milyen volt szökecske* című versét? Nem lehetünk szerelmesek, költők vagy építészek?

A paksi kísérlet nem az építészet fejlődése. Szükségmegoldás; ez indokolja, hogy a házgyárak nem állnak le. De azt is jelenti, hogy valamit tenni kell, mert a sívár környezet talán egy egész népnek is el tudja rontani a kedélyét. A Wekerletelep drágább házakból épült, de az alaprajza annyival szellemesebb a lakótelepekénél, hogy nem is lehet lakótelepnek hívni. Inkább lagnék a paksi házakban, mint a József Attila-telepen, de még inkább lagnék a Wekerle-telepen.

(november 1.)

Zöldy Emil

Jellegtelen építészet

Nem tartom szerencsés kísérletnek a paksi házakra applikált népi motívumokat. Semmi esetre sem hoznám összefüggésbe Bartók és Kodály zenéjével. Az építészet csak belülről, tartalmilag, öntörvényei szerint újulhat meg.

Nagy László szónoki kérdésére, hogy „hol az építőművészet”, csak egy módon lehet válaszolni: sehol. De hogyan is lenne, amikor nincs építőművész-képzésünk. Műszaki egyetemünk mellett szükség volna építészeti akadémiára vagy főiskolára, ahol építőművészeket képeznék ki, a képzőművészekhez hasonlóan. Jelleget adni az építészetnek és építőművészetnek csak akkor lehet, ha ez az igény már az építészképzésben is határozottan kifejezésre jut. Így évek múlva talán elvárhatnánk, hogy a fiatal generáció alkotásai megteremtsék a magyar építőművészet karakterét. A jellegtelen sívárságból – véleményem szerint – ez volna az egyik kivezető út.

A magyar történelemben soha nem volt az építésznek annyi lehetősége, mint napjainkban. Városok, terek, nagy épületegyüttesek jönnek létre, az építőművészet mégis elsikkad. Egyetlen kompozíció sem valósulhat meg a tervező elképzelése szerint, ezért heterogén művek születnek. A kül- és belföldi utasoknak majdnem elviselhetetlen, hogy Hegyeshalomtól Záhonyig ugyanazokat a házakat látják. Igaz, hogy a lakások mennyiségi termelése fontos, de az már nem, hogy ugyanaz az épület-típus minden tájban felhasználható.

Nem jelent változatosságot az a pécsi kísérlet sem, amely a tévé képmezőjének előregyártott vasbeton alkalmazásával próbálja változatossá tenni a loggiákat. És az sem, hogy kivagyiságból ott is magas házat építünk, ahol műszakilag, gazdaságilag és városképíleg sem indokolt. A budapesti tájba nem illeszkedő szállodák, a budai hegyvidék tündéri panorámájának barbár elépítése, a nem gazdaságos balatoni idényszállók – nem öregbitik építészetünk híret.

(november 1.)

Rév Ilona

Humanizált építészet

Sok szó esett a vitában a lakótelepi építészet „magyaros” jellegéről. Reformkori klasszicista építészetünk mással fel nem cserélhető színfoltot képvisel az európai klasszicizmus palettáján anélkül, hogy nemzeti stílusra törekedett volna. Az építők ekkor általában nem is voltak magyarok, a sajátos jelleg a helyi adottságok, igények, anyagi feltételek, tehát az építészetet létrehozó racionális tényezők következménye volt. A lakótelepi építészet sem külsődleges, járulékos tényezők hozzáadása által lesz „magyar”, hanem akkor, ha a magyar éghajlati és környezeti viszonyokhoz igazodva, környezeti értékeink megtartásával és továbbfejlesztésével, anyagi és technikai lehetőségeink optimális felhasználásával, a társadalmi rendszerünkől adódó lehetőségek megvalósítására módot adó, biológiai, pszichológiai és esztétikai igényeinket kielégítő építészetet hoztunk létre.

Lakótelepeink sívárságáért a Bauhaus mozgalmat aligha hibáztathatjuk. A Bauhaus történelmi jelentőségű tettet hajtott végre, amikor megtisztította az építészetet az eklektika során rátapadt sallangoktól, elfogulatlan szemlélettel látott hozzá az építészet előtt álló térproblémák megoldásához, és ezzel új utat nyitott az építészet előtt. A modern építészet azóta már maga mögött hagyta a Bauhaus szögletes formáit, sík felületeit, keresett dísztelenségét. A modern architektonika kifejlesztette a héjszerkezetet, amely nemcsak nagy fesztávolságok támaszték nélküli áthidalását teszi lehetővé, hanem lendületes, hajlított vonalakkal gazdagítja a modern építészet esztétikai eszköztárát; létrehozta az öntött technikát, amely az épületek külső falait a legdifferenciáltabb – tehát a maximális komfortot biztosító – épületgépészeti felszerelések befogadására tette alkalmassá, és az épületek homlokzatán szerephez juttatta a plasztikus formákat és a fény-árnyék hatásokat. A modern építészet útja tehát messzire vezet, és nem a Bauhaus hibáztatható

azért, ha ezen az úton mi még botorkálva járunk.

Aligha hibáztathatunk egyes tervezőket, vagy az építészeket képző egyetemeiket lakótelepeink fogyatékoságaiért, arculatuk sívárságáért. A tervezők kezét sok minden megköti – mindenekelőtt a lakásínség – az anyagi és technikai lehetőségek korlátai, az építetők – mai kifejezéssel élve a beruházók, a helyi szervek, „elvárásai”. Egy korszak építésze nemcsak a tervezők elgondolásait, hanem a kor komplex anyagi és tudati viszonyait, igényeit, eszményeit és törekvéseit tükrözi.

A lakótelep, a városkép alakulása nem egyes tervezőkön vagy tanszékeken múlik, hanem döntések szövevényének az eredője. Itt volna a legfőbb ideje, hogy a végső döntés kialakításánál a gazdaságossági, technikai, pénzügyi és szociálpolitikai szempontok mellett, ezekkel egyenlő súllyal vegyük figyelembe a pszichológiai, szociológiai és városesztétikai szempontokat is, és a végső döntés egy valamennyi szempontot koordináló és azokért együttesen felelős fórum kezében legyen. Nem engedhetjük meg maguknak, hogy tömegével építsünk lakásokat elidegenítő hatású környezetben. Nemcsak fedelet kívánunk a fejünk fölé, hanem humanizált környezetet, ahol otthon vagyunk. Pierre Francastelt idézem: a stílus fogalma nem kevésbé hatékony érték, mint a technikaé.

(november 1.)

Hoffmann Tamás

Hagyományok

Nem vagyok építész, csupán etnográfusként – a népi építészet és a népművészet kutatója, de úgy érzem, van mondanivalóm a vitában.

A népi építészet hagyományainak felhasználása, tudatos újraalkotása egyáltalában nem mondható nagy múltú gyakorlatnak művelődéstörténetünkben; alig múlt száz éves. Akkor indult meg, amikor a tömeges urbanizálódás új építészeti feladatok tömegével árasz-

totta el a mérnököket, a tervezőket. A múlt század második felében a rendkívül gyors ütemben növekvő, duzzadó települések arculatát az építészek többek közt annak révén is nemesíteni akarták, hogy tervezett épületeik formavilágába átmentettek egynémely elemet a régi korok bevált építészeti megoldásaiból, egyebek között a hagyományos falusi építészetből is. A régi falusi épületek és az ismeretükben tervezett múlt századbeli, századfordulós alkotások közül azok, amelyek a régi hagyományok alkalmazását tanúsítják, egytől-egyig hagyományos technológiákkal épültek, jobbára hagyományos építőanyagok felhasználásával. Ezek az építészek tehát nemcsak a díszítőmotívumokat másolták rá a modernnek tervezett épületek homlokzatára vagy a nyílászárókra, hanem mellettük (vagy velük együtt) az épületek szerkezeti elemeit is. Az épületek tömegarányainak kialakításánál figyelembe vették az ősi példákat, formamegoldásokat transzponáltak, tehát új funkciókat ellátó, megváltozott rendeltetésű és megváltozott környezetben emelkedő új épületeikbe.

Ezek az építészek természetesen ismerhették a monolit vasbeton szerkezeteket, a házgyári blokkok technológiai adottságait; teljesen hagyományos, régi eszközökkel és anyagokkal kényszerültek megoldani a tömeges építkezés városi feladatait. Romantikus historizmusuk sem kedvezett alkotásaiknak és paradox módon talán éppen örökkévalónak remélt történelmi eklektikájuk bizonyult leghamarabb történelmileg avultnak. Ám nem függetleníthették magukat működésük – minden tekintetben reakciós ideológiai alternatívákat kínáló – feltételeitől. De a művész azért művész, hogy még ilyen kedvezőtlen körülmények között is alkosson, és utólag visszapillantva megállapítható: csupán a kevésbé merészek elégedtek meg azzal, ahogy a népi hagyomány alkalmazását holmi díszítő motívumok újbóli szerepeltetésére, amolyan vakolat-architektúrára korlátozzák.

A népi hagyomány felhasználása ilyen körülmények között mindössze föld-

szintes lakóházakban bizonyult mara-
déktalesen sikeresnek, többszintes köz-
épületeken vagy lakóházakon már csu-
pán a népi eredetű díszítő motívumok
szerencsés vagy ötletlen dekorativitá-
sa vonja magára figyelmünket.

Ezek a díszítő hagyományok, miként
a tulipán régi korok építészetében és így
a népi építészetben is – jobbára múltó
divatok voltak. Ami viszont a tartós ha-
gyományokat illeti, ezek az építőanya-
gok, a falazatok, a tetőszerkezetek és
ennek megfelelően mindezek együttes
formamegoldásaiban jelölhetőek meg.
Ez az architektúra ugyanis földrészü-
nön öt-hat évezreden át alkalmazkodni
volt kénytelen a helyileg felhasználható
építőanyagokhoz. (A mediterrán vidék
kőépületei, Skandinávia és Közép-Euró-
pa, valamint az Alpok fenyőgerenda
házai, másrészt Nyugat- és Közép-Euró-
pa lombhullató erdőövezetének geren-
davázis, sár vagy téglakitöltésű falaza-
tokat teremtő építésze, s végül a cél-
szerű építőanyagban legszegényebb
 délkelet-európai sztyeppék sárfalú há-
zainak architektúrája több ezer éves bi-
zonyosság arra, hogy az ember csupán
néhány generáció óta tudja függetlení-
teni magát környezete elemi feltételei-
től. E kényszerű egymásrautaltság vi-
szont másfelől jó példa arra, hogy az
ember az időlegesnek sikerült alkotás-
ban testet öltött tapasztalati tudását
célszerűen tudta felhasználni, miközben
széppé tette a természet anyagait a
magateremtette világ kereteiként.)

Ami mármint a népi építészet törté-
nelmi hagyományait illeti, az épületek
maíg fennmaradt típusainak főbb for-
maváltozatait, ezeknek funkcionális ta-
gozódását jobbára a középkor végének
nagy társadalmi változásai alakították ki.

Magyarországon például a 60-90 m²
alapterületű, szoba-konyha-kamra ta-
golódású lakóházak legkorábbi példá-
nyait a faluásatások 14-15. századi réte-
geiből ismerjük. Ezzel szemben minden
jel arra vall, hogy korábban (például az
Árpád-korban) a parasztek veremházak-
ban laktak. Ilyeténképpen a parasztek
életszíntje a jobbágykori emelkedé-
sének bizonyítékát vélhetjük felfedezni

síkfalú házaik általánossá válásában.
Egyelőre megközelítőleg pontos isme-
reteink sincsenek arról: vajon nem is oly
rég, a századforduló Magyarországon, a
falusi-mezővárosi lakosságnak hány
százaléka élt ugyanilyen, a középkorból
örökölt méretű és formavilágú épület-
ben, mégis jó okunk van azt állítani,
hogy a népesség többsége még ilyen
– be sokat tompít ez a szó! – anakronisz-
tikus keretek között élte le életét. Ennek
az építészetnek hagyományait nem a
mesteremberek örökítették nemzedék-
ről nemzedékre. A házakat jobbára
maguk a parasztek építették, kalákába
társultan segítve egymást. Az ácsok,
kőművesek, asztalosok csak azoknál az
épületeknél jutottak kenyérkeresethez,
amelyeket a 18. század végétől kezdve
– konjunktúrákon meggazdagodott –
módos parasztek vagy vidéki iparosok
építettek. Ismét híjjával a számszerű
adatnak, mindössze annyit lehet va-
lószerűsíteni, hogy e látványos építke-
zések alkalmul szolgáltak a kastélyokon,
templomokon, udvarházakon, törzsö-
kös városi polgárok házaiban dolgozó
iparosoknak arra is, hogy a kor barokk,
klasszicista stb. stílusjegyeit adaptálják a
parasztházakra.

Mivel a népi építészetben felhasznált
anyagok mindössze két-három generá-
ció élettartamára biztosították az épü-
letek lakhatóságát, a magyar kisvárosok
századvégi és két háború közötti építke-
zései – az adott választék szerint – jelleg-
telen épületekkel cserélték fel a hagyó-
mányos építészet addigra már gyakorta
megrokkant alkotásait. Szerencsére
vagy szerencsétlenségre? Másutt meg-
válaszolandó kérdés. Most inkább arról,
hogy falun, kisvárosban csak az elmúlt két
évtized hozta meg azt a robbanásszerű
változást, amely a falu átépüléséhez
vezetett. Erről nagyon sokan elmondták
már, hogy a házakat a pallérizálás és az
építetők presztízsvágya egyaránt formál-
ja; és azt is, hogy az uniformizált, rossz
arányú, gazdaságtalan anyagfelhaszná-
lású épületek várhatóan több generáció
élettartamára uralkodnak majd a falu-
képen. Magyarozatként hozzátehető,
hogy ezek az épületek mind kézműves

technológiával készülnek, a korszerű
építészeti technológia adottságainak
hiányával, miközben mind a mesterem-
berek, mind az építetők tudatosan
szakítottak a népi építészet hagyomá-
nyaival, a „parasztház” emlékével és va-
lamennyien azon voltak, hogy az „úri
villa” mását telepítsék portájukra, lehe-
tőleg telekszomszédjuk épületénél va-
lamivel magasabbat, kihívóbbat.

Ákár tetszik ez, akár nem, a változás
tömeges, és nagyságrendje csak a kö-
zépkerületi szintre emelkedéséhez, a
falukép öt-hat évszázaddal ezelőtti vá-
ltozásához mérhető. Aminthogy akkor
is a komfortabilitás, a tökéletesebb fűté-
sű lakáskultúra igénye emelte ki a job-
bágyokat a veremlakásokból, most is a
fürdőszoba, az angolvécé, a jól szigetelt
padló kényelme a legfőbb vonzóerő.

S ugyanez a helyzet városban is!

A századvég urbanizálódása jó ha
néhány ezer emeletes házat húzott a
magyar városok főútvonalaira és ezek
között talán néhány száz lehetett azok-
nak a középületeknek a száma, melyek
a modern közigazgatás, a bankélet, az
ipari bürokrácia következményeként
bizonyítják az élet nem is oly rég végbe-
ment minőségi változását. De ezek a
lakóházak jó, ha néhány tízezer lakást
jelentettek, s azt a polgári jómódot,
amelynek sokszobájú kényelme csak
keveseknek adatott meg. (Érdemes vol-
na ezt a fejlődési folyamatot is egzakt
adatokkal számon kísérni, mert a magyar
urbanizáció napjainkban behozni kény-
szerült elmaradottságunk, a magyar
történelem mindennapos problémáira
kapnánk félreérthetetlen magyaráza-
tot!) Századunk első felében nem épül-
tek korszerű tömeglakások, a főváros
lakótelepi építkezései, az első világhá-
borús – később lakóteleppé előrukkolt
– lágerek nem nyújtottak alkalmas tere-
pet a modern építészet elveinek meg-
valósítására. A Rózsadomb és a Lágymá-
nyos villanegyedei szinte kizárólagos
lehetőséget jelentettek, és ez a környe-
zet aligha volt alkalmas a tömegépítke-
zés, másfelől a modern anyagokkal,
technológiákkal megformálható hagyó-
mányos építészetének kikísérletezésére.

Ezzel szemben az elmúlt húsz év nagy-
arányú városépítésze, a lakótelepek
tucatjainak építkezései arról tanúskod-
nak, hogy milliók kerültek és kerülnek
kedvező életfeltételek, a korszerű tech-
nológiai adottságú lakáskultúra keretei
közé. Ebben a változásban megint a
lakáskultúra tökéletesedése, a komforta-
bilitás és annak soha korábban nem
tapasztalt tömegarányai a legfontosabb
történelmi tényezők. Olyan méretű vá-
ltozás ez népünk életmódjában, amely
a falu hasonló, ám más technológiai
adottságú lakásváltozásaival egyetem-
ben csak a már említett nagy középkori
változáshoz hasonlítható, ahhoz a
változáshoz, mely egykor megteremtet-
te a népi építészetet, és amelynek ha-
gyományait a változtatni nem tudás
gazdasági kényszere konzerválta.

A mostani városi építészetben – szem-
ben a megelőzővel és szemben a kor-
társi falusival – rendkívül fontos, hogy
szinte teljes mértékben nélkülözi a kéz-
műves mesteremberei munkálkodást és
a lakók életformáját tekintve teljes mér-
tékben el van szakítva azoktól a nor-
máktól, amelyeket a falu sátorotetős há-
zaiban kistulajdonosi, kertes, villás élet-
ideálja és néha valódi, tényleges szük-
séglete képvisel. Másfelől ez a korszerű
technológiájú építészet minden elemi
részletében nemzetközi tapasztalatok
hordozója. Amint például a gépgyár-
tásban is hasonló a helyzet, és csak az
ipari formatervezés tud egyedi, vala-
mely gyártó cégre jellemző – ha úgy
tetszik, nemzeti – karaktert kölcsönözni
a terméknek.

Ezért a kortársi tömegépítés – akár
falusi, akár városi – rossz vagy nem léte-
ző formatervezésével, ötletlen unifor-
mizáltságával a technológiai adottsá-
goknak megfelelő formákat kell szem-
beállítani. A megoldást semmiképpen
sem jelenthetik a csomagolástechnikát
és a textilgyártást is ellepő „népi motí-
vumok”, a növényornamentikák, a tuli-
pánok festése, faragása, amolyan „kor-
szerű technikával felvitt” vakolatarchi-
tektúra kreálása. Nem lehet tulipánnal
helyettesíteni azt, amit meg kellene
építeni. A tulipán formájú erkélytől a

cipődoboz alakú ház ugyanolyan sivár
marad építészetileg, mint az a társa,
amelyről a beruházó takarékoságból
gondosan lefelejtette a felületi díszeket.
(*november 8.*)

Preisich Gábor

Modernség

A vita tárgya modern építészetünk. A
paksi házak dekorálása – csak ürügy a
vitához. A modern építészet kialakulásá-
ról, elveiről van szó és arról, hogy mai
építészetünk – különösen a házigyári
lakótelepek – mennyiben felelnek meg
ezeknek az elveknek? Lehet-e sivársá-
gukat népi motívumok alkalmazásával
feloldani?

A modern építészet kialakulását Major
Mátétól némileg eltérően ítélem meg.
Nézetem szerint:

- A Bauhaus és Gropius működése a
modern építészet kialakulásának csak
egyik – bár fontos – állomása.
- A századforduló építészeti kísérletei
– ezeket nálunk gyűjtőnéven szecesszió-
nak nevezik – a modern építészet köz-
vetlen értékes előzményei. Ez a mozga-
lom a progresszív igények jegyében ki-
szabadította az építészetet a történelmi
stílusok Prokusztesz-ágyából, szakított
az oszloprendekkel, párkányzatokkal.
Ezzel megnyitotta a modern építészet-
hez vezető utat.
- A szecessziótól a modern építészetig
közvetlen – ha nem is egyenes – út ve-
zet (például Lechner–Lajta–Kozma mű-
ködése).

• A modern építészet kezdetben ért-
hetően harcban állt az elfogadását aka-
dályozó korábbi irányelvekkel, így a
szecesszióval is. Adolf Loos századeleji
vésskiáltása: „az ornamentals bűn”, csak a
maga idején volt indokolt. Senki sem
ütözik már meg azon, hogy Lajta Béla,
modern építészetünk egyik legkorábbi
kitűnő művelője, az 1914-ben épített
Martinelli téri Rózsavölgyi ház frízait
színes népi ornamentikával díszítette.

• A modern építészet is változott a
Bauhaus-időszak óta. Kezdeti bizonyos

fokú merevségét legkiválóbb művelői-
nek kezéből származó oldottabb, dina-
mikusabb formák váltották fel. Előtérbe
került a természetes anyagok megmu-
tatása, a színezés, társművészetek alko-
tásainak felhasználása és az erre alkal-
mas felületek díszítő jellegű tagolása.

• „A funkció meghatározza a formát”
merev szabálya helyett ma inkább „a
funkció a konstrukció és a forma harmó-
niája” az építészet célja.

Egy másik kérdéscsoport korunk épí-
tészetének, az úgynevezett modern
építészetnek – és ezen belül a magyar
építészetnek a megítélése. Nézetem
lényegét itt is néhány tézisbe foglalom:

• A felszabadulás óta a magyar építé-
szet számos, világviszonylatban is kitűnő
alkotást produkált, nemcsak középüle-
teket és ipari épületeket, de lakóépület-
együtteseket is (Salgótarján, Szolnok,
Debrecen stb.), ezek az előbb említett
elvi szempontok szerint is modernek.

• Ugyanakkor épületeink nagy része
nem kielégítő színvonalú, bár a modern
építészet „kelléktárát” használják. Nem
csak esztétikai szempontból, de funkci-
onálisan sem. (A kettő mint tudjuk,
szorosan összefügg.)

• Ennek alapvető oka (világszerte) az
építési feladatok megsokszorozódása. A
gazdasági szempontok mellett az esz-
tétikai, de még a funkcionális szempon-
tok is háttérbe szorulnak.

• Nálunk ehhez hozzájárul a kivitelező
vállalatok kapacitáshiánya. Az előre kijel-
ölt vállalatok „felszerszámozottságuk-
nak” (építőipari tolvajnyelv) megfelelő-
en még az alkalmazható szerkezeteket
is megszabják.

• A lakóépület-együttesek, lakótelepek
színvonalának kérdése különösen súlyos
problémákat vet fel.

• A nagyarányú lakáshiány – szerte a
világon – olyan gazdasági kényszerűsé-
geket hoz magával, hogy e mellett az
építészeti követelmények kielégítését
sokadragú kérdésnek tekintik.

• Építési vállalatunk a minél egysze-
rűbb szervezhetőség – és a vállalati
nyereség biztosítása – érdekében ellen-
állnak a változatosságra és változtatha-
tóságra irányuló törekvéseknek.

• A házigyári paneles technológia kétségtelenül jelentékenyen megemelte az évente épülő lakások számát, de merev kötöttségeket hozott magával. (Bár sokkal nagyobb változatosságra volna képes, mint amennyire ma használják.)

• A lakótelep tervezője ilyen körülmények között csupán a számára kijelölt típusokat „adaptálhatja”. Csak az épületek csoportosításával, színezésével, közintézmények elhelyezésével, parkosítással törekedhet némi változatosságra, mindez alapvetően nem változtatja meg a gazdasági kényszerűségek okozta hiányosságokat. Ezeket csak a változatos igényeknek és a változatos iránti igényeknek megfelelő épületek formálásával lehetne kiküszöbölni.

Hogyan ítéljük meg ezek után a paksi kísérletet?

• A tervezők a változatosságra törekvés jegyében ornamentális elemekkel díszítették – egyéb lehetőségek híján – az igen rossz arányú, sivár megjelenésű épületeket.

• A díszítés módja építészeti szempontból nem sikeres. Elsősorban azért, mert a mintázat megtévesztő, az épület struktúrájával ellentétes, ezért hamis, „formalistikus” jellegű.

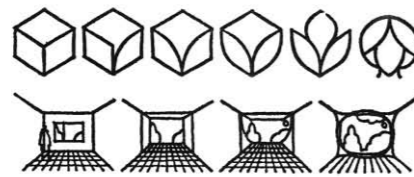
• Ebből a szempontból érdektelen, hogy az alkalmazott motívumok honnan erednek.

• A típusházak monotonitásának dekoratív eszközökkel való feloldására irányuló törekvés egyébként önmagában nem kifogásolható egészen addig, amíg a dekoráció nem az épület hibáinak elkenőzésére szolgál, és nem lép fel azzal az igénnyel, hogy megoldja a lakótelep esztétikai kérdéseit.

A kísérlet jellemzéséül álljanak itt Madách szavai: „... mindig széklábakat csináltam / És azt is a leghitványabb alakra, / Soká könyörögtem, hagyják módosítanom, / Engedjék, hogy véssék rá holmi dísz” – kesereg Michelangelo az Ember tragédiája falanszter-jelenetében.

Nos, a paksi Michelangelo-jelöltek engedélyt kaptak „holmi dísz” applikálására, ám ettől a széklábak még „hitványak” maradtak.

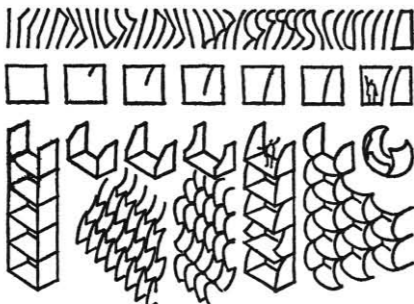
(november 8.)

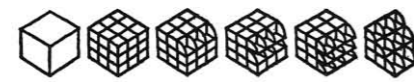
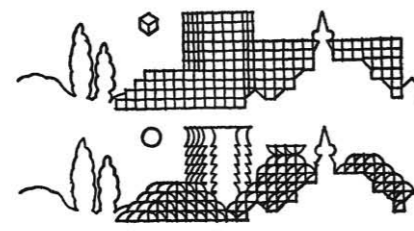
A belső és a külső tér kapcsolata

A lakótelep alaprajzi szervezése

Az épülettömegek szerves formálása

A beépítés kapcsolata a településsel és a tájjal

Kísérletünk Pakson

Az atomerőmű megépítésével Paks várossá fejlődik. Indokolt tehát az építető igénye, hogy az erőmű építőinek és dolgozóinak színvonalas városi környezetet teremtsünk. E komplex feladatból most csak a lakásépítéssel foglalkozunk, előrebocsátva: hisszük, hogy a házak motívumait a tizenöt-húsz év múlva esedékes felújításkor sem tüntetik el.

A nagypaneles lakásépítési technológia alkalmazása szükségszerű, mert

létrehoztuk, s mert a társadalom hatalmas mennyiségi igénye eddig is és ezután is csak ennek felhasználásával teljesíthető. Ennek a technológiának viszont nem szükségszerű velejárója az a merevség és sematizmus, amely az így gyártott épületekről sugárzik. Ezek a tulajdonságok elsősorban gazdasági okokra vezethetők vissza.

A tétel leegyszerűsítve: meghatározott időn belül maximális lakásmennyiséget kell megépíteni az előírt átlag alapterülettel és felszereltséggel. Hogy meddig érvényesül még a mennyiségi érdek szükségszerűen oly mértékben mint eddig, azt nehéz megítélni, de a városi lakosság robbanásszerű növekedése ma még beláthatatlan ideig tartó olyan mennyiségi igény, amely akár egy évezedig is háttérbe kényszerítheti a jelentős költségekkel járó minőségi tényezőket.

A jövőben valószínűleg kialakul majd az a feltételrendszer, amelyben képesek leszünk a differenciált igények mennyiségi és minőségi kielégítésére egyaránt, és arra is, hogy olyan építményeket állítsunk elő, amelyek a változó igényeket követve – szerelt jellegükkel – könnyen átalakíthatóak lesznek, megoldva ezzel az építés nagy dilemmáját, az erkölcsi és fizikai avulás közötti feszültséget.

De addig mi a teendő?

Elsősorban a célt kell tisztázni, amelyet így fogalmaztunk meg önmagunknak: a tömeges lakásépítés cselekvő szándéka, a felhasznált értékek tömege, a lakások komfortja, belső humánus tartalma, és az épületek, lakóterületek külső merev üressége között ellentmondás van, amelyet fokozatosan fel kell oldanunk. A humánumnak a külsőben is tükröződnie kell. Szükséges, hogy akiknek építünk, a lakáson kívül, az épületek között is jól érezzék magukat, magukénak vallják környezetüket és ezáltal is a közösségi életforma felé forduljanak.

Kísérletünkben ezért nemcsak a kevesek által érthető, hanem olyan szociálisan értelmezett környezetet akartunk formálni, amely népünettől nem idegen, széles körben ismert alapokon nyugszik, a rendet és ezen belül a változatosságot

is biztosítja. Ezért létrehozásakor szándékosan fordultunk a népi kultúra humánus tartalmú forrásaihoz – az önmagában kevésnek érzett geometrikus gépi rend feloldására. Lehet, hogy a természettel még szervesen együtt élő népi szemlélet, tér- és tárgyalakítás és a szimbolikus díszítőművészet választ adhat a természetet, humánus hiányoló város kérdéseire? És hogy ezzel egy tájegységenként változó, országosan mégis összecsengő építészeti hozhatnánk létre?

A feladat végrehajtásánál az adott anyagi és technikai kötöttségekből indultunk ki. Az „érték-többlet” elsősorban a megoldásban részt vevő kivitelező azonos célú szellemi többletmunkájának ráfordításától várjuk.

Az eddig megépített lakóépületeket a Tolna megyei Állami Építőipari Vállalat 1972 óta gyártja. Az épületek alapterveit, alaprajzi, szerkezeti és formai megjelenését a lehetséges mértékig korszerűsítettük, és ezzel megkezdtük az építészeti vitát kiváltó kísérletünket. Nem tagadjuk, hogy az épületek formálásánál az erkélyelemek szerves ritmusának használatával együtt a felületek nyomatós díszítését is felvettük eszköztárunkba, és ezt a továbbiakban is tudatosan alkalmazni kívánjuk.

Meggyőződésünk, hogy ez nem eretnokség, hanem a technológia és a köztársaság természetes velejárója. Azért, mert nem rendelkezünk nagyobb mértékben az építészet meggyőzőbb eszközeivel, nem mondhatunk le a lehetséges alkalmazásáról.

A korszerűsített épülettervek alapján 1976 végéig épülnek a lakóházak. Jelenleg a következő öt éves terv területi lakóépületeit tervezzük, és kísérletünk szerves folytatására törekszünk.

A házigyári paneles építés nemzetközi gyakorlatában különbségek jelentkeznek a népek, tájak építészetében, amelyek megóvnak az uniformizálódástól és új értékekkel gazdagítják az építészeti ma is. Az új építészet egységesítő hatásán belül tehát minden nép a saját nyelvén beszélhet, amennyiben képes arra. A jövő építészetének útkeresésében a

nemzetközi tanulságok hasznosítása mellett minden öntudatos, erős közösség saját értékeinek feltárására, megismerésére, beépítésére és felmutatására is törekszik, és a fiatal építészgenerációt ebben a szellemben neveli.

Ezzel elérkeztünk a vitában kellő súlyllyal nem is érzékelhető, sokkal szélesebb területet érintő, nehezebben megoldható kérdéscsoporthoz, amely a hazai építészetben lassan száz éve újra és újra jelentkezik.

Van-e, lehet-e, szükséges-e, hogy sajátos arca, karaktere legyen építészettünknek, és ha igen, melyek az előfeltételei ennek? Fontos-e közös építészeti szemlélet kialakítása?

Nyitott kérdések, amelyeket a hétvégi ház telepek, a falusi házsorok, a paneles lakóépületek és új városaink tesznek fel nekünk, gyakorló építészeknek.

Bartók és Kodály közkinccsé tették zenei anyanyelvünket, és kijelölték zenei életünk útját. Petőfi, Ady, József Attila közösségi elkötelezettsége irodalmunk, költészetünk fő irányát határozta meg. Mai zeneszerző-, író-, költőgenerációk folytatják tovább az úttörést és felzárkózott hozzájuk az új vizuális művészet, a film legjobb vonulata is. Ezek az utak egy irányba futnak, és eredetük is azonos. A szellemi művészetek forrása lehet-e más, mint az anyagot, teret formálóké, a jövő egységes közösségi kultúrája felé vezető úton?

Az anyaggal dolgozó művészek útja nehezebb, mint szellemi társaiké. De sokkal több itt az alapvető nevelési hiányosság is, amit a festőknek, szobrászoknak, tárgyalakító iparművészeknek, építészeknek felnőtt fejjel kell bepótolnia, ha felismerése alapján úgy döntött, hogy az utak közül ezt választja: saját értékeink asszimilálását is a nemzetközies mellett, egészséges egyensúlyra törekedve e kettő között.

Minden építés emberi történet is egyszersmind. A paksi kísérlet is az, amelynek eredményességét nemcsak az objektív gazdasági, technikai lehetőségek, hanem képességeink mellett olykor nagyon is szubjektív vélemények és megnyilatkozások segítik, vagy ép-

pen hátráltatják. Kísérletünk nem megoldás országos gondra, sőt, így még kísérletnek sem teljes, mert csonka. Döntő tanulságot jelent nekünk mégis, hogy az alkalmazott technológia az adott gazdasági keretek között is sokra képes, csak fel kell tártani és kísérletekkel segíteni a lehetőségek megvalósulását.

Társadalmunk emberi arcú környezetének gondjai országosan összefüggőek, építész kollégák dolgoznak velünk együtt megoldásukon.

Mert a kérdéseket csak épületek válaszolhatják meg, mert az építészetben a szavaknak csak annyira van hitelük a közösség számára, amennyire megépült művek igazolják, vagy cáfolják azokat.

A Pécsi Tervező Vállalat Ifjúsági Irodájának építészcsoporthoz, amely a hazai építészetben lassan száz éve újra és újra jelentkezik.

(november 15.)

Szabó György

Mi lehetne építészetünkben a magyar?

Szellemi életünk keveset árul el abból, hogy mi van a mélyében. Olyan mostanában, mint a túltelített oldat: összevegyül benne ezereg dolog, de azt már nem tudja megmondani senki, mennyi tápértékkel bír ez a keverék és mi ül az alján; meg hogy vannak-e áramlatai legalább, mert a felszíne hallgat. Úgy futólag rápillantva ezért amorfnak, tétovának, önismeret híján bátoralannak tetszik: mintha nem vállalkoznék saját elemzésére, félne a megbolygatástól, de nem is érezné jól magát ebben az alakatlan halmazállapotban. Könnyű lenne hát azt mondani rá, hogy enervált, hitetlen, bágyadt, és hogy (rendeltetésével ellentétben) társadalmilag közönyös; a képlet mégsem ennyire egyszerű.

Lám, elég csak beléjezteni ebbe az oldatba egyetlen apró ötletet, egyetlen

gondolatforgácsot, föltevést, bármit, csak karakterisztikus és érvelésében szilárd legyen, tüstént megbolydul, pezsgeni kezd mégis, boldog igyekezettel hord egybe és rak e picinyke szilárd mag köré mindent, amivel túltelítve van, akár mennyire másodlagosnak látszik is az apropó.

Stendhal – igaz, hogy más dimenziókban és a szerelem születéséről szólva – kristályosodásnak hívja ezt a folyamatot. „Ha a salzburgi sóbányák elhagyott mélységeibe beledobnak egy téli hidegtől letarolt gallyat – olvashatjuk *A szerelem*ben –, két vagy három hónappal azután csillogó kristályokkal megrakottan találunk rá; a legkisebb ágacska nem nagyobbak egy cinege lábánál, mozgékony és tündöklő gyémántok sokaságától ékesek; már föl sem lehet ismerni az eredeti gallyat.” Nos, nálunk nem a salzburgi sóbányába, hanem az építészeti mélységeibe hullott alá gally helyett a tulipán, nagy a különbség; de ugyanúgy fel lehet ismerni ennek szárán, levelén is a reáarakódott ezerféle egyéb gondolat kisebb-nagyobb kristályait. Egyik hegyes, szúr, a másik baljósan világ, a harmadik mesés fényt áraszt, vörösen sugárzik, töri a fényt vagy szívárvánnyá bontja – van itt szín, energia és alaktalanságból rendbe ugró eszme, csak legyen, ami értelmet ad neki, vagyis kiváltja.

Ezért válhatott egy látszólag technikai kérdés is több jelentésűvé, poliszenzi-kussá, akár az esztétikában. Arról töprengeni, hogy nem volna-e helyesebb, sőt szükségszerű épületeinket a majdnem általánosnak mondható sivár egyhangúság szintjéről emberesebb szintre emelni, nyilván nem érdemes; ez evidencia, márpedig a társadalmi igény természetes öltözékében, többet beszélni róla szócséplés volna. Az egész világ amúgy is forr a „kockaházak” elleni dühtől, zavarodottan áll a panelépítkezés egyelőre alig-alig megoldható gondja, nevezetesen a mennyiség és az építőművészeti minőség már-már kibékíthetetlennek látszó ellentmondása előtt, növekvő gyanakvással figyel az új és még újabb teóriákat, melyek valamit

kínkeservesen szeretnének bebeszélni nekünk telepekről, alvóvárosokról, különféle falanszterek előnyeiről, terepasztalon remek maketteket mutogatnak, aztán a valóságban kiderül, hogy mégsem emberléptékű az egész. Ám ha ehhez még helyi sajátosságainkat is hozzávesszük akár, nevezetesen építkezéseink elképesztő szegénységét és szegényességét (mely a felszereltségtől, munkaerőtől, szakértelemtől a tervezői rutin kényelmes opportunistusáig terjed, a megalkuvások szükségszerű és igazolhatatlan keveredésén át), akkor sem mondunk mást, mint ami köztudott, még ha ilyen nyíltan, mint e vitában, sajnos nem is szokás beszélni róla.

Az ördögi persze az, hogy alternatíva lényegében nincsen, se itthon, se mássutt: így vagy úgy, panelekkel építkezni egyszerűen muszáj; téglával, kiskerttel, villácskával, Wright-féle tervezéssel ezt egyszerűen nem lehetne bírni; márpedig feje fölött fedélhez mindenkinek joga van. Nem is vitatja ezt senki, s a Wekerle-telep utáni nosztalgia mélyén sem lehet más, mint jogos vágy valamiféle szernélyességre, szeparálódásra, viszonylagos nyugalomra az áthallásos kaszárnyák uniformizmus helyett; de ha valaki kiköltözne Wekerlére, uniformizmusnál egyebet nem találna ott sem. Jobb – realisabb – lehetőség híján szárnyra kap tehát a képzelet: gazdagnak soha nem mondott Közép-Európánk megváltást kínáló fantáziája nekiront a rációnak, a kényszerűségnek, alkalmasint még a technikai civilizációnak is, gyerekkori álmainak melegéből csoda-házacska puha kuckóit és homályba bugyolált alkóvjait hívja elő, akár csak a „gesztustervező” Finsterlin, aki csakugyan hadat üzent minden kockának és szegletnek, de kivitelezésig még a dollármilliomosoknál sem jutott. Mit lehet csinálni hát? Ha a megváltás útját a voluntarizmusban keressük, törvényszerűen felbukkan e nézetek ellentétjén a tájainkon úgyszintén nem ismeretlen rideg racionalista, aki az illúziók sodrása ellen a matematikai képletek egyedülvaló igazságába kapaszkodik és tapodtat sem mer érhető aggo-

dalmában, még csak elmozdulni sem a legteljesebb gépiesség számréndjétől. Kiváltképp nem egy olyan korban, mely szemlátomást az érzelmek újra-elismerése és felmagasztosítása felé halad, nem is érthetetlenül, ha a célszerűségi hóhullámok mindent kiszikkasztó egymásutánjára gondolunk.

Az értelem és a szív nálunk szokásos szembefordulásának koordinátái közé azonban be nem sétálhatunk. Különösen úgy nem, hogy a gondok reális megoldásának kutatása helyett beérjük ráolvasással, annak a régi (és mifélenk, úgy látszik, mindig tetszetős) nézetnek az alapján, miszerint ha rövid a kardod, toldd meg nemzetiességgel. Sajátosan magyarnak veszünk egy világproblémát, gyorsan leszűkítjük a nemzeti meg a kozmopolita ellentétére, hozzávarrjuk a szocializmus meg a kapitalizmus antagonizmusát, és lobognak a zászlók máris, harsog Petúr, settenkedik Ottó, cselet sző Biberach; szegény Bánk meg csak áll és nem érti az egészet. Pedig, valljuk be: lehetséges ezt az egész építkezési tömegtermelést, mely kizárólag a mi korunk sajátja s egy ma még fel sem mérhető életforma-, stílus-, környezetváltás első jele csupán (és inkább XXI. századi probléma immár). Intra Hungariam megérteni, humanizálni, rendünkből következően szocialistává tenni? És ráadásul a „népi hagyomány – gyökértelesen világpolgárság” nézetei közül? Mit tehetünk hozzá például saját örökségünkből az urbanisztikához, amikor Magyarországon éppen azért olyan nehéz ezt a városiasságot ideológiában is, még inkább közérzetben, viselkedésben, romantikában is megszokni, mert nincs városi hagyományunk? Nem érdemes megalázó történelmi párhuzamokat felsorolni, kár volna fölemlengetni, hogy amikor udvartartásunk még a kun sátrakat kedvelte, Firenzében már utcai világítás volt; az efféle hasonlítás méltatlan. Kézműves kultúránk, polgári kultúránk, kereskedő kultúránk nem sok van; paraszti viszont sok más népnél gazdagabb, okkal vagyunk büszkéek rá. De miért kellene mindenáron, mintegy mechanikusan keresve a hagyományt,

ezt a paraszti formát erőltetni rá egyteljesen más jelenségre? Ahogy nem gyömszőlhető be osztálykategóriákba a nyelv, ugyanúgy az építészeti alapszó-kincse – például a statika – sem. Ha szocialista építészetről (s vajha építőművészetről) beszélünk, bizonyára az izgat, hogy az adott fizikai és egyéb törvényszerűségeket ez az építészeti hogyan alkalmazza és használja ki, ellentétben a másikkal, melyet ugyanazon fizika, de nyilván nem ugyanazon felhasználó ideológia vezérel, szépre, jóra, igazra; és a fő kérdés az, kinek szép, jó és igaz, amit csinál. A görögöknél van hagyomány; mégsem rakhatunk az új házakra oszlopot. Brazíliában nem sokat tudunk a városiasság nemzeti hagyományairól, építőművészet mégis létezik, mégpedig igencsak brazil; az olajos hordókból, pléhtáblákból, csatornázatlan sikátorokból egybegyűrt nyomornegyedek külvárosainak gyűrűjében létezik. (És az is brazil, ráadásul „hagyományos”.) De vajon a brazília nyilatkozik meg ebben, valami etnikum, nemzet-karakterisztika, brazil végzet, dél-amerikai balsors, vagy valami társadalmi jellegzetesség egy olyan kontinensen, ahol mi ugyanúgy összekeverjük Paraguay-t Uruguay-jal, mint ők Bukarestet Budapesttel?

Brazil-ság, magyar-ság, svájci-ság. Ezek mint építészeti – és nem csak építészeti – karakterisztikumok a társadalmi berendezkedéstől, s e mellett egyéb történeti-földrajzi realitástól függetlenül el nem képzelhetők és csak ha ezen belül vizsgálódunk, akkor bukkanunk rá a valóságosan létező kontinentális, táj-egységi, népi, nemzeti (vagy nemzeties) sajátosságokra, mondjuk a skandináv félszigeten, ahol egy sor igencsak földhözragadt szükségszerűség alakítja az építészeti, nem pedig valami Geist, egyfajta ködös Szellem. Innét tekintve azonban sajnos azt kell megállapítanunk, hogy a kifejezetten magyar a közép-európai kockatelepek közül az, amelyben lehetőleg nem fénylik föl a játékoság, nem mutatkozik a figyelem meg a törődés (kivált nem esztétikai értelemben), annál több viszont a selejt, a botrány, a panasz, a méreg, a fusi, azt idegrángás, no meg a

leverő egyhangúság. Ez volna hát építészetiünkben a nemzeti? Nem, ez még hipotézisnek is rossz; sajátunknak azt kell mondanunk, ami a szakértő aggyal és karral dolgozó emberek hegemoniáját juttatja érvényre minden tekintetben, még az építészeti külső és belső rendje, minősége, színvonala tekintetében is; amely a Mátyás-templomot agyonnyomó Hilton-bunker építésénél nem utólag veszi észre, hogy Európa egyik legszébb pontján eltértek az eredetileg elfogadásra benyújtott tervektől, korrekcióra most már csak a dinamit maradna; és amely mindenféle javaslatot örömmel fogad, származzék akár fiatal, vidéki” építészektől, akár költőktől, akár kiktől, csak értelmes, egyszerű javaslat legyen, csak szín legyen végre, virág legyen, derűs ötlet, tiszta homlokzat, okos belső rend, panelfalain akár tulipánnal; csak ne legyen más egyik épület sem kívül, mint amilyen belül.

(november 22.)

Zárószó

Abban a tudatban közöltük Major Máté professzor cikkét szeptember 27-i számunkban, hogy a *Nagypanel és tulipán* című írás több mint kritika. A pécsi tervezőiroda fiatal építészkollektívájának paksi házai és e házak díszítése kapcsán a modern építészeti egyik legfontosabb kérdéséhez szolt hozzá. A tömegépítéshez és a hagyományokhoz. Múlt és jelen, magyarság és európaiság, népi kultúra és modern technika viszonyát vizsgálva próbált választ találni arra, miért nem tetszik neki a paksi kísérlet.

Ekkora visszhangra azonban nem számítottunk. Igaz, Nagy Lászlónak első sorban a cikk egy tárgyi tévedése szolgáltatott okot a közbeszólásra. Már a második – heves – cikkváltásnál kiderült: az ellentétek nem olyan mélyek, mint a hangnemből következtetni lehetne. Nagy László nem vitatta Major Máté érvelésének alapját: az építészeti mindenekelőtt szerkesztés. A dísz csak járulékos elem.

Az első nyilvános reagálás óta tömegesen érkeznek hozzánk a levelek. Van köztük tízegynéhány oldalas tanulmány és rendreutasítást követelő jótanács. Ha szerzőiket nézzük: szociológus, népművelő, főiskolai tanár és számos építész. Még vers is érkezett szerkesztőségünkhöz. Kilenc héten át folyt a vita, tizenhét cikket közöltünk.

Az egyik legérdekesebb levelet Finnországból kaptuk. Matti Mäkinen építész írta, aki már többször járt Magyarországon; 1974-ben épp Pécsen tartott előadást, ismeri a nevezetes pécsi pizsamaházakat. Magyar származású felesége tolmácsolásával követte a vitát. Mint semleges felet, érdemes meghallgatni. Arról ír ugyanis, hogy a nagypanel körüli vita nem speciálisan magyar jelenség. Az efféle építkezésnek a skandináv országokban is számos ellenfele van. Az ottani tapasztalatok alapján írja: „a tulipánok és a magyar népművészet egyenes összefüggése laza és bizonyos mértékben erőltetettnek tűnik” – ennek ellenére „a pécsi fiatal építészek törekvéseit nem kell elítélnünk”.

Egyetértünk. Azért nyitottunk vitát Nagy László és Major Máté szenvedélyes és személyes hangú polémiája után, mert szeretnénk hinni: bírálatainkkal is segítünk. És nem zárkózunk el a nyílt eszmecsere elől. Az első sorban terjedelmi okokból nem közölt hozzászólásokból is az derül ki, amihez a közölt hozzászólásokkal kívántunk hozzájárulni a magunk módján: az embereket érdekli környezetük, nem mindegy számukra, milyen házakban laknak.

Egyik olvasónk felveti: érdemes volna a lakótelepi lakosokat és a lakótelepek építészeit is megszólaltatni. A lakók meghallgatására sajnos nincs lehetőségünk; de a vitát éppen az ő helyzetük ismeretében tereltük valamiféle elvi tisztázás felé. Olyan írások közlésével, amelyek a lakást használó ember szemzőgéből, egyszerűen társadalmi felelősségtudattal gondolkodnak el a problémákon.

Amikor most pontot teszünk egy eszmecsere végére, a legtanulságosabb észrevételeket felhasználva foglaljuk

össze a történeteket. Hársfai István, a *Dunántúli Napló* munkatársa részben személyes tapasztalatai alapján vonja le a következtetését. Szerinte sivárak a lakótelepek. Mégpedig azért, mert „... nálunk a paneles építkezés két szintmagasságot ismer. Öt- és tízszintes épületek készülnek. Ez – sík területen – ropant furcsa városképet ad.” A furcsaság láttán teszi fel a kérdést: „Helyes a gazdaságosságra való törekvés, de vajon az esztétikumra nem kell adni?”

Mintha csak neki válaszolna Tóthpál József, a szegedi Tanárképző Főiskola Népművelési Tanszéki Csoportjának vezetője. Emlékeztet arra, hogy az építészetről nem ez az első szenvedélyes vita nálunk, az efféle viták természetes velejárói a szocialista társadalmi létnek. Lukács Györgyre hivatkozva fejti ki az építészet és társadalom szerves kapcsolatát, a marxista esztétikának azt a tételét, amely szerint „az építészet mindig meghatározott emberi célokat valósít meg”. Anélkül, hogy állást foglalna az úgynevezett tulipánvitában, a hagyomány jelentőségét méltatja: „Ami például a mi magyar népi építészetünkben közösségteremtő erő volt, az nyilván valamilyen mértékben és formában beépíthető a jövő magasan szervezett közösségi társadalmának kövei, paneljei közé...”

De vajon van-e módja az építésznek a szépség törvényei szerint is alakítani?

Kovács Ferenc kecskeméti építész azzal kezdi: nehéz helyzetben van. Nehéz állást foglalnia a vitában, mert nagyon szereti Nagy László verseit, és annak idején „Máté evangélista” tanain nevelkedett. Ezért ad körképet a mai magyar építészetéről. Pontosabban: szociológiai elemzést. Adatokkal bizonyítja, hogy a családiház-építkezés – társadalmilag – retrográd. A kis ház sokba kerül és sok benne a kihasználatlan belső tér. Építészetünk gyakorlata tehát elmarad a tudattól. De ez csak az egyik oka a bajoknak. A másik forrás: a társadalmilag haladó tömegépítészet műhelyeiben folyó munka nem kielégítő. A tervezőiroda, túlbürokratizált, eléggé rugalmatlan szervezet. Ezen túl a vállalatot, mint önálló gazdálkodó szervezet, kötik a gazdasági szabályozók – árbevétel, bérszínvonal. Tervezési és díjszámítási rendszerünk olyan, hogy drága épületek tervezésére ösztönöz. Ehhez párosul az építő- és építőanyag-ipar viszonylagos elmaradottsága, amelyből következik, hogy a kivitelező döntően meghatározza: mit, hogyan, illetve miből lehet építeni, a társadalmi igény megfogalmazása, azaz a tervezési program a beruházó részéről pontatlan, hiányos, nem körültekintő. Ilyen körülmények között szakmában, a határidők sürgető pallosaival feje fölött dolgozik az építész.”

Az Ybl-díjas Csorba Dezső szintén közelről – munkája révén – ismeri a lakótelepi építkezés nehézségeit, az előregyártott elemes építkezés kérdéseiről számos tanulmányt publikált már. Az ő véleménye némiképp más: „Egy rendszer sajátosságait, belső törvényszerűségeit, azaz lényegét nem annyira alkatrészeinek ilyen vagy olyan volta (ez is) határozza meg, mint inkább a részeknek az egészben elfoglalt helye, szerepe, az összefeladat betöltésében teljesített összjátékuk. Aki ezt érzi-tudja, az előtt azonnal világos, hogy a ma alkalmazott nagypaneles szisztéma nem az egyetlen létező ilyen rendszer, hanem annak csak egy változata” – írja.

Tehát tévhit, hogy „a nagypaneles épületek hiányosságait gazdasági kényszerűségek okozzák”. Nem a panel, hanem a ma alkalmazott panel rendszere a rossz. Ezen a helyzeten a dísz nem segít, mert, ha egy épület díszítmények nélkül rossz, akkor azokkal együtt is az marad”. Alapvetőbb változásra van szükség, „valami új kell, mert a mai helyzet eléggé reménytelen: túlzott anyag és munkaerő felhasználásával, felemás építéstechnológiájával, leszűkített alaprajzi és homlokzati, tömegkialakítási lehetőségeivel ... ma eleve kilátástalan egy mégoly tehetséges építésznek is, hogy feladatát maradéktalanul teljesítse”.

A szellemmel van baj? Tarnóczy Lóránt igent mond. A közgazdász szemszögéből nézi az építészt és írja: „Az építőművész ma a megrendelő technikusai szintű kiszolgálója.” A jelenség magyarázatára több okot sorol fel: elszakadt egymástól az urbanista, a statikus, az épületgépész, a tervező építész; sok a felesleges munka; sok a papírtárnak készülő pályázat; a tervek olykor hiányosak; elmarad a talajvizsgálat; nincs felelősség, mert komoly felelősségrevonás sincs. A „ma én zsűrizlek téged, holnap te zsűrizel engem. Ma én vagyok szakértő a te ügyedben, holnap te leszel az enyémben” – szemlélet uralkodik.

Az alkotómunkát kéri számon Széll András is. Azt fejtegeti, hogy új, „szocreál” van kialakulóban, mert a panelházak formáját „kizárólag anyagi, gazdasági, ökonomiai, tehát szigorúan racionális szempontok határozzák meg”. Példát is hoz. Diákként lakótelepet kellett terveznie azzal a megkötéssel, hogy a darusínt a lehető legkevesebbszer kelljen áthelyezni. Társaival együtt akkor megdöbben ezen a szemléleten, ma viszont azt tapasztalja: „a gyakorlatban is csak ilyen praktikus szempontok érvényesülnek”.

Úgy látszik: valami félreértés van az építészetben. Darusín alapján házat tervezni — valóban képtelenség. Csak hogy a szilárd darusínnal megtakarított pénz – a másik oldalon lehetőség a szabad alaprajzra és a nyitottabb térre. Ha tehát a kötöttségben rejlő szabadságot nem ismerjük fel, végül is saját lehetőségeinket korlátozzuk.

A pécsi fiatalok nem estek ebbe a hibába. Mint cikkük címe – *Kísérletünk Pakson* – is jelzi: tisztában vannak vállalkozásuk jellegével. Nem eredményről beszélnek. A kiindulási alap is biztató. „A nagypaneles lakásépítési technológia alkalmazása szükségszerű, mert létrehoztuk, s mert a társadalom hatalmas mennyiségi igénye eddig is és ezután is csak ennek felhasználásával teljesíthető.” Ők is tudják, amit Major Máté a fejükre olvasott: a felületdíszítés önmagában még nem humanizálja az építészetet. De úgy érzik: ha a meggyőző megoldásra ma még nincs módjuk, megcsinálják a lehetőséget. Az adott nehézkes alaprajzon az emberi használat igényéhez alkalmazkodva szervezik meg a szobák és a közlekedés rendjét.

Egyetlen gondolatukkal lehet, van vitánk. Mi a teendő? – kérdik. S így válaszolnak. „A tömeges lakásépítés ... belső humánus tartalma és az épületek, lakóterületek külső merev üressége között ellentmondás van, amelyet fokozatosan fel kell oldanunk.” Ez az ellentmondás sematikus. Mert a házigyári lakások belseje – építészeti megjelenését tekintve lényegében ugyanolyan, mint a külseje. Szemlélet dolga, hogy ezt az ugyanolyant sivárnak vagy humánusnak mondjuk-e. Vagy egyszerűen csak; higiénikus belső térnek.

A pécsiek álláspontja ez: az ember – azáltal, hogy átalakítja és feldíszíti – humanizálja az enteriört. Marad tehát a homlokzat, amelyet – jobb híján – ökornamensekkel díszítenek. Major Máté indulatos kifakadását ez a logikai mozzanat idézte elő: ő ugyanis nincs megelégedve az épületek belső kiképzésével sem. Nem hiszi, mi sem hiszük, hogy csigaház formájú bejáratoktól emberséges lesz építészetünk.

Preisich Gábor egyenesen Major Máté gondolatát folytatja. Nem azért mondja, hogy a paksi házak díszítése formalisztikus, mert annyira tetszik neki az óbudai lakótelep. A kísérlet azért tévedés, mert szerinte hamis látszatot – a megoldás látszatát kelti: „A típusházak monotóniájának dekoratív eszközökkel való feloldására irányuló törekvés egyébként önmagában nem kifogásolható egészen addig, amíg a dekoráció az épület hibáinak elkendőzésére szolgál, és nem lép fel azzal az igénnyel, hogy megoldja a lakótelep esztétikai kérdéseit”.

Hogy miért rossz a dekoráció a panelházon?

Nem azért, mintha a pécsi fiatalokból hiányoznának a tehetség. Nem is a jószándékkal és a tenniakarással van a baj. Hoffmann Tamás, a Néprajzi Múzeum főigazgatója a népi építkezés múltját vizsgálja és ebből szűr le használható – használandó – tapasztalatokat. Eközben válaszol a kérdésünkre: „Mostani városi építészetünk ... szinte teljes mértékben nélkülözi a kézműves mesteremberi munkálkodást”, ezért a megoldást semmiképpen nem jelenthetik a csomagolástechnikát, a textilgyártást is ellepő népi motívumok, növényornamensek, tulipánok festése, faragása, korszerű technikával vakolat-architektúra kreálása.

Mélyebbre kell ásni. E mélység többször szóba került – a zenével való összehasonlítás is. Többen utaltak arra, hogy amit Bartók és Kodály tett a mai zenéért, azt elmulasztotta megcselekedni a magyar képzőművészet, következésképp: építészetünk. „Bartók és Kodály közkinccsé tették zenei anyanyelvünket” – írják a pécsi tervezőiroda fiataljai.

A vita – építészetünkről szól. Még hozzá induló kísérletről. A végleges ítélet tehát elhamarkodott volna. A segítség szándékával azonban azt kell mondanunk: Bartók és Kodály nemcsak a magyar népzene kutatták, hanem általában a magyar és nem magyar parasztszenét. Az így feltárt kincsből újították meg művészetünket. A zene és az építészet viszonyának tisztázása sem a dolgunk. Egy alapvető különbségre mégis fel kell hívni a figyelmet: a zene anyaga lényegében ma is ugyanaz, 1975-ben azonban egészen más anyagokból és technikával építkezünk, mint száz évvel ezelőtt. Ha tehát az építészet-

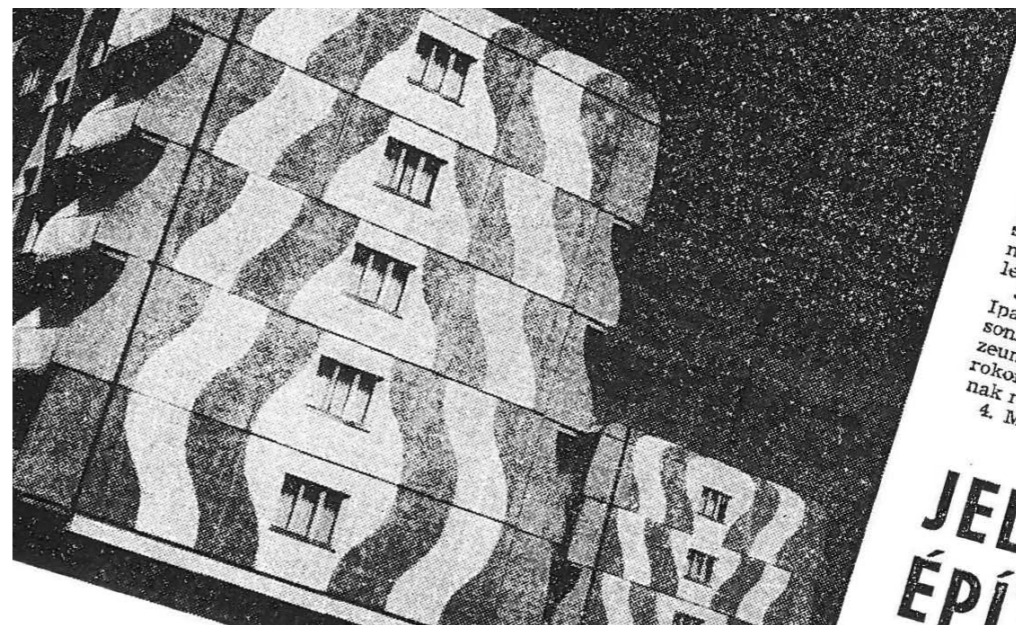
ben folytonosságról beszélünk, akkor az örökség átmentése elsősorban alapvető esztétikai funkciók elemzéséből és az ezeknek megfelelő mai funkciók kialakításából áll. S csak mellékesen hullámprofilú erkélyekből. Mint Székely András írja: „A gyakorlati szándék, a csináljuk másként igénye nagyon is dicséretes. Ám nem azért kell másképp csinálnunk, mert magyarok vagyunk, hanem azért, mert a szabványosításnak, uniformizálásnak a gyakorlati előnyök mellett hátrányai is vannak. Alkalmazkodjunk tájainkhoz, éghajlatunkhoz; használjuk fel a helyi hagyományt ott, ahol van.”

Hogy a társadalmi berendezkedéstől független, „nemzeti ihletésű” építészet eszméje tévhit, arra Szabó György írása hozott szellemes példát. Megemlítve: Brazíliában hagyomány nélküli nagyszerű építészet született, miközben a nemzeti karakterisztikumot az olajos hordókból, pléhtáblákból, csatornázatlan síkatorokból egybegyűrt nyomornegyedek külvárosainak gyűrűjében találjuk meg.

Amiből nem a hagyományok tagadása következik, hanem annak felismerése, hogy múltunkat csak akkor folytathatjuk, ha az építészetet is társadalmi produktumnak fogjuk fel.

Szabados György gépészmérnök írja: „Előbb vagy utóbb olvasóik többsége állandó rovatunknak fogja vélni a *Vita az építészetéről* című sorozatukat.” Köszönjük a figyelmeztetést. Hiszük, jó ügyet szolgálunk a vitával. Mi is úgy érezzük: elmondtuk mindazt, ami a szélesebb publikumra tartozik. A tanulságok hasznosítása és a tennivalók meghatározása már a szakmai orgánuk feladata.

Az Élet és Irodalom Szerkesztősége

Csete György: az Erdők Temploma,
Ópusztaszer, Nemzeti Történelmi Emlékpark

Csete György: Halásztelek, Szent Erzsébet templom

Az Újjászületés Kápolnája

Makovecz Imre Devecserben megépült templomának avatása

Toldi Tamás

Devecser város polgármestere

Tisztelt emlékező közönség, kedves hölgyeim és uraim!

Nagy öröm számomra, hogy Önöket itt, ebben a környezetben most látom. Nagyon sok arcot látok, akiket az elmúlt két évben, ebben a háborúban, ami itt történt, akkor munka közben láttam, akik segítettek bennünket mindenféle dologgal.

Nem hittük volna – talán sokan nem hitték –, hogy ez elkövetkezhet. Hogy ez ennyi idő alatt elkövetkezhet. Nem tudom, emlékeznek-e Önök arra, amikor november hónapban, még 2010-ben arról próbáltam beszélni, Önöket meggyőzni, hogy van élet Devecserben, nem kell megijedni. Hogy nem kell elmenekülni Devecserből.

És lám-lám, most itt vagyunk. Nézzenek körül. Hol vagyunk most... Ez egy csoda. Ami most mögöttem van, és amit most eljöttünk, hogy megünnepeljünk és átadjuk, ez a szép kápolna, ez egy csoda. A károsultak még nem lakták be az új helyüket, még nem érzik igazából a magukénak; nem is hihető, szinte nem is természetes dolog, hogy ez így történt, hisz mindenüket elveszítették a káresemény következtében, sokan az egész múltjukat – hosszú idő kell, mire begyógyul ez a seb – de hinni kell a jövőben, és azt hiszem, hogy ez itt egy példa. Példa arra az összefogásra, amit Devecser megélt és aminek a központja volt Devecser; a város, amelybe nemcsak hazánkban belülről, de kívülről is rengeteg segítség érkezett.

A mai nap több eseményre is sor kerül, ünnepélyes átadásokra, ame-

lyek bizonyítják, hogy rengeteg dolog történt – és még nem vagyunk a végén. Még szeretnénk folytatni, és van is erre lehetőségünk; hála Istennek, a magyar kormány támogat bennünket. Én azt kérem minden itt lakótól, hogy továbbra is bízzanak bennünk, bízzanak ebben a közösségben, az összefogás erejében; örüljenek ennek a gyönyörű szép épületnek, ami itt áll előttünk, amellyel – azt hiszem – megvalósult ennek a lakóparknak a teljessége.

Ígérem Önöknek, hogy azokat a problémákat, amiket még nem győzték le, megpróbáljuk segíteni megoldani Önöknek; begyógyítani a lelki károkat, amiket ez a katasztrófa okozott, s amiken nem lesz egyszerű túllépni – jól tudjuk, hogy ez még hátra van, ezzel mindannyiunknak dolgunk van még, de lássák, hogy kik jöttek ide el, hogy kik állnak itt; ők segíteni fognak Önöknek, úgyhogy azt hiszem, minden remény megvan arra, hogy Devecser valóban újjászületik. Köszönöm, hogy meghallgattak.

Baranyai László

a Magyar Fejlesztési Bank elnöke

Igen tisztelt érsek és püspök urak, tisztelt esperes és főrabbi úr, tisztelt kormány megbízott úr, tisztelt polgármester úr, tisztelt ünnepelő közönség, tisztelt megjelentek!

Két esztendővel a tragikus vörösiszap-katasztrófa után, miután a közönség kárvallottjai átvehettek már számos közintézményt és családi otthont,

elérkezett az ideje, hogy átadjuk az Isten hajlékát. Megtiszteltetés és meghatározó érzés számomra, hogy a Magyar Fejlesztési Bank vezetőjeként, mint a huszonkét állami erdőgazdaság tulajdonosi jogainak gyakorlója, itt állhatok most Önök előtt, és elmondhatom Önöknek, hogy Devecseren elkészült az Isten háza. A közösség, amikor templomot épít, hogy az Isten méltón tisztelhesse, egyidejűleg önmagát is megtiszteli ezzel, kifejezi összetartozását, annak erejét; elkötelezettségét, a közösség, a hit, a megbecsülés iránt. Ezt tették itt Önök, ezt tették azok az erdőgazdaságok, amelyek közreműködtek, és odaálltak az itt, a térségben tevékenykedő Bakonyerdő mellé, amely maga is súlyosan károsodott abban a katasztrófában, amelyet Önök is megélték. A huszonkét állami erdőgazdaság közül egy súlyosan károsodott, másik huszonegy pedig a károsodott erdőgazdaság és a térség mellé állt. Segítette a helyreállításban, segítette a mindennapi élet megújításában, és segítette abban, hogy új létesítmények, intézmények jöhessenek létre. Önök pontosan tudják, hogy melyik társaság, melyik közösség mivel segítette a katasztrófát elszenvedett embereket, településeket.

Ezt a mögöttem álló, gyönyörű épületet, amelyet rövidesen arra nálam sokkal avatottabbak fognak méltatni, a huszonkét állami erdőgazdaság testvéries, egyenlő tehervállalással építette föl. Ezúton hálásan megköszönöm nekik az áldozatvállalást. A szervezés sok-sok aprómunkáját a helyiek, a Bakonyerdő Zrt. munkatársai vállalták. Nekik kétszeres köszönet jár, mert őket magukat is sújtotta a

tragédia; nemcsak önmagukkal, de embertársaikkal együtt kellett talpraállniuk. Az újrakezdést akaró embereket egymást segítve kellett eljuttatni abba a helyzetbe, hogy megújulhasanak testben és lélekben, és azokban az épületekben, amelyek itt körülveszik Önöket és ebben a templomban is, ami itt áll előttünk.

Fekete György

a Magyar Művészeti Akadémia elnöke

Mélyen tisztelt házigazdák, vendéglátóink!

Mélyen tisztelt vendégek, érdeklődők, szimpatizánsok, és mindazok, akik a rádió

és a televízió hullámhosszain most itt együtt vannak velünk, és mélyen tisztelt Makovecz Imre, aki itt van... természetesen itt van.

Nekem, mint Makovecz Imre méltatlan, de hát megválasztott utódjának, az a dolgom, hogy elismerésünket elmondjam az Akadémia nevében. Legyünk szomorúak az áldozatok miatt, és legyünk büszkéek azokra, akik az áldozatokat tényekké, tervekké, utcákká, településekké, családokká képesek formálni. Nekem mindig az volt az érzésem, hogy a dolgoknak később jön meg a jelentőségük. Nektek, akik itt vagytok, akik szenvedő vagy boldog alanyai vagytok ennek a hatalmas változásnak, ennek az elképesztő urbanisztikai csodának, hadd mondjam el azt, amiről nagyon kevés szó esik: a sok szomorú magyar tény között ez egy elképesztő csoda. Itt egy olyan példa született, amiből egy néhez helyzetben lévő országnak különböző tényei pozitívan következhetnek. Ez példa, ezt lehet utánozni, ezt szabad utánozni, ezt kell utánozni. A Magyar Művészeti Akadémia írói, költői, színészei; építészei, zeneművészei, népművészei, filmművészei – kétszázán – nagy tisztelettel adóznak nektek; azt kívánják, hogy vegyétek ezt a települést úgy birtokba a követ-

kező évtizedekben, hogy a tiétek legyen; szüljétek ide a gyerekeiteket és neveljétek itt az unokáitokat.

Valaha, majdnem hónapra pontosan húsz esztendővel ezelőtt Makovecz Imrével ketten egy egypéldányos, magyar templomokról szóló könyvet vittünk a sevillai érseknek a sevillai Világkiállítás alatt. Az érsek úr kezébe vette a könyvet, végiglapozta, és azt mondta: *nem is gondoltam, hogy Magyarországon ennyi templom van.* Makovecz Imre közbeszólt, és azt mondta: *és még tizenháromezer.*... Elképedt az érsek úr; nem gondolta, hogy ebben a szocializmus kényszereiből kiszabadult nemzetben a hit, az Istenbe vetett hit ilyen mély és ilyen erős, hogy templomokat épít...

Makovecz Imre ezzel a templommal a maga templomépítő tevékenységét befejezve a világ leghíresebb templomépítésze lett. Jó, ha tudjátok, hogy egy ilyen kincsnek a birtokában vagytok. És áldjon meg benneteket az Isten, hogyha ebbe a templomba jártok, mert a templom az én kis dédunokám szerint antenna. Antenna, ami az ember és az Úristen közötti kommunikációt, beszélgetést – sírást, panaszt, örömet, könyörgést, köszönetet – közvetíteni tudja.

Használjátok ezt az antennát, és Isten áldjon benneteket.

Dr. Kovács Zoltán

Veszprém megyei kormány megbízott

Tisztelt emlékező, és egyben ünneplő közösség!

Az ímént, a Himmusz éneklésekor azt énekeltük, hogy megbűnhődte már e nép a múltat, s jövendőt... azt gondolom, hogy ez Devecser népére különösen igaz. „*Léptünk botlik, utunk elfogyott, / Mondtam, fiam, építs templomot. / A remény elvész, a hit fakulni kezd, / De felragyog az oltár és a kereszt.*” – írta Reményik Sándor a közelmúltban.

Egy évvel a vörösiszap-katasztrófa után sikerült elérni, hogy mindenki

feje fölött tető legyen, felszámoltuk az elsődleges károkat; a folyamatos kár-elhárítás mellett most, a második esztendőben az évfordulóra már újabb fontos emléket jöttünk állítani a tavalyi emlékállítás után. A templom és akár ez a kápolna nemcsak egy egyházi épület, amely életünk főbb állomásainak; keresztelőknek, házasságkötéseknek, halottaink gyászmiséinek helyszíne lehet, hanem az emlékezés emlékműve, tere is egyben itt, Devecserben. Arany tűben végződő, tizenhárom méteres tornya az éghez fohászodik. Azokért a gyermekekért, szülőkért és nagyszülőkért, akiket két évvel ezelőtt elsodort a gyilkos iszapáradat. Fohászodik mindannyiunkért, hogy hasonló katasztrófát ne kelljen többé átélnünk. Az angyalok kitért szárnyai mostantól ránk vigyáznak. A földből kiemelkedő kupolatér és az égbe törő torony együttese jeleníti meg az erőfeszítést, ami lehetővé tette a vörösiszappal szennyezett terület helyreállítását, az élet visszaköltözését a Torna-patak völgyébe.

A kápolna bejáratával szembeni falon Kun Éva képzőművész táblaképe látható, amely egy tisztást ábrázol egy kígyót taposó báránnyal – annak jelképeként, hogy a tisztaság és az ártatlanság legyőzi a gonosztságot. Az összefogás kápolnája ez; emléket állít annak, hogy az újjáépítés, a helyreállítás során a kormány, a helyi önkormányzat, az önkormányzatok, az egyházak, karitatív szervezetek és magán-személyek a világon szinte egyedülálló módon fogtak össze. Hasonló összefogás övezte a kápolna építését is; Makovecz Imre, Kossuth- és Ybl-díjas építész, akinek munkásságát végigkíséri a Kárpát-medencében felépült keresztény templomok, Devecsernek ajánlotta utolsó munkáját, mielőtt végleg elment közülünk, mielőtt végleg letette a rajztollat. Tervei sok-sok ember áldozatos és önzetlen munkájának köszönhetően valósággá váltak. A magyar erdészek Makovecz Imrét az erdők építésének is tartják, így ők voltak azok, akik többek között meg-

teremtették az anyagi feltételeit annak, hogy ez a tompom, az Újjászületés Kápolnája megépülhessen. A tulajdonosi képviselőletet gyakorló Magyar Fejlesztési Bank gesztorságával huszonkét erdészeti részvénytársaság egyenlő részben osztozott a körülbelül harmincmillió forintos kivitelezési költségeken; az építéssel kapcsolatos teendőket, a kápolna folyamatos karbantartását – mint ahogy már Önök is hallhatták – a Bakonyerdő Zrt. vállalta. Az ökumenikus kápolna helyszíne szánt területet a város biztosította, de nagyon sokan fogtak össze és dolgoztak azért, hogy mára, a második évfordulóra időben elkészülhessen az Újjászületés Kápolnája. Makovecz Imre tanítványai pedig befejezték a Mester megtört kézmozdulatát, s megvalósították a tervet, amelyet az elhunyt neves építész – az ő Mesterük – tavaly augusztus közepén rajzolt – az utolsó művét.

Ez a kápolna jelzi azt is, hogy van feljebbvaló, aki erőt adott, hogy ezt a munkát el tudjuk végezni. Akiben reménykedünk, aki erőt ad a fizikai sebek után a lelki sebek begyógyításához is.

Egy templom oszlopai vagytok, akik ugyanazt a tetőt tartják, de önmagukban állnak. A tető tartása szempontjából együtt vannak, de lényegüket, lényüket tekintve különállók. Az Újjászületés Kápolnája itt, az új devecseri lakóparkban kapott helyet; viselje mostantól a család, az önkormányzat döntése alapján ez a városrész a Makovecz-park nevet, és legyen a néhai Kossuth- és Ybl-díjas építész emlékének méltó őrzője. Itt, az új lakópark szívében, a sportpálya, a pergola és a kápolna szomszédságában már elültettük az együttműködés fáját; nevezék hát mostantól ezt a központi teret Máltai-kertnek azért az önzetlen segítségért, amit Devecser városa és a térség kapott a Magyar Máltai Szereztársaságtól a katasztrófa idején, és az azóta eltelt időszakban.

Tisztelt hölgyeim és uraim, kedves devecseriek,

A fájdalom a por, amelyből a fönix-madár feltámad; benne kezdődik az újjászületés. Az élet legnagyobb tudománya az el nem csüggedés, a remény megőrzése, az állandó újrakezdés. Ebben segít bennünket a hitünk; bár a vörösiszap örökre megsebezte a Devecserben és környékén élők testét és lelkét, kívánom, hogy az ökumenikus kápolna az emberi lelkek gyógyulását, újjászületését is hittel szolgálja a közösség életében.

Gondolataimat Babits Mihály Reggeli templom című versével zárom:

„*Ez a templom példázhatja még az életet; mély értelme bús; de ha nézed tarka, szép színét, örömmel koszorúz.*”

Dr. Róna Tamás

az Alföldi Régió főrbíja

Áldott az az ember, aki bízik az Örökévalóban.

Emlékező, ünneplő gyülekezet!

Két évvel ezelőtt templomainkban, zsinagógáinkban minden hívő ember lelke elszorult, amikor hallottuk a szörnyű hírt, hogy mi történt Devecserben. Olvassuk a Szentírásban: a Jóisten lángja az emberi lélek. Tíz láng hunyt ki egy pillanat alatt. Valamennyiünk ajkaiból egyszerre tört föl a fájdalom sóhaj, és tudjuk, hogy az idő a sebeket lassan gyógyítja. Két év távlatából csodát láthatunk. A teremtett ember a Jóisten akaratából közösen, együtt összefogva, Devecser lakói, a közösség, szeretett hazánk minden egyes hitében-lelkében honpolgára itt volt az elmúlt években. Az elmúlt 800 évben, amióta e város létezik, néha szebb, néha nehezebb események sokaságát kellett túlélni. 1882-től 1884-ig a kor, hazánk egyik géniusz írója, Gárdonyi Géza tanított itt, s ő az egyik munkájában úgy fogalmaz, hogy amikor megtérünk a világ alkotójához, illetve amikor valami új születik, az olyan, mint amikor a Jóisten áthelyez minket az egyik tenyeréből a másikba.

Polgárdi Sándor

a Veszprémi Evangélikus Egyházmegye esperese

Kegyelem néktek és békesség Istentől, a mi atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól – Amen.

Hallgassa meg az emlékező gyülekezet azt a szent ígét, amelyet választottam a Példabeszédek Könyvéből. Így hangzik: *Mindig szeret a barát, de testvérré a nyomorúságban válik.* Tisztelet ünneplő közösség, testvéreim az Úr Jézus Krisztusban. Ezekben az órákban emlékképek, emlékező gondolatok hangoznak el, vagy éppen villannak fel gondolatvilágunkban. A Gondviselő úgy adta, hogy abban a szomorú és szörnyű órában, a nyolcas főközlekedési úton, úgy tizenhárom óra tizenöt perc körül én is erre autóztam. Óriási tumultussal találtam szembe magam a nyolcas főúton Devecsernél. Nem tudtam, miért áll a forgalom, viszont a vasút mellett lehetett látni a vörösiszapot, ahogy ellepi a kisváros külső részét, s a rádiót hallgatva értesültem az eseményekről. Abban az órában, azokban a napokban nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon milliók találkozhattak a riasztó képekkel.

Mindig szeret a barát, de testvérré a nyomorúságban válik.

Az ige üzenete és a tenniakarás őszinte szándéka találkozott hazánkban határon innen és túl. Ahogy az egész országban, a Veszprémi Evangélikus Egyházmegyében is egyfajta gyűjtés kezdődött el. Volt lelkészünk az Alföldről, aki ezerhatszáz ebédet ajánlott fel. Érdeklődtek az ausztriai evangélikusok, s kifejezték támogató szándékukat. Genfből a világ evangélikusságát összefogó Lutheránus Világszövetség is a segítségét ajánlotta. Vagy testvéregyházunk, a Bajorországi Evangélikus Egyház. Mindenki megmozdult. Összefogásban testvér a testvért, ember az embert segítette.

Az Evangélikus Egyház nevében megáldom ezt a kápolnát az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.

Steinbach József

a Dunántúli Református
Egyházkerület püspöke

A mi további segítségünk jöjjön Istentől, aki Atya, Fiú és Szentlélek, teljes Szentháromság, egy örök és igaz isten – Amen.

Szeretett testvéreim, emlékező, ünneplő közösség, Isten igéjét olvasom Pál apostol filippibeliekhez írott leveléből, a negyedik fejezet ötödik versét, eképpen: *A ti jószágotok legyen ismert minden ember előtt, mert az Úr közel. Mert az Úr közel. Amen.*

Ünneplő, emlékező közösség!

Csupán néhány gondolatot szeretnék a felolvasott igéhez fűzni. Ez a kápolna azt hirdeti, amit az ige: az Úr közel. Az élő Isten közel az örömben és közel a nyomorúságban is. És Isten közelsége minden körülmények között jó és tanulságos. És ez a közelség arra szólít fel bennünket, hogy könyörögjünk: élő Istenünk, jöjj még közelebb hozzánk és áldj meg bennünket, mert szükségünk van rád, mert olyan törekeny az életünk. Ez a kápolna hív bennünket erre a könyörgésre: jöjj közelebb, Urunk, áldj meg bennünket. Ugyanakkor ez a kápolna hirdeti: ha az Úr közel van hozzánk, akkor tele van a szívünk reménységgel. Hiszünk a jövőben, a megújulásban, a folytatásban. Nem lesz úrrá rajtunk a reménytelenség, történjék bármi is. Ez a kápolna, előttünk, mögöttem hirdeti: az Úr közel, van reménység. És ez a kápolna hív bennünket arra, hogy mivel az Úr közel, Ő segítségünkre lesz arra nézve, hogy a hétköznapiakban

Őt dicsérő és egymást építő életet éljünk, ahogy a felolvasott ige folytatása olyan gyönyörűséggel szól erről. Egyébként pedig, testvéreim, ami igaz, ami tisztességes, ami igazságos, ami tiszta, ami kedves, ami jó hírű, ami nemes és dicséretes, azt vegyétek figyelembe és azt cselekedjétek. Hirdeti ez a gyönyörűség kápolna itt, Devecserben: az Úr közel, aki megáld bennünket, aki reménységet ad nekünk itt Devecserben is, és aki tisztességes, boldog mindennapi életre hív el bennünket. Így szentelje meg a mindenható Isten e kápolna tervezőjének emlékét. Így áldja meg a mindenható Isten e kápolna megvalósítóit. Áldja meg a mindenható Isten mindazokat, akik e kápolnában békeséget, vigasztalást keresnek, akik elcsendesednek, imádkoznak és Isten igéjét hallgatják. Az élő Isten áldja meg Devecser lakosságát, s az élő Isten terjessze ki mindenre elégséges áldását szeretett hazánkra. Mindezek után a mi Urunk, Jézus Krisztus kegyelme, Isten, a mi Atyánk szeretete és a Szentlélek közössége legyen és maradjon mindenkor mivélünk. Amen.

Dr. Márfi Gyula

a Veszprémi Főegyházmegye érseke

Szeretettel köszöntöm én is az egybegyűlteket, és szeretném kifejezni örökömet, hogy tanúja lehetek a csodának, amelyről előttem már szóltak, és egy icipicit talán részese is. Hadd kezdjem gondolataimat a héber Biblia

szavaival a 84. zoltárból: *Mily édes a te hajlékod, Seregek Ura, vágyódik lelkem, epedve sóvárog az Úr csarnokaiba. Boldogok, Uram, akik házában élnek, és mindörökké Téged dicsérnek.* Maga az Úr Jézus Krisztus is szerette a templomot a próféták, a zoltárosok és a hívő zsidó nép szeretetével. Itt mutaták be negyvennapos korában, ide zárandokolt tizenkét évesen, itt mondott el sok beszédet; Atyám házának, az imádság házának nevezte. Nekünk is szeretnünk kell a kőből, téglából, fából épült templomokat, mert itt van meg az a légkör, az az erőter, az az atmoszféra, amelyben megérezhetjük Istennek a közelségét. Ahogy Fekete György mondta: valóban egy antenna van itt a templom által, amelynek segítségével lelkünkbe bejöhethet Istennek a szava. Több fiatallal beszélem, aki már nagykorában tért meg, és közöttük is voltak, aki azt mondták, hogy megtérésük azzal kezdődött, hogy bementek egy templomba, és megérintette őket a templomnak a sajátos levegője.

Urunk és Istenünk, irántunk való végtelen jószágodban úgy akartad, hogy szent Fiad keresztáldozata jelenítődjék meg a szentmiseáldozat oltárán. A templomban. Kérünk, áldd meg és szenteld meg ezt az épületet, amely jelképezi a Te szent Fiad, Krisztus titokzatos testét, az Egyházat. Add, hogy ez a templom, amelyet a Te dicséretedre a Te néped Neked épített, legyen valóban az imádság háza, a Te háza és gyermekeidnek otthona, Krisztus, a mi urunk által. Amen.

Köszönöm szépen a figyelmet.

HÉTTORONY FESZTIVÁL

Éppen húsz évvel ezelőtt épült fel Makovecz Imre világgraszoló Magyar Pavilonja Sevillában. A Héttorony szimbolikája századok óta, számos alkalommal feltűnt a magyar kultúrtörténetben, nagyjából azonos jelentéstartalommal. Számunkra a Kárpát-medence népi műveltsége, kollektív emlékezete és kreativitása jelenti azt a kincset, amit a Héttorony magában rejt Bécs, Kassa, Munkács, Brassó, Újvidék, Zágráb és Maribor tornyai között, beleértve a Mester épületeit és szellemi hagyatékát is.

Idén ősszel újból elindítjuk és évente megrendezzük a fesztiválsorozatot. Helyszínei átnyúlnak a határokon. Egy-egy nagyszabású programot szervezünk a Makovecz Imre tervezte kolozsvári református, a csíkszeredai és százhalombattai katolikus templomokba, a lendvai Színházba, a dunaszerdahelyi Városházára, és Kárpátalján a csetfalvai református templomba. A fesztivál november 8-án kezdődik és 20-án, Makovecz Imre születésnapján fejeződik be az Uránia Nemzeti Filmszínházban.

A zene elválaszthatatlan a rítustól, mágiától, vallástól, szórakozástól, egyszóval az ünneptől. Ennek megfelelően két fajtája alakult ki, a szakrális és a világi zene. Mindkettőnek helye és ideje volt évezredekken keresztül. Sajnos mára oda jutottunk, hogy mindenhol valamilyen silány változata szól, és jobbára agymosásra szolgál. Mi a Héttorony Fesztivállal a magyarság, s a velünk együtt élő népek zenéjét ismét az ünnep rangjára szeretnénk emelni.

Kiss Ferenc, művészeti igazgató

Sáros László megnyitó beszéde a fesztivál zárórendezvényén, az Uránia Nemzeti Filmszínházban

Kedves Mindnyájan!

Húsz éve annak, hogy – hála Istennek – megadatott. Megadatott, hogy ott lehettem, ott lehetünk Sevillában a világiállításon, ahol Makovecz Imre megépítette a Magyar Pavilont. A kába szeptember végi, vagy október eleji andalúz melegben, a párásított árnyékba menekülő emberek között, nem bánva, hogy perzsel a nap, hetykén sétálva, jó volt magyarnak lenni. A büszkeség oka pedig maga a ház volt. Makovecz Imre háza, a Magyar Pavilon. Amiről már akkor és ott tudtam, hogy az nem egyéb, mint a megépült magyarság. Soha nem felejtem a ránk csapódó kapu dörmögését, a zsvajt, majd a felsíró zenét. Áldja meg az Isten érte a hangépítést is.

Talán már akkor is tudtam, hogy ha Imre épít, az bizonyosan templom lesz. Mert az is az lett, ott. A magyarság temploma. A héttorony csodája. „Be lettünk mi oda zárva.”

(Nem lennék igazságos, ha elhallgatnám, volt még ott egy pavilon, a japán. Tadao Andoé. Aki meg a „japán-ságot” hozta oda házával. Aztán senki más. Tudom, a kölcsönös csodálat némaságával találkoztak egymással.)

De vissza a mi héttornyú csodánkhoz. Templom lett az, mint mondtam. De hogyan lehet templomot építeni, ha megadatik. Mint neki annyiszor. Erről ezt írta: „...Én alapjainál kezdeném a dolgot. Azt mondanám, hogy a templom, az épület, a benne lévő emberekkel, a szertartások eszközeivel nem illusztrál. A templom nem hasonlat. A templomnak ilyen értelemben nem szabad szépnek lennie. Újra elő kellene vennünk bizonyos egyszerű evidenciákat. Hogy a templom az Isten háza. Ha valaki ezt a szó legszorosabb értelmében elhinné egy

másodpercre, akár sokadmagával, akár egyedül ül egy templomban, térdre kellene roskadnia, vagy talán még sokkal inkább szerzetesi szokás szerint arccal a padlóra kellene esnie. Nem tudok másból kiindulni, mint ebből.” Annak a könyvnek az elején olvasható ez, aminek a rajzaiból, képeiből nyílik itt kiállítás, aminek a címe: *Makovecz – Templomok*. Kifogástalan könyv.

Ezzel tisztelgett a Vatikánban a pápa pappá szentelésének hatvanadik évfordulóján. Amiről már alig mesélt valamit. Ez a könyv elképesztő tárház. Csoda. Ami mögött persze lehet, hogy csak páran érezzük a harcot, mert arról nem panaszkodik. Nem panaszkodott. A meg nem épült templomokról beszéltek, a rajzba merevedett csodákról. A gáncsoskodókról és törvetőkről. Majd bánja még, ha eljut oda a hurokvető. Nem vagyok bosszúálló. Csak azt kívánom, hogy jusson el oda. Hogy bánja meg. Imre erről is írt: „Nem törődöm azokkal, akik templomterveim

megépítését megakadályozzák. Nem jutnak el a szívemig a gyáva, névtelen nagyiszteletű urak és főtisztelendő urak, mert a templom ünnep, Isten világának ünneplése, a templom imádság, melyben ég és föld találkozik, imádság, mely megidéri az angyalokat, és a kárhozatot eltaszítják utamból, amikor dolgozni kezdek.”

De most ne erről beszéljünk. Mert itt a feladat. Hogy épüljön meg hozzájuk még az a hat torony a templom körül. A Felső-Krisztinavárosban. Mert ez mostantól a mi feladatunk. Vagyunk mi is olyan jók, mint a katalánok. A saját Sagrada Familiánkat mi nem tudjuk megépíteni? Dehogynem. Csak akarnunk kell. Nagyon kell akarnunk.

Erről is írtam már:

Mert ez nem hagy nyugodni. Mert ezt aztán tényleg meg kell csinálni. De hát annyi a segíteni akaró. Nekik se mindegy. Csak ezt most gyorsan kéne.

El kell kezdeni. Hogy mikor fejezik be, az meg talán mindegy is. Csak épüljön, mint Gaudié. Az sincs kész. De kész lesz. S a felszentelésen ott lesz a Mester is. Hisz mennyire várta. Az lesz csak a vidám nap. Talán még valami díjat is kap. De nem. A díjakat nem erre, és nem ilyenkor osztják.

A díj – hisz már annyid van – nem lesz egyéb, nem lehet egyéb, mint maga a templomod. De ígérd meg, ha kész lesz, a felszentelésre Te is eljössz. Mi ott leszünk és várunk.

Aztán a végén majd, kifáradva a naptól, hazamegyünk mindannyian. Ahogy Te is tetted. Egy kicsit megnyugodni.

Kedves Mindnyájan!

Nézzék meg ezt a kiállítást nyílt szívvel, hittel, örömmel, bizakodással, elszántsággal és erős akaratúval. Úgy, mintha templomot építenének. Először magunkban. Mert most ez a fel-

adat. Mert ezt a templomot, ezt a felső-krisztinavárosit fel kell építenünk. Mert ez a mi templomunk lesz. Makovecz Imre ezt nekünk szánta.

„Egyre fontosabb, ahogy az élet végéhez érek – írja, – az az erő, amely képes legyőzni a „sárkányt”, a torzítást, az életerőt módosító kísértést. Egyre fontosabb az elegancia, mely a sötétség erőit féken tartva, egyensúlyt teremt, mely feltétele a belső békének, és így a teremtés céljának, a szabad embernek.” Ezért viseli Szent Mihály nevét ez a templom, ezért szentek és kárhozottak temploma.

Végül köszönetet mondok mindenkinek, aki ennek a ma esti ünnepnek a létrejöttéhez hozzájárult. Képpel, könyvvel, zenével, szervezéssel, odafigyeléssel, jelenléttel, akarással, de legkivált lélekkel és szívvel.

A kiállítást megnyitom.

Hayde Réka felvételei

KISÚJSZÁLLÁS

Kumánia Gyógy- és Strandfürdő Kumánia Szálló • ifjúsági szállásépületek

Hayde Tibor Ervin

12 évvel ezelőtt, 2000-ben kezdtünk tervezni erre a területre. 2001-ben országos pályázatot nyertünk tervezőtársaimmal, az újonnan (2000-ben) alapított NRZST Építésműhely Kft. színeiben.

2004-ben készült el építési engedélyezési tervdokumentációnk, melyben a tervezett épületegyüttes – összekötő folyosókkal fűzérre rendezetten – teremti meg a vízgyógyászatban gyógyulni vágyóknak a béke szigetét. Ez a tervváltozat is teljes családi elfoglaltságot, szórakozási lehetőséget teremtett a nagyszülők korosztályán kívül a szülőknek és gyermekeknek is.

2007-ben, majd 2008-ban ismételt áttervezés eredményeként ismételtén család- és emberközpontú fürdő terve készült el, amelyet Kisújszállás Önkormányzatának vezetősége – élén Kecze István polgármester úr – rendelt meg irodánktól, hogy az éppen aktuális pályázati feltételeknek a terv és a tervezett létesítmény funkciói megfeleljenek.

A sokszori áttervezés ellenére az épületegyüttes szépsége és emberközpontúsága megmaradt.

Nagy örömmre szolgál, hogy megvalósult – 12 év után – a Kisújszállás Város illetékeseivel együtt létrehozott gyógyfürdő és fedett családi fürdő a hozzá tartozó fizioterápiás kezelővel, illetve a szálló épületegyüttese.

Az épületegyüttes jellegéhez hasonló arculatát belsőépítészeti eszközökkel sikerült megteremtennem. Ezért külön köszönettel tartozom Tatár Zoltán alpolgármester úrnak, Kecze István polgármester úrnak, Kui Gábor úrnak – a Város vezetőinek; Kiss Endre úrnak – elsősor-

ban a vízgyógyászat jó működőképességéért; Bán Erikának és a város főépítészének – Zsemberi Istvánnak, az építészetben, belsőépítészetben nyújtott segítségéért. Kecze Istvánné Julikának és Kui Jánosnak mint a teljes épületegyüttes ügyvezető igazgatójának különösen a ház teljes beüzemelését köszönhetem, túl – számomra igen fontos – barátságukon.

Saját munkatársaim a hosszú tervezési munka alatt változtak. Az építészetben, belsőépítészetben, a szálló épületének szép belső kialakítását a Kós Károly Egyesülés vándoraként irodánkban kezdő fiatal építész, majd állandó munkatársunk – Ostrozanszky Gellért – volt nagy segítségemre. Gellért Pozsonyban végzett építész. Hosszan dolgoztunk együtt a házon Pap Gáborral is.

A tervezői művezetésben építésként részt vett Czibalmos Kozma Réka is, mint a Kós Károly Egyesülés Erdélyből érkezett vándorépítész.

A statikát minden tervváltozatban Hertelendyné Bozó Mária tervezte. Máriának – mint általában a velem való együttműködés során – ennél az épületegyüttesnél sem volt könnyű dolga, gondoljunk csak a tetőszerkezetek méretezésére, vagy a házak egyszerűnek semmiképpen sem nevezhető vasbeton szerkezeteire, illetve azok tőközeli alapozására.

A Fürdő főépület, illetve a Medencecsarnok körüli kertészeti terveket a Kós Károly Egyesülésen belüli mesterrel – Vincze Attilával – a Pagony Táj és Kertész-mérnök Kft. egyik ügyvezetőjével készítettük.

Kisújszállás egyik meghatározó, mives épülete az egykori „Bárány Szanatórium”. Ez a gondosan kialakított manzárdtetős lefedésű sarokház, mely méltóságteljes küllemével a területnek adott egy olyan századeleji hangulatot, mely – legalábbis számomra – meghatározta az általam tervezett épületek jellegét. Megadta – művészségével, érdekes hullámzó tetőszerkezetével, íves padlás- és tetőablakival – azt az „igazodást”, mely jelleget ad a múlttal is rendelkező gyógyfürdőnek. A fürdő kútjainak gyógyhatása először csak Pávai Vajna kutatásainak idején vált bizonyossá.

A Fürdő főépülete és a Szálló épülete a „Bárány Szanatórium” (ma rendelőintézet) mögött helyezkedik el. A fürdő bejárat és gyógyászati bejárat 1-1 Rákóczi úti telekhatárra előrehelyezett kapuval jelzetten került kialakításra, ezzel a Gyógyfürdőhöz és a Szállóhoz sikerült csatolni egy szép gesztenyefás, platánfás parkot, mely zárt előkertje, pihenőkertje a gyógyfürdőnek, szállónak.

A fürdő és a szálló bejáratához 1-1 kaputornyot terveztem – azok láttatására – hiszen mindkét épület a főútvonal felől a „Bárány Szanatórium” mögött épült. A két torony egy-egy „életfa” kapun át engedi be a fürdőbe látogatót, illetve a szállóvendéget. A szálló „életfája” sarokra fordul éppen úgy, mint bejárata. Belülről, a kert felől az „életfa” dísz fachwerket utánzó ellenoldalt kapott.

A 30 szobás szállóépület toronyszobáiban akadálymentesített apartmant alakítottunk ki. A két főnél több tagú társaságot, családot jelenleg az összenyitható szobák szolgálják. A Fürdő Fő-

épület tetőterében most készülünk kialakítani 2 kisgyermekes apartmament főzési lehetőséggel.

A ház földszintjén a melegítőkonyhás reggeliző, étkező, konferenciatermet toló-harmonika falaival többféle nagyságban használhatóvá terveztük.

A szálló emeletéről közvetlenül lehet a fürdőbe jutni.

A fürdő főépületének előcsarnokában fogad bennünket egy „kun” oroszánfejű kút, egy csobogó, melyet Gyórfi Lajos – Magyar Örökség-díjas szobrászmester barátom – készített. Ez a szobor a *hajó* orrdíszé, galionfigurája. A *hajókabinból* az információt kapja, illetve a jegyet váltja a fürdővendég. A hajó *tatja* a büfé, amely a fürdővendégeket szolgálja ülőpadjaival, melyek a teljes hajófedélzetet képezik.

Az előtérbe jobb felől érkezik az a vendég, aki a fürdőorvos kezelésének folytatásaként megy a fürdőbe. Balra enged be a karórás átengedő szerkezet az öltözőbe. A koedukált öltözőből férfiak női zuhanyozón át jut a vendég a medencetéri átjáróba.

A medencetér belsőépítészete volt feladatom. Meg kellett teremtenem a létesítmény egységes jellegét belsőépítészeti, burkolati eszközökkel. Sok délszaki növényt terveztem elhelyezni. Két kun témájú dombormű, Gyórfi Lajos és fia, Ádám alkotásai fogadják itt a fürdővendéget.

Ismét felújítást kapott a korábban általam már áttervezett, átalakított gyógymedence, mely immár téli-nyári üzemű lett. A tanmedence is megújult. Ide csobban a csúszdán lecsúszó gyerek a „toronyból”. Készült egy új jacuzzimedence, egy íves gyógytorna- és élménymedence, valamint egy (sajnos sarkosra sikeredett) gyermekmedence is. A tér – remélem – hamarosan megkapja fénytérelő vitorlát éppúgy, mint a fogadótér.

A három épület kivitelezését a Kaltherm Zrt. végezte Szabó Lajos elnök úr vezetésével, illetve Gécz Zoltán műszaki vezetésével, István Gábor és Habóczki Imre helyi művezetése mellett.

A Szalókiné Illés Laura által vezetett debreceni műszaki ellenőr csapat fel-

ügyelete mellett mindannyiukkal jónak mondható kapcsolatot tartva, sok, szinte állandónak mondható tervezői művezetéssel a terveknek megfelelő, jó színvonalú épületegyüttes született.

A szálló és a vele összenyitott fürdőfőépület az összekötő előtérrel, annak tetőkertjével jól kapcsolódik a Darvas Imre tervezte medencecsarnokhoz, melynek belsőépítészeti áttervezése sikerült egységes megjelenést teremteni a három különböző funkciójú épület tereiben.

Mindhárom épület belsőépítészeti tervezésében, művezetésében sok baráti segítséget kaptam Ábri Kálmántól és Kazinczi Ferenctől, a Kunfa kisújszállási bútorgyár igazgatójától. Nagy öröm volt nekem, hogy a terveim szerinti, általuk gyártott bútorok kerültek az épületegyüttesbe.

A teljes épületegyüttes – mint látjuk – hosszas munka eredményeként jött létre, több ütemben valósult meg.

Az ifjúsági szállásépületek fogadóépülete és öt, tó mellé épített rönkházának átadása 2010. szeptember végén történt. Az érdekes tetőszerkezetű fogadóépület nagy érdeklődést keltett, hamar megszerette a város lakossága. Az építkezés generál kivitelezője egy helyi vállalkozó – Ari Lajos – volt. Lajos korábbi cégével, a Vas-Fa Szövetkezettel már dolgoztunk együtt; a Mikes utcai garzonházat terveztem nekik. Örültem, amikor Ő nyerte a feladat kivitelezésére kiírt pályázatot. Gyergyócsomafalváról ajánlottam neki ács csapatot. Költő Miklós ács mester mesélte büszkén munka közben, hogy ő bizony dolgozott együtt már Nagymesterünkkel, Makovecz Imrével. A *sevillai Világkiállítás Magyar Pavilonján dolgoztunk együtt Imre bácsival*, – mesélte – *legutóbb pedig Csengerben*.

Arra persze én is büszke vagyok, hogy egy olyan embert sikerült idehívnom dolgozni, akinek munkájával Imre elégedett volt.

Az Ifjúsági Szállás fogadóépületét egy régi, kisújszállási, Arany János utcai házhoz terveztük csatlakoztatni, melyet – az alapfeltárásokat követően – lebontva, majd alapjain újjáépítve terveztünk

megvalósítani. Így is kellett megépítenünk, hiszen alapjai nem voltak. A ház arányaival szépen illeszkedett az Arany János utca házsorába.

Folytatásaként gyalogos, gépkocsiközlekedésre (sőt tűzoltóautó áthajtásra is alkalmas) kaput terveztünk. Természetesen a KUN KAPUT a székelő szármaszású ácsokkal kiviteleztetve, legyártatva.

Az épületegyüttes fogadóépületének beforduló szárnya a kemping vizesblokkjait, egészségügyi helyiségeit, illetve a fürdő érkezőtérletét (fedett, de szabadtéri területét) foglalja magába.

Ez az épületrész tartalmazza a Kemping kiszolgáló létesítményeit. Nagy fedett konyha-étkezőtere sok ember közösségi együttlétére alkalmas; kissé elfordult tetőszerkezete alá kétszer süt be a nagy fák mögé lemenő Nap!

A rönkházakat hátul, a tó körül helyeztük el; beforduló tornácuk konzolosan benyúlik a tó fölé. Egy házban két szoba, ebédlő, konyha és fürdőszoba került kialakításra, a tornácra nyílóan. A házak tetőtere a későbbiekben beépíthető.

A sátrakon, lakókocsikon kívül nagy szükség lenne itt kisebb, 2-3 személyes házakra, melyek az „L” alakú telek hátsó sarkában lennének elhelyezve. Megtervezett, építési engedéllyel is rendelkező fa gyalogos híddal is gazdagítani kellene az ifjúsági szállás létesítményeit. Ez lenne lehetővé a szigetre való bejutást a házak közötti térről indítva a szabadtéri sütőhelyre. Mérete miatt ez az épületegyüttes ma már háttérbe szorult ugyan a nagy és megvalósítási költségét tekintve is lényegesen nagyobb jelentőségű Kumánia Gyógy- és Strandfürdő, valamint fedett élményfürdő létesítménye és a 30 szobás Kumánia Szálló épületegyüttese mögé.

A tavat ellenoldalról ölelő épületei, jellege miatt változatlanul szívemhez közeli létesítménye a városnak – ami remélem hasonlóan, mint a Kumánia Fürdő főépület-emelete – a közeljövőben tovább fejlődik, bővül a kis házak és a korábbi terveinkben is szereplő Barátság Házával, mely az erdélyi testvértelepüléssel – Négyfaluval – való kapcsolatot ápolja majd tovább.

SZERVES ÉPÍTÉS ZET KISÚJSZÁLLÁSON

Tizenöt év után döntöttem úgy, hogy hazatérek szülővárosomba, a poros Alföldön található kun városba, Kisújszállásra. Igazából sosem szakadtam el ettől a várostól, mindig is idevalósinak vallottam magamat, rokoni és baráti szálak sokasága kötött ide. Minden látogatás után úgy éreztem, hogy elszakadt bennem valami. Ez az érzés átragadt feleségemre is, aki egy alkalommal néhány éve kimonta: költözünk haza. Ezen azt értette, hogy költözzünk Kisújszállásra.

Elég volt a nagyvárosból. Vidéken egészen más az életminőség: élhetőbbek a terek, egymással beszélgető emberek, nyugodt tempó. Aztán idén márciusban bekövetkezett...

Amikor értesültem az épülő Kumániáról, éreztem, hogy ehhez közöm lesz. Hittem benne, hogy van helye ennek az építménynek, illetve funkcióinak Kisújszálláson. Gyógyfürdő, szálloda, gyógyászat, mindez egyben: igazi kuriózum. Az épület még inkább: egyedi bontott téglá, rengeteg fa, kun motívumok. Ez valóban ebbe a városba való. Nem több, nem is kevesebb,

mint mi magunk: konok kunok, akik szeretik földjüket, ragaszkodnak hagyományaikhoz, mindezt egy kedves, büszke kun mezővárosban, Kisújszálláson. Tizenkétezer ember. Gyönyörű épületek. Fantasztikus civil szerveződések. Szobrok, irodalmi hagyományok.

Aztán belecsöppentem a kellős közepébe: javában zajlott az építkezés, közeledett az átadás, érhetően mindenki ideges volt. És akkor találkoztam a szemüveges, ősz úrral. Épp a szálloda textilbeszerzésén ügyködünk, amikor szerényen közölte, hogy ez az egész az ő műve, és hogy szívesen segít.

Hayde Tibor Ervin volt az úr. Szemrebbenés nélkül beszélgettünk egy-két órát, így azt gondoltam, hogy ez az ember kisúji. Kiderült, már évekkel korábban elkezdődött, amikor a városvezetés elé tárta a terveket: a fürdő és környékének teljes rehabilitációját. Első ütemben 2010-ben átadták az Ifjúsági Szálláshelyet, amely az organikus építészet egyik remeke: érdemes egy pillantást vetni a fényképére:

Tibor Gyergyócsomafalváról hozta az ácsokat, akik addigi pályafutásuk

során sokat láttak, de amikor meglátták a főépület terveit, azt azért szóvá tették, hogy eléggé *kucifántos* a teteje. Ácsolás közben bizonyára mondtak még mást is... De az eredmény önmagáért beszél, csak bele kell olvasni vendégkönyvünkbe.

Idén május elsején nyitottuk a fürdőt és a szállodát, amelyet egyre többen látogatnak, és ahol egyre többen szállnak meg. A háromcsillagos hotel vendégmarasztaló stílusával, családi hangulatával sokak kedvencévé vált már az elmúlt néhány hónapban is. Szerencsére csak 30 szobánk van, így méretével is idomul a városához.

Az egész épület szervesen illeszkedik környezetébe, a három és fél hektáros telken található sok fához. Megjelenik az életfa-motívum a tornyon és a toronyban található lakosztályban. A kun ív visszatérő elemként megjelenik a közös terekben, a szobákban, a székeken, az ágytámlán. A díszítések közül kiemelendő a kisújszállási kun virágos motívum és a kunsüveg.

Az ifjúsági szálláshely

A Hotel Kumánia főbejárata

A Kumánia Kisújszállási Gyógy- és Strandfürdő (Hayde Tibor Ervin felvételei)

A fürdőépület önmagában egy jeljurtát ábrázol, és úgy is működik. A medencecsarnok építész terveit Darvas Imre építész készítette, viszont a belsőépítészeti terveket ugyancsak Hayde Tibor Ervin álmodta meg: íves gyógytornamedence, különleges alakú pezsgőmedence, világítóablakok, szaunavilág Kneipp-medencével, sok délszaki növény, fa paravánok, a csúszdatorony átalakított korlátjaival, a toronyra centrális, természetes színösszeállítású, csúszásmentes burkolatok mind-mind a három nagy épület összhangjának megteremtését szolgálják. Ugyanezt a célt szolgálják a fényvető vitorlák tervei, melyek még mindkét épületben megvalósításra várnak. A fürdő főépületének jegyval-

tó és információs „hajója” is fényvető vitorlával egészül ki. A hajó orrdíszé is kun motívum, a szökőkút koronás oroslánját IV. Béla királytól kapták a kunok jelképpé. Az oroslánfejes csobogót Hayde Tibor Ervin barátja, Györfi Lajos Magyar Örökség-díjas szobrászművész készítette éppúgy, mint a medencecsarnok két domborművét. A Kunok Vándorlásának domborműve elkészítésében a művész fia, Györfi Ádám is részt vett.

Természetes szellőzés biztosított az oldalajtók és a tetőablakok segítségével. Eddig csak karbantartás céljából kapcsoltuk be a szellőzőberendezést. A kun ív ebben az épületben is visszaköszön, ahogyan büszkék vagyunk medencéink kun eredetű elnevezéseire is.

Ezek valahai vagy mostani Kisújszállás vizes határrészei után kapták nevüket, és kun nyelven mindegyiknek van jelentése. Kedvencünk a Szejkő: ez a „szejké” szóból ered, amelynek jelentése „szagos víz”, gyógyvíz. *Nomen est omen.*

Összegezve azt mondhatnám, hogy Hayde Tibor műve(i) szervesen illeszkednek környezetükbe, várják vendégeiket, hogy nem többet ígérve, mint amennyit kínálni tudnak, kiszolgálhassák őket.

Kelt Kisújszálláson,
2012 novemberében

Kui János
ügyvezető igazgató
Kumánia Gyógyfürdő Kft.

VÁNDORISKOLA

2012. október 1.
az Építészet Világnapja

A Vándoriskola a MÉSZ felkérésére részt vett az Építészet Világnapja alkalmából szervezett, egész napos programon. Kiállítással, előadással, valamint egy utcai performance-

szel szerepeltünk. A performance címe *Téglakigyó* volt. Egyedi, kézi vetésű, különböző színű, tömör kis-méretű téglákból folyamatosan építkeztünk és bontottunk, majd újraraktuk a téglákat. A különböző formák és alakzatok a helyszínen születtek meg. A rögtönzés és a

közös munka volt a délután lényege; egyfajta szárazépítés-technológiai kísérlet. Az akcióról rövidfilm is készült, amely a Vándoriskola honlapján megtekinthető. A folyamatba a járókelőket is bevontuk.

Csernyus Lőrinc

Szepesi Ákos felvételei

MURGA

Ország: Magyarország
 Régió: Dél-Dunántúl
 Megye: Tolna
 Kistérség: Szekszárdi
 Rang: község
 Polgármester: Felkl Márton
 Irányítószám: 7176
 Közhivószám: 74
 Teljes népesség: 65 fő (2010. január 1.)
 Népsűrűség: 9,86 fő/km²
 Terület: 6,59 km²
 Időzóna: CET, UTC+1

Mindezt a Wikipédia (el ne felejtjük rögzíteni, a „szabad enciklopédia”) írja Murgáról. Ír még persze mást is, ami meg még érdekes (is) lehet, de ami bennünket érdekel, arról a neten mit se találni. Miért kellett Gömbös Gyula miatt egy falut gyűlölni? Mit tud 65 fő tenni magáért? (Magáért Murgáért?)

Aminél egy szállodában is messze többen vannak, igaz, ott jó, ha a személyzet ismeri egymást. Itt meg mindenki ismer mindenkit. A falu ruhájából kifogyott a test, a valaha volt itt lakók hada. A kétutcányi fogas rúdjai ott lógnak az „út-kop-pecs”, valaha pompás „öltözetek”, fedve porral, rágva mollyal, kifakulva, értelmetlenül.

Mit lehet tenni? Először is kiszidolozni a fogas rúdjait, hogy ha majd visszaakasztjuk/akasztják a rend(betett) ruhákat, azért már ne kelljen szégyenkezni. Na, meg ez azért is kell, mert hogy ez egyfajta szelíd kényszer arra is, hogy mégis csak be kell stoppolni a féregrágtá lyukakat, le kell porolni az időt. Ki kell szellőztetni, mert az élethez friss levegő is kell. Nem mintha ezt az itt lakók nem tudnák. Tudják ők nagyon is, csak talán mára már nem hisznek benne. Ehhez kellene a „máskéntlátók”, a „messziről jöttek”, a Baloghmarginok, az Ágostonpappgá-

borok, meg a vándoriskolások. Akikkel amúgy jó lesz vigyázni, mert mindezt nem csak másokért teszik. Mert ha hisznek benne, úgy abban ők is benne vannak. S ha benne vannak, úgy az már kicsit az övék is. Persze ennek az akarásnak nincsenek felfektetett tulajdoni lapjai. A hit nem mérhető papírral. Mert az valami egész más. Szükséglet. Mert az nem lehet, hogy megint kevesebbek legyünk „egy” Murgával.

Bizonyos, hogy mostanában majd minden megváltozik. Mondjuk köz-igazgatásilag. Amiről persze a 65 fő, a 65 murgai nem tehet semmit. De ne kelljen már megint megszenvedni senkinek sem, hogy Murgán lakik. Mert ő ott szeret élni. Mert ő murgai.

Kelt Murgától távol, Budapesten,
 2011. Halottak napján

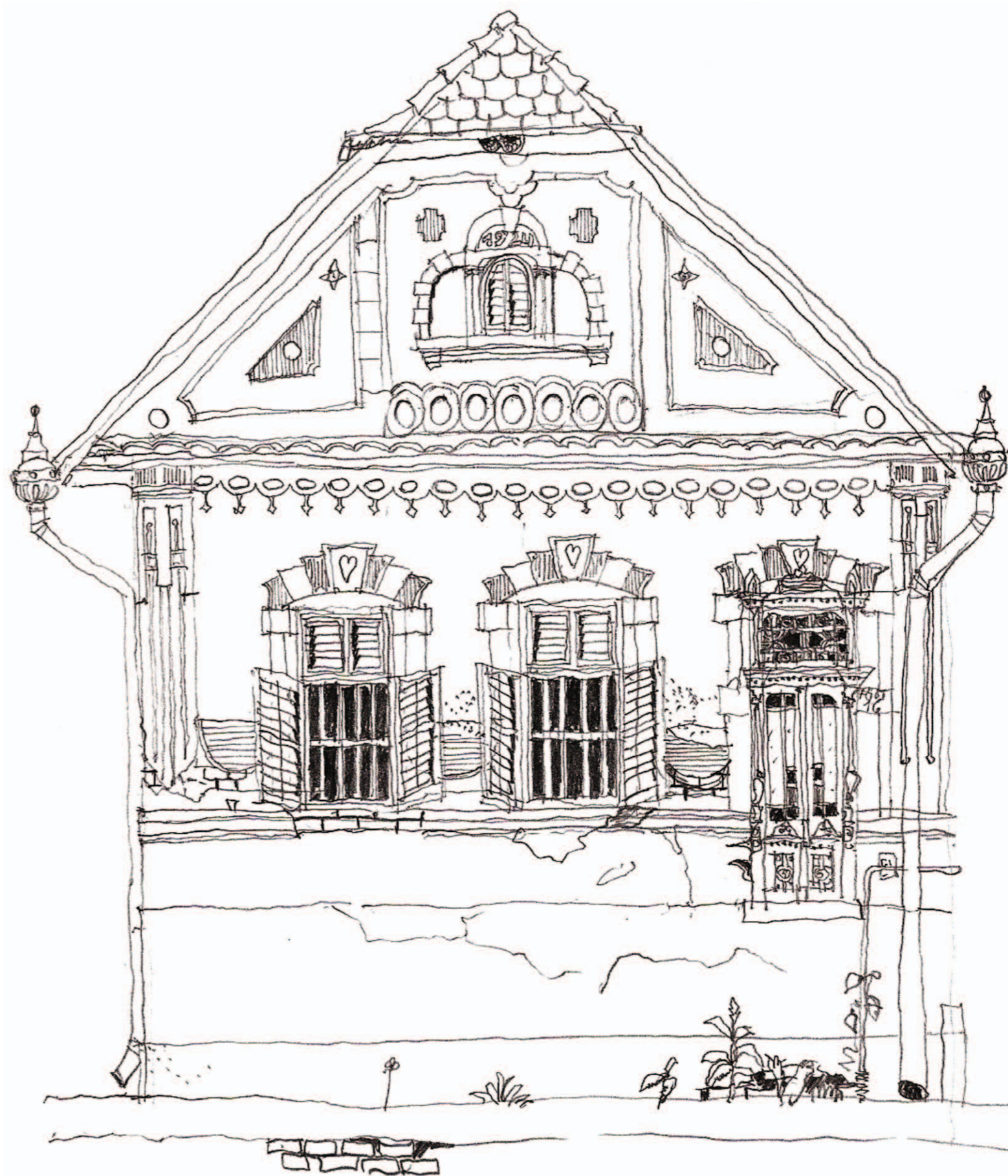
Sáros László DLA

Sáros Lászlót, a Kós Károly Egyesülés építészt 2010 nyarán keresték fel Murgáról, meséltek neki a faluról és arról, hogy tenni szeretnének a település jövőjéért. Sáros a közös munka reményében már az ismerkedés kezdetén bevont minket, vándorokat a programokba. A Vándoriskola 2011. szeptember végén egy tartalmas hétvége keretében ismerkedett meg közelebbről a faluval. Szomorúan láttuk, amiről addig csak hallottunk, hogy kezd elnéptelenedni ez a páratlanul egységes és kopottsága ellenére is gyönyörű település. Ezek után

határoztuk el, hogy a Vándoriskola fél-éves programját Murgára alapozzuk. A feladatunk nemcsak építészeti, hanem szociális, gazdasági és agrikulturnális is. Ezért a munkába bevontuk más területek szakértőit is, például tájépítészeket (Frei Helga, Fülöp György) és falufejlesztéssel, a civil élet revitalizációjával foglalkozó szakembereket (Péterfi Ferenc), és a félév során különböző területek képviselőit kérjük fel előadások megtartására. Murga és a Vándoriskola szoros és személyes együttműködést tervez, aminek egyik első lépéseként a falu ta-

nácsadói főépítész státuszt hoz létre, és a feladat ellátásával megbízza Madár Ivett jelenlegi vándort, aki a Vándoriskola támogatásával hosszú távon fogja orvosolni a fentebb említett problémákat. A Murgáról szóló tanulmány alapja lehet az újonnan megalakult Magyar Művészeti Akadémia társult szervezete-ként működő Kós Károly Egyesülés kistelepülésekről szóló dolgozatának. A Vándoriskola Makovecz Imre példáját követve foglalkozik a Kárpát-medence falvaival; ez a munka mindig jelen volt a Vándoriskola életében.

Vándorélet – breton-érzet

Hayde Réka Zsuzsanna

Bretagne: időjárás, munka, táj, Conleau, hortenziák, kedves emberek, biciklim, kis város, felhők, Himnusz, Pont-Aven, piac, fachwerk, templom, triskell, Le Mont-Saint-Michel, zöld táj, eső, zeneiskola, gyógyulás, rák, szeretek, bizalom, jókedv, komolyság, szívesség, virágok, burjánzás, folyó, tenger, csigák, kagylók, kövek, hullámok, balatoni öböl, nyugalom, izgatottság, önuralom, türelem, furcsa fenyőerdő, tündérerdő, felhők, nyár, 15 fok, szalmabála ház, teszt, gyönyörű báránnyelűk,

hajtás, bizalom, jókedv, házak színei, beszélgetés autóúton, túlélők, pörgés, energia, tisztaság...

Úgy kezdtem el írni, hogy Bretagne-ra és Vannes-ra gondolva *Wordbe vettem* a szavakat, amik eszembe jutottak, és ez lett belőle, egy szóhalmaz, ahol a szavak mindegyikéhez egy-egy történet kapcsolódik a fejemben, és nehéz választani közülük, de a hazaírt leveleim alapján megpróbálom röviden bemutatni a négy hónapomat Bretagne-ban, amit Vannes-ban töl-

töttem, Bernard Menguy irodájában dolgozva.

Azt hiszem, ez az első hely, ahol tudnék élni Magyarországon kívül.

Levéltrészek Bretagne-ból, Bernard Menguy irodájából

Első bretagne-i hetemet Bernardéknál töltöttem és az irodában. Nagyon szép helyen laknak, és hihetetlen az a nyugalom. És a másfél méteres hortenziabokrok anélkül virágoznak, hogy locsolnák őket.

Zeneiskola Saint-Aignan, Bretagne, Franciaország, Bernard Menguy, Helene Houpert, Hayde Réka

Az irodában azonnal munkával tudtak fogadni. Egy családi házat rajzoltam át Bernard instrukciói alapján.

Jártunk Nantes közelében egy kisvárosban, Saint-Aignan-ban az önkormányzaton, ahol egy zeneiskola, irodák, konferenciaterem-együttesre írtak ki pályázatot (egyfajta közösségi ház), ennek július 13-án van a határide-

je, most ezen dolgozom egy ottani építészlánnyal. (...) A homlokzatára a magyar Himnusz kezdősorát kottáztam, remélem szerencsét hoz. Ők azt hiszik, csak hangjegyek...

A várost is elkezdtem felfedezni, és a körülötte lévő kirándulóutakat is. Nagyon tetszik, az az érzésem, hogy itt születnek a felhők.

Van egy kis honvágyam, de szerencsére jövő héten megyek egy kisvárosba, Pont-Aven-be a 20. *Fete des Cabanes* című ünnepségre, ami arról szól, hogy egy folyóparton összegyűlik néhány művész, vagy akinek kedve van alkotni valamit, és az eredmény magáért beszél. Már huszadik éve rendezik meg ugyanitt, ami önmagá-

A breton mester: Bernard Menguy

Vannes, Bretagne, Franciaország

ban is gyönyörű és vadregényes, és azt gondolom, nem is az eredmény a lényeg, hanem a hangulat, a művek ugyanis csak fotókon maradnak meg. Első nap alkottunk, második nap pedig eljött sok-sok ember megnézni.

Én egy fának készítettem angyalszárnyakat. Lehet, hogy nem véletlen. (...) Nem sokkal ez után jelentkeztem a Vándoriskolában egy pályázatra, aminek szövege ekkor kezdett megszületni: *Angyal – Lélek – Ember*

Kevés nép él olyan kicsi országban, mint mi, ezt sokszor tehernek érezzük, de elfelejtjük, hogy ez olyan dolgokat, gondolatokat és belső kommunikációt enged meg nekünk, amit mások nem élhetnek át. Olyan szabályrendszert erőltet rájuk a társadalmuk, amit

már észre sem vesznek, teljesen alapvetőnek élik meg, de nem engedi őket, vagyis az elméjüket és a szívüket felszabadulni. Erős a kifelé való kommunikáció, de a belső az hiányzik, vagy nagyon elnyomják.

Ennek a szabadságnak, egy magasabbrendűvel való kommunikációnak a jelképei, kifejeződései Makovecz Imre angyalszárnyai. Ez engem régóta foglalkoztat, hogy abban a világban, amiben ma élünk, mekkora bizalom az, ha valaki így meg tudja osztani a legbelsőbb titkait másokkal.

Egy kérdésem van, amire választ keresek; honnan kezdtek el épülni Imre bácsi épületei? Alulról? Vagy inkább *felülről*...

Angyalok építették.

Azt gondoljuk, anyag nélkül nincsen élet sem, ez a fizika és biológia mai álláspontja, de ha elképzelek egy olyan világot, ahol hiányik a matéria, nincs anyag, csak lélek, érzés (...) a gondolkodásunk, a szívünk és az érzelemvilágunk szerint ez a világ létezik. Mennyországnak hívják, ahol minden megvan, egyetlen dolog hiányzik: az anyag, a test (ebben még azok sem nagyon kételkednek, akik nem hisznek egy feljebbvalóban). De miért csak a testünk tud kommunikálni a másik testtel, mikor valójában nemcsak egy test vagyunk – vagy mégis?

Lehet, hogy a lelkük csak keveseknek látszik ki a bőrük alól? És ezek az emberek képesek az Istennel és más lelkekkel való kommunikációra?

Félév Kambodzsában

Szász István

2011. őszén felvételt nyertem a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájába, és már aznap szóba kerültek a vándorhelyek, vagyis hogy milyen irodákhoz, Mesterekhez lehet menni dolgozni. Az egyik ilyen hely Kambodzsában volt, s én ide jelentkeztem anélkül, hogy átgondoltam volna a dolgot. Annyit tudtam róla, hogy Ázsiában van, és én nagyon rég szerettem volna megtapasztalni Ázsiát. A művészeti iskolában semmit sem tanítottak az Angkor-i csodáról.

Hogy miért Kambodzsában? Kambodzsában már járt egy vándorépítész, kétszer is, a Borbás Péter, aki a Samdech Euv High School középiskolában, a gyerekek aktív bevonásával biotoalettet tervezett és épített.

Kíváncsian és lelkesen ugrottam bele a kalandba. December 6-án meg is csapott Bangkokban Ázsia illata. Hirtelen megijedtem, hogy nem kapok levegőt. A budapesti hidegből a harminc fokos paradís klímába érkezni meghatározó élmény! Aztán nincs más választás, meg kell szokni. Bangkokból továbbrepültem Kambodzsába. Ez már kezdett ijesztő lenni, mert míg Bangkok környéke fényárban úszott leszállás közben, Siem Reap, az Angkor mellé épült város majdhogyanem vaksötét volt. Este érkeztem, és addigra már utolért a *jetlag*; az embert kifárasztja a 24 órás utazás. Már másnap elindultam felfedezni a környéket. Egy kellemes vendégházba érkeztem, két magyar férfi és egy helyi, khmer fiú fogadott, akivel aztán jó barátságba kerültem. Az utat a Kós Károly Egyesülés támogatta, az ellátással egy másik szervezet volt megbízva. Így másnap bemutatott a szállásadóim-

nak, és át is költöztettek a kellemes vendégházból a vidéki oldalra, a Tonle Sap folyó felé vezető útra, 6 km-re a várostól. Sajnos az árvíz tönkretette az utat, és a hullámmó, poros út megnehezítette a közlekedést. Egy KKO (*Khmer for Khmer Organization*) nevű szervezet magániskolája vállalta, hogy szállást és ételt ad, vagyis gyakorlatilag a szülők kislányának a szobáját kaptam meg, és velük étkezhettem. Bevalom, elég erős váltás volt ez; minden, másképp működött ott. Gyakorlatilag a meglepetések nem múltak; a harmadik hét után inkább beköltöztem a városba a khmer fiú segítségével egy olyan helyre, ahol szintén khmerek laktak, akik különböző hivatalban dolgoznak, és egyedül élnek, egyedül családdal nélkül. Ez már közel volt mindenhez, és nem éreztem elszigetelve magam a civilizációtól, higiénitől.

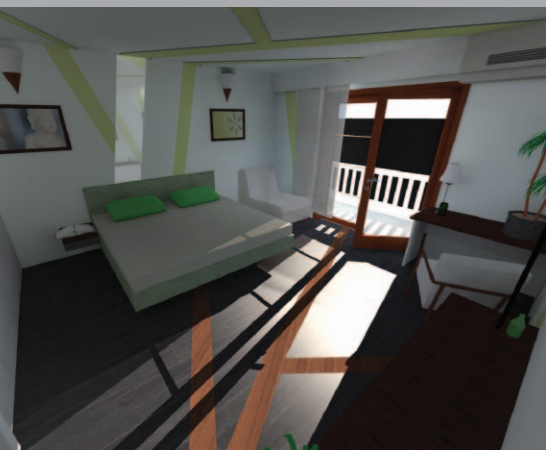
A Vándoriskola úgy működik, hogy adott a Mester, és a fiatal építész, akit fogad, és bevonja az aktuális munkák-

ba. Egy kisebb félreértés miatt ez az én esetemben kimaradt, ugyanis egyedül maradtam. Nem tudott rólam az építész mester, Sánta Gábor, aki csak négy hónappal később érkezett az országba.

Ennek köszönhetően magamnak kellett kitalálnom, hogy mit kezdjek a sorsommal bevétel nélkül négy hónapig a világ másik felén. Elpanaszoltam a khmer fiúnak, hogy milyen helyzetbe kerültem, és elkezdtünk gondolkodni. Managerként dolgoztam egy hotelban, ahol egy új szintet tervezett építeni a tulajdonos. Bemutatott neki, és beszélgettünk. Mutattam neki a portfóliómat, de nem nagyon érdekelt. Jobban értékelte azt, hogy lerajzoltam a portréját, azt legalább középen félbe hajtva eltette. Megegyeztünk abban, hogy csináljak variációkat az új szintre, cserébe ellátást kapok a hotelben. Onnantól kezdve lett munkahelyem, egy pálmafa árnyékában, a medence szélén egy asztalnál.

Pont-Aven, Bretagne, Franciaország

Ott reggeliztem, ebédelt és vacsoráztam. Amíg ott dolgoztam, volt ellátásom. Muszáj volt, mert elfogyott a pénzem, meg örültem is, hogy van munka. Meglepő volt az építési tempójuk. Összeállt egy alaprajz, amit nyomtattam, hogy beszéljünk róla, de ennek az lett a következménye, hogy másnap már nekifogtak aszerint falazni. Akkor éreztem meg azt a felelősséget, hogy mit is jelent valamit lerajzolni, amiben bízni kell, hogy jó. Onnantól azért kellett húzós tempóban terveznem, hogy utolérjem az építkezést a tervekkel, hogy ne akármilyen legyen, hanem olyan, amelyet kigondoltam. Minden nap többször feljártam, műveztettem. Engem kacagtak a munkások – főleg 16-18 éves, alacsony, vékony lányok és 20-25 éves, alacsony, vékony férfiak. Nem volt közös nyelvünk, így vagy a téglával legóztam nekik, vagy rajzoltam a porba, falra, lapra, amire csak tudtam. Viszonylag ritkán kellett falat bontanom velük, mert nem tükrözték a soron következő szoba alaprajzát, hogy a vizesblokkhoz tartozzon a fürdő. Készítettem látványterveket, amit aztán a tulajdonos az építkezés alatt nagy örömmel mutogatott a barátainak, hogy van neki egy saját építész, aki tervezi a hoteljét. Eleinte kicsit megalázó volt a viselkedése velem szemben, hogy nála a pénz, nálam meg nincs, de aztán nem kellett sok idő, és kivívtam a tiszteletét. Elkezdett tetszeni neki, amit látott, és onnantól mindent úgy akart csinálni, ahogy én mondtam, rajzoltam.

Nagyon sok építőanyag-lerakatba vitt el, meg akart mutatni minden anyagot, amit fellelhetünk. Akartunk gyártatni színes beton térkövet, sok mindenbe belevágtunk, de valami mindig kompromisszumra kényszerített. Főleg a fa volt nagy dilemma, mert nagyon drága, én meg sok fát terveztem a szobákba. Nagyon gyorsan dolgoztak a munkások. Elektromos tervről még szó sem volt, mikor kész helyzet elé állítottak, hogy itt van a villanyos szaki, és akkor hogy le-

gyen? Hol lesznek a lámpák, konnektorok? Én meg fogtam a fejem, hogy na ez megint egy komoly felelősség, rögtönözve dönteni. De nem volt más lehetőségem, fogtam egy tégladarabot, és szobánként felrajzoltam a falra direktbe, hogy mi hova kerül. Délután már kezdték is kivésni a falakat.

Közben egyre jobb barátságba kerültem a tulajdonosokkal. Elvittek vacsorázni, ajándékokat kaptam tőlük, kölcsönadták az autójukat. Khmer barátom megtanított motorozni, és azzal kezdtem járni egy idő után dolgozni. Három hónap után már úgy éreztem, befogadtak. Persze először mindig turistának néztek, de ha magabiztos az ember és mond két szót a nyelvükön, akkor másképp állnak hozzá. És minden olcsóbb, ha az ember ismeri a reális árakat.

Építézetileg döbbenetes a kuszaság, rendezetlenség. Mindenki ahogy éri, úgy épít mindenféle tervezetlen épületet. Megjelentek az új anyagok, amiket szertelenül építenek össze-vissza. A korrupció melegágya a hely, ahol jól működik a maga módján, de a szegényeket, vagyis a többséget nem nagyon érinti. Mindenki mindennek elkéri az árát, és akinek pénze van szinte bármit megtehet, és meg is tesz.

Szerencsém volt, hogy megismerhettem a khmereket, ahogyan kevesen ismerik meg őket. Láttam a szokásaikat, a szerelmi kapcsolataikat, ahogy mulatnak egy-egy lakodalomban, és a vendégszeretetüket is testközelből élveztem. Híresek arról, hogy mindent megünnepelnek, amit csak lehet. Az öt hónap alatt négy újévet kellett ünnepelem. De a Mikulás és az Angyal pont úgy szerepel a repertoárban, mint a kínai újév, és az európai szilveszteri újév köszöntése. A saját újévüket, a *Songkránt* egy hétig ünneplik locsolkodós rítussal. Sajátos élmény egész Indokínában. A házasságkötés rituáléjáról külön kis regényt lehetne írni, legalább három napig tart a lakodalom. Volt szerencsém elég sok lakodalomban részt venni. Külön esküvői komplexum van a város szélén, ahol

termekek lehet bérelni. Légkondicionált elit helyeket.

A lakóhelyem egy egyszerű kétszintes ház volt, sorban egymás melletti szobákkal. Mindennel felszerelt. Szekrény, ágy és tusoló wc-vel. Extraként lehetett kérni hűtőszekrényt, csak az másfél dollárral megemelte a havi elektromos költséget, amit külön kellett fizetni az 50\$ bérleti díjon felül. A tulaj egy háromgyermekes apa, aki egy kis, oszlopokon álló 20 m²-es hullámlémez házban lakik. A nyugati homlokzat téglából van. Minden nap délután locsolnia kellett a háza falát, hogy tudjanak aludni, mert kályháként fűtött a ház, miután megszívta magát az egész napi meleggel. Ajánlottam, hogy építsen egy árnyékoló falat hátul, de a megszokások embere volt, és neki megfelelt a mindennapi locsolás. Mindig csodálkoztam minden, amit nem megszokás szerint csináltam. Bevallom, én nem szeretem a khmer ételeket. Mindig együtt ettek a szobám ajtaja előtt a földön, és szóltak nekem, hogy egyek velük. Olyankor vagy megköszöntem, vagy leültem egy banánnal a kezemben, és figyeltem őket. A helyiek fő eledele a leves és rizs. Néha elkerülhetetlen volt, hogy azt egyek, mikor kirándulásra került a sor. Gyakorlatilag a belvároson kívül már nem kapható európai jellegű étel. Volt, amit jóízűen fogyasztottam, de sajnos zömében nem tetszett az ízvilág.

Angkor lenyűgöző. Az első alkalommal dühös voltam, hogy milyen sokba kerül a jegy, és nem fogok tudni sok időt kinn tölteni. Később rájöttem, hogy tudok kinn lenni eleget. Két bejárat van, egy középen délről, és egy a sarkon délnyugat felől, ott nem is lehet jegyet venni, csak az eltévedt turistákat irányítják vissza, ha nincs jegyük. Viszont bukósíkszakban, motorral, nem feltétlenül kell megállni értetlenkedni, így mikor már tudtam motorozni, akkor ott jártam be. Este hat után már kezdenek hazaszállingózni a turisták, éjjel meg senki nem őrzi a helyet. Így lehetőségem volt úgy bejárni a temp-

lomokat, hogy a lehető legkevesebb ember zavart és takarta a látványt. Nem szeretnék belemenni a khmer templomváros építészeti elemzésébe, mert erről vannak komoly írások, inkább az élményt tudnám megfogalmazni, ami bennük ért. Amikor újra visszafoglalják az öregasszonyok a megbékélés helyét a turistáktól. Beülnek egy ablakfülkébe és merengenek. Az öreg buddhista asszonyok eljárnak a pagodába, ahol a szerzetesek levágják a hajukat, és onnantól csak imádkoznak, és javarészt hallgatnak a családon belül, kivonják magukat – úgy mond – a rendszerből, készülnek a következő ciklusra. Egyszerűen nem szólnak bele a fiatalok életébe.

Kambodzsa vidéki építészete egyszerű, természetes. Lábakon álló faházak; zsúpfedéllel vagy levélfonattal fedett-burkolt házak. Statikailag érthetetlen, hogy miért állnak. Előfordul, hogy instabillá válnak, olyankor elegánsan kítámasztják őket két deszkával, és élnek bennük tovább.

A szobát elemelik a földtől. Ennek két oka is van. Az esős évszakban a víz elvonul a lábak között, a száraz évszakban pedig árnyékos sziesztahelyet nyújt a lakóinak. A Tonle Sap körüli falvak nagyon izgalmasak, mert évente hatméteres vízszintkülönbséget kell elviselniük, ezért az emberek nagyon magas lábakra építik a házaikat. Én szárazság idején jártam ott, amikor magasan állnak a kis szedett-vedett házikók, alattuk pedig csirkék és malacok kóricálnak. Fél évük van a malacoknak megnőni, mert utána nem lesz szárazföld, ahol nevelkedjenek. Jön a víz. Van pár példa arra is, hogy eredeti állapotba állítanak vissza faházat. Amiket láttam, azokat mind khmer építészek újították fel, és csodálatos ácszerkezeteket fedeztem fel bennük.

Március közepén érkezett meg kambodzsába Sánta Gábor építész mesterem, akivel a már említett Samdech Euv High School középiskolához készítettünk fejlesztési tervet. Én egy szabadtéri kázinó tervezésében vettem részt. A hotel tulajdonosa bemu-

tatott egy barátjának, aki szintén hotelt épített. Még csak az első szint készült el szerkezetileg, és elvállaltuk közösen a hotel újratervelését. Csak a design részével foglalkoztunk, teljesen átrajzoltuk kívül-belül. Ez jelenleg még épülőfélben van.

Volt szerencsém eljutni a fővárosba, Phnom Phenbe. Ott is ugyanaz az építészeti szertelenség jellemző, de a Királyi Palota és a Nemzeti Múzeum csodálatos kultúráról árulkodik.

Egy francia házaspár által alapított gyermekvédő szervezetnél szálltunk meg, ahol négyezer gyermek nevelését, szakoktatását végzik. Elsősorban nincstelen, árva gyerekek laknak itt, elszeparálva egymástól. Egyeseknek vannak szülei, akikhez hazajárnak ünnepekkor. Így jutottunk el néhány nagyon szegény településre, ahol találkoztunk két érdekes építészeti projekttel. Az egyik az 50\$ / ház, a másik egy keresztény projekt keretében épült kis tanya.

A főváros szeméttelpeiről kilakoltatott családokat műanyag sátrakba költöztették ki vidékre a semmi közepére. Úgy találtak megoldást az egyik „falu” esetében, hogy egyéves futamidőre kölcsönöztek 50\$-t a családoknak, amiből felépíthették a házukat.

A másik projekt egy ausztrál-kanadai építészeti workshop eredménye, kicsivel komplexebb, ott már komolyabb „infrastruktúrát” jelentett a segítség. A helyi földből készült, kisméretű vályogtéglá épületek már szaktudással építettek, hullámlémez-fedést kaptak napelemmel. Zseniális megoldással éltek, az utca végén egy harminc méter mélyre fúrt kútból vizet tudnak szivattyúzni egy biciklire szerelt mechanikus szivattyúval egy tartályba. Így nagyjából fenntartható állapotot értek el. A lakók kaptak még ajándékba egy keresztény templomot, ahol már nem a buddhizmust gyakorolják, hanem Jézushoz imádkoznak.

Rengeteg izgalmas helyzet, látnivaló van az országban, egy kaotikus, hirtelen változó világ, nagyon meglepő kontrasztokkal. Egyik alkalommal egy elegáns helyen van az ember, és pár perc után elétáru a mélyszegény család a szemétdombján. Egy komoly kulturális sokk után az ember mégis rájön, hogy mindenkinek megvan a helye a világban. Mindenütt azok az emberek voltak a legőszintebbek velem, akiknek semmijük sem volt. Építészszemmel fájdalmas a kaotikusság, de mégis sok mindenből lehet ihletet meríteni és leleményes megoldásokkal találkozni.

Mindenkinek ajánlom, hogy maga ismerje, tapasztalja meg ezt a merőben más kultúrát, amely sajnos nagyon gyors változáson megy keresztül. A nyugati világ csábító árucikkei már elérték a vidéket. Az amerikanizálódás és a nyugati szolgálati majmolása kulturális korszakká formálja az ott élő embereket.

Szász István felvételei

2012-BEN FELVÉTELT NYERT VÁNDOROK

Ferenczy Kinga Katinka • 1988

Tanulmányok:

2000 – 2006 • Diósgyőri Gimnázium, Miskolc • Hatosztályos képzés
2006 – 2012 • BMGE osztatlan képzés-tervezői szakirány • okleveles építész

Munkahelyek:

2010. június – 2010. augusztus
Bodonyi Építész Kft.,
2011. március – 2011. május,
valamint 2012. január– 2012. március
XYZ Építész Stúdió Kft.
2011. május – 2011. július • Tónus Építész
és Mérnöki Tervező KFT.

Gadó Johanna • 1986

Tanulmányok:

1997 – 2005 • Deák Téri Evangélikus
Gimnázium, Budapest
2005 – 2012 • BMGE,
Építésztechnológiai Kar

Szakmai gyakorlat:

2012. március – 2012. július

GA Design International

2011. január – 2011. augusztus

Studio Archiplan, Mantova

2008. augusztus – 2009. július

Pollard Thomas Edwards architects

Szakmai tevékenység:

2010. november I. díj Tudományos
Diákköri Dolgozat, Településfej-
lesztési szekció

2010. november II. díj Tudomá-
nyos Diákköri Dolgozat, Városépí-
tészeti szekció

Heli Judit • 1987

Tanulmányok:

1994 – 1998 • Táncsics Mihály Gimná-
zium, Dabas
2006 – 2012 • BMGE, Építésztechnológiai
Kar, tervezői szakirány

Szakmai tapasztalat:

2010 nyara • Kvadrum Építész Kft.,
2011. augusztus • Kör Építész Stúdió,
valamint építőtáborok és kalákák

Várnai Bence Gábor • 1987

Tanulmányok:

2002 – 2006 • Széchenyi István
Gimnázium, Pécs
2006 – 2012 • SzIE Ybl Miklós Építéstu-
dományi Kar • BSc Alapdiploma,
Nappali Tervező Építésztechnológiai
2008 – 2009 • Református Ifjúsági
Vezetőképző
2012 – • Pécsi Tudomány Egyetem,
Pollack Mihály Műszaki és Informa-
tikai Kar, levelező tervező építész-
mérnök

Szakmai tapasztalat:

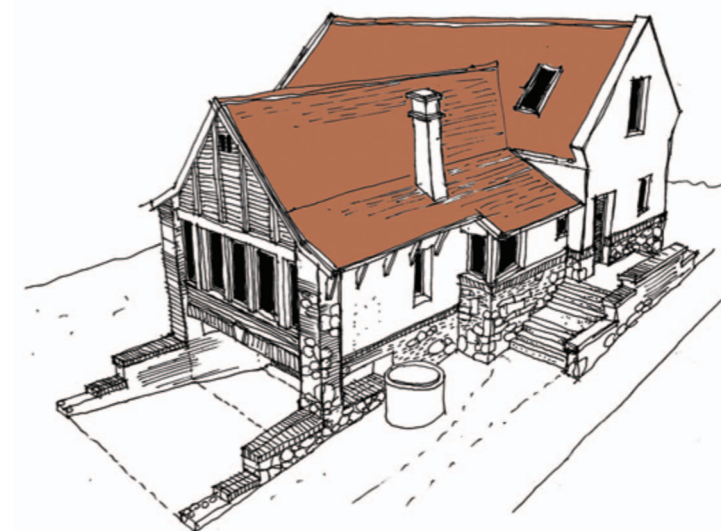
2010. szeptember – 2011. szeptember
Evangelische Pflegezentrum,
Eichenau
2009. augusztus – 2009. augusztus
Baranyai Zoltán, Hérosz Építőip. Zrt.
2008. június – 2008. június
Schömer Dávid Építész Műterem

Diplomás és újonnan felvett vándorok
volt és leendő mestereikkel
a Kecse utcai kertben

2012-BEN DIPLOMÁZOTT VÁNDOROK

Dénes Albert

1. félév • 2008. szept. – 2009. ápr.
MÉRMŰ Építész Kft. – Dr. Szűcs
Endre és Sallós Csaba mellett
2. félév • 2009. ápr. – 2009. szept.
KVADRUM Építésziroda Kft. – Zsig-
mond László és Bata Tibor mellett
3. félév • 2009. szept. – 2010. ápr.
FELVIDÉKI Építész Kft. – Eszenyi
Ákos mellett
4. félév • 2010. ápr. – 2010. szept.
DÉVÉNYI és Tsa. Építész Kft. /Pécs/
Dévényi Sándor és Halas Iván
mellett
- 5–6. félév • 2010. szept. – 2012. jún. 31.
AXIS Építésziroda Kft. – Salamin
Ferenc és Erhardt Gábor mellett

Dunakeszi, családi ház • mester: Halas Iván

Farkas Mezei Zsófia

1. félév • 2007. okt. – 2008. szept.
Bogos Ernő – Csíkszereda
2. félév: 2008. okt. – 2009. ápr.
Axis, Salamin Ferenc
3. félév • 2009. ápr. – 2009. okt.
Pagony, Illyés Zsuzsanna
4. félév • 2009. okt. – 2010. ápr.
Kvadrum, Zsigmond László
5. félév • 2010. ápr. –
Mérmű, Szűcs Endre

Salföld, parasztház felújítása • mester: Szűcs Endre

Grekofski Nathalie

1. félév • 1990. okt. – 1991. szeptember
Makona – Triskell, Makovecz Imre,
Csernyus Lőrinc
2. félév • 1991. okt. – 1992. febr.
Forma, Jankovics Tibor
3. félév • 1992. márc. – 1992. szept.
Dévényi és Tsa., Dévényi Sándor
4. félév • 1993. jan. – 1993. jún.
Ekler Építész Iroda, Ekler Dezső
5. félév • Szabad Oktatási Fórum
továbbképzése, Kampis Miklós,
Kálmán István, Makovecz Imre
6. félév • 1994. ápr. – 1994. jún.
Makona, Makovecz Imre

Baja: családi ház • mester: Makovecz Imre

Paloznak, nyaralóépület átalakítása • mester: Szűcs Endre

Kovács Pál

- 1–2. félév • 2008. okt. – 2009. okt.
Felvidéki Építész Műhely Kft.,
Eszenyi Ákos
3. félév • 2009. okt. – 2010. ápr.
Pagony Táj- és Kertépítész Iroda,
Illyés Zsuzsa
4. félév • 2010. ápr. – 2010. okt.
Kvadrum Építész Kft., Zsigmond
László
- 5–6. félév • 2011. máj. – 2011. okt.
Mérnök Építész Stúdió, Szűcs Endre

Szilágyi Szabolcs

1. félév • 2009. nov. – 2010. ápr.
Hadas Építész Kft., Rudolf Mihály
2. félév • 2010. máj – 2010. okt.
Esztány Építész Kft., Esztány Győző
3. félév • 2010. nov. – 2011. ápr.
SÁROS és Társa Építésziroda Bt.,
Sáros László
4. félév • 2011. máj – 2011. okt.
Axis Építésziroda Kft., Salamin
Ferenc
5. félév • 2011. nov. – 2012. ápr.
Hadas Építész Kft., Rudolf Mihály
6. félév • 2010. máj. – 2010. okt.
Mérnök Építész Stúdió, Szűcs Endre

Kisbózsza, üdülőház terve • mester: Rudolf Mihály

GERLE JÁNOS

1947. március 12. – 2012. december 4.

Gyertya ég az asztalomon. Már megint. Annak gyújtottam, aki elment. Gerle János tegnap este békében hagyott itt bennünket. Sokáig küzdött a leküzdhetetlennel. Mert az élet nem arra való, hogy csak úgy átengedjük. Bizonyos, hogy lesznek sokan, akik majd elemzõn méltatják életútját. Lesz egyre több barát, meg minden, ami ilyenkor lenni szokott. Én meg itt ülök, és rá gondolok.

Idén múlt negyvenhét éve, hogy találkoztunk. Nem azt írtam, hogy negyvenhét éve ismerem, mert annyi idő is kevés valakit megismerni. Volt, amikor nem értettem. Volt, amikor nehezteltem rá. De barátunk mindvégig megmaradt, és ez már így lesz az idő végéig. A nekem szabott idő végéig. Nyugodj békében, János!

Budapest, 2012. december 5.

Sáros László György DLA

Makovecz Imre 2009 őszén tudomásul vette, hogy (ma, 2012. december 5-én már úgy kell mondanunk: *néhai*) Gerle János közel húsz év után lemond az *Országépítő* főszerkesztői tiszteről, és hosszú fontolgtatás után Kőszeghy Attilát bízta meg a feladattal. Kőszeghy Attila két évre vállalta a munkát. Irányításával a lap tartalmában és külsejében is megújult, megfrissült és új lendületet kapott. Ez a két év Makovecz Imre betegségének, s végül távozásának időszaka volt, aztán az azt követő dermedt és tanácstalan állapoté; a gyászé és a feketeségé. Kőszeghy Attila eltökélten és fáradhatatlanul dolgozott azon, hogy a lapszámok mindennek ellenére rendes időben megjelenjenek, és főszerkesztői munkáját az ez évi harmadik, Makovecz Imrétől búcsúzó duplaszám összeállításával koronázta meg.

Lemondásával kemény munka vár a szerkesztő bizottságra. Barátsággal és szeretettel, eredményes és boldogító munkát kívánva búcsúzzunk Kőszeghy Attilától. Kívánjuk magunknak, hogy se neki, se néhai Gerle Jánosnak és Makovecz Imrének ne kelljen pirulnia az *Országépítő* ezután következő számai miatt.

a Szerkesztőség

Tisztelt Szerkesztőség,

Lehetőséget kaptam arra, hogy rovatvezető szerkesztőkkel szerkesztőbizottságot alakítsak az *Országépítő* közösen kidolgozott éves programjának megvalósítására. A felelős szerkesztői munka, amit Gerle János hihetetlen kitartással és gondossággal húsz éven át egyedül végzett, szerkesztőségi csapatmunkává vált. Köszönöm a segítő közreműködést és a munkámat, munkánkat méltató szavakat.

Kőszeghy Attila

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS ÖRÖKÖS TAGJAI: Kálmán István • Kampis Miklós • † **Makovecz Imre** • **CÉGEK:** Archevil Kft. • AXIS Építész Iroda Kft. • BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. • BODONYI Építész Kft. • CompArt Kft. • Csiky és Társa Beruházás-szervező Kkt. • DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSZ Kft. • Farkas Miklós/Pallér 2 Kft. • Frisch Mihály • Győri István • Hayde Tibor/NRZST Kft. • KOMÁRY Építő Kft. • KÖR ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ Kft. • KŐSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. • KVADRUM Építész Kft. • MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. • Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. • OPEION Kft. • PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. • PARALEL Építésziroda Kft. • SÁROS és Társa Építésziroda Bt. • TÁJRAJZ Tájépítész Bt. • Tónus Építész és Mérnöki Tervező Kft. • Trilit Kft. • TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. • Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft. • **EGYÉNI TAGOK:** Balogh Levente • Bogos Ernő • Ekler Károly • Eszenyi Ákos/Felvidéki Építész Műhely Kft. • Esztáry Győző • Farkas Miklós/Pallér 2 Kft. • Frisch Mihály • † Gerle János • Kuli László • Litkei Tamás György/PM Design Kft. • Müller Csaba • Papp Vilmos • **TÁMOGATÓK:** Bonex Építőipari Kft. • Arker's Stúdió Kft. • Farkas Építésziroda • Felületkémia Kft. • Forma Rt. • HADAS MŰTEREM Építész és Művészeti Kft. • **ÖRÖKÖS TISZTELETBELI TAGOK:** dr. † Simcha Yom-Tov • † Kund Ferenc és Kund Ferencné • Pap Gábor

A Kós Károly Egyesülés negyedéves folyóirata • Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány, 1034 Bp., Kecse utca 25., bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 • Felelős kiadó: Dévényi Sándor és Zsigmond László • Alapító főszerkesztő: † **Makovecz Imre** • A szerkesztőbizottság tagjai: Csernyus Lőrinc, Csóka Balázs, Jánosi János, Kuli László, Kravár Ágnes, Sáros László, Szűcs Endre, Terdik Bálint • Lapterv és tipográfia: Makovecz Benjamin; makoveczb@t-online.hu • Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest. • ISSN 0866-0069 • A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen • Ügyműködés, előfizetés, régi példányok árusítása: Artbureau Kft. 1065 Bp., Nagymező u. 4. /128. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabkatalin@gmail.com • Egy szám ára: 800 Ft. Előfizetési díj a 2013. évre 3000 Ft • Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk • **A LAPOT TERJESZTIK:** Éghajlat Könyves Kávézó (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.) • Fehérlófia Könyvesbolt (1084 Bp., József u. 8.) • FUGA Budapesti Építészeti Központ, 1052 Budapest, Petőfi Sándor u. 5. • Gondolat Kiadói Kör, 1053 Bp., Károlyi Mihály u. 16. • Írók Boltja, Parnasszus Kiadó Kft. (1061 Bp., Andrássy út 45.) • LAPKER Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.) • Lira Könyv Zrt., Szakkönyvruház (1065 Bp., Nagymező u. 43.) • Lyra Könyvesház Kft. (2600 Vác, Piac u. 1.) • Magyar Építőművészek Szövetsége (1088 Bp., Ötpacsirta utca 2.) • Püski Kiadó Kft. (1013 Bp., Kiszitina krt. 26.) • Ráday Könyvesház (1092 Bp., Ráday utca 27.) • SZKÍTIA Nagykereskedés (1062 Bp., Szondi út 60.) • Vince Kiadó, Műcsarnok könyvesbolt (1146 Bp., Dózsa György út 37.) • Honlap: www.orszagepito.hu • www.eloepiteszet.hu

Épület részlet, Kambodzsa (Szász István felvétele)

**MAKOVECZ IMRE EMLÉKÜLÉS
CSETE GYÖRGY 75 ÉVES
A „NAGYPANEL ÉS TULIPÁN”-VITA
HÉTTORONY FESZTIVÁL
A VÁNDORISKOLA HÍREI
BÚCSÚ GERLE JÁNOSTÓL**

